

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ORTAÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ
ANABİLİM DALI

Ramazan KAYA

XVI. ASIRDA KOYULHİSAR KAZASI'NIN
SOSYO-EKONOMİK YAPISI

85840

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Dr. Ersin GÜLSOY

ERZURUM-1999

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalının Tarih Eğitimi Bilim Dalında jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışma / Jüri

Yrd. Doç. Dr. Ersin Gülsoy

Jüri

Yrd. Doç. Dr. Yavuz Özdemir

Jüri

Yrd. Doç. Dr. Ali Sinan Bilgili

Yukarıda imzalar, adı geçen öğretim üyelerine aittir 26.11.2000

(İMZA)

Enstitü Müdürü

Prof Dr. Bilge Seyidoğlu

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

XVI. ASIRDA KOYLUHİSAR KAZASI'NIN SOSYO-EKONOMİK YAPISI

Ramazan KAYA

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ersin GÜLSOY

1999- SAYFA: 132

Jüri: Yrd. Doç. Dr. Ersin GÜLSOY

.....

.....

Bu çalışmada, Koyluhisar'ın 1485-1569 tarihleri arasındaki sosyo-iktisadî yapısının incelenmesi amaçlanmıştır.

Bugün Sivas Vilâyeti'ne bağlı bir kazâ merkezi olan Koyluhisar, Anadolu'da mühim yolların kavşak noktasında bulunmaktaydı. Bu stratejik öneminden dolayı birçok mücâdelenin hedefi olan Koyluhisar, Osmanlı hâkimiyetine geçtiğinde harap bir vaziyette idi. Ancak, bu hâkimiyetin altında siyasal istikrara kavuşan Koyluhisar'da hem yerleşim birimi ve nüfûs, hem de üretim açısından sürekli gelişmeler yaşanmıştır.

İncelenen dönemler içinde bölgedeki nüfûs, kır iskân merkezleri olan köy ve mezraalarda toplanmıştı. Dolayısıyla bölge nüfûsunun büyük çoğunluğu, devletin en önemli vergi kaynağı olan köylülere dayanmaktaydı. Henüz gelişmemiş bir durumda olan merkez ise kale-şehir hüviyetini muhafaza etmekte idi. Burada kale görevlilerinden ibaret askerî bir grup ile devletin temsilcisi kadından başka kimse bulunmuyordu. Bölgenin etnik ve dinî unsuru ise çoğunlukla Türk-müslüman kimliğine dayanmaktaydı.

Halkın başlıca iktisadî faâliyeti zirâate dayanan Koyluhisar'da, başta buğday ve arpa olmak üzere hububat, sonra da sebze ve meyve ekimi yapılmaktaydı. Bunun dışında Koyun besiciliği ve arıcılık gibi hayvancılık faâliyetleri de halkın geçim kaynakları arasındaydı.

ABSTRACT
MASTER THESIS
SOCIO-ECONOMICAL SITUATION IN KOYULHİSAR TOWN IN 16
Th.CENTURY
Ramazan KAYA

Supervisor: Yrd. Doç. Dr. Ersin GÜLSOY

1999-PAGE:

Jury: Yrd. Doç. Dr. Ersin GÜLSOY

.....
.....

This study aims to investigate the socio-economical structure of Koyluhisar between 1485-1569

Koyluhisar, now a town center belonging to Sivas, was the junction of important roads in Anatolia. Because of this strategical importance, it was nearly a destruction when it entered Ottoman rule, However, because it gained a political stability under Ottoman rule, Koyluhisar showed continuous progress both as a settlement and its population, and for production.

During the period under investigation, the population was in rural areas of settlement. The revenue of the state depended mostly on villagers. The town center, which was not developed enough, was of a castle-city characteristics. The only settlers were the soldiers and kadı as the representatives of the state.

The ethnical and religioes characteristics of the area was mostly Turkish-Islamic origin.

The general economical activity of Koyluhisar was wheat and barley at first and later firuit and vegetables. Besides, sheep raising and bee keeping may be stated among the other economical activities.

ÖNSÖZ

Malazgirt Savaşı'nı müteâkiben Türklerin eline geçen ve 1461 tarihinde Fatih Sultan Mehmed tarafından Osmanlı hakimiyetine katılan Koyluhisar'ın 15. yüzyılın sonu ve 16. yüzyılın büyük bir bölümünde sosyo-iktisadî yapısı, bu çalışmanın konusunu teşkil etmektedir.

Çalışmanın temel kaynaklarını, bugün Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde mevcûd olan tahrir defterleri oluşturmaktadır. Bunun yanında değişik kaynak ve araştırma eserlerinden de istifâde edilmiştir. Çalışma üç bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde, kazânın, Osmanlı idâri teşkilâtındaki yeri ve idarî taksimatı belirtilip, kazâ merkezinin durumu açıklığa kavuşturulacaktır. İkinci bölümde, kazânın iskân birimlerini oluşturan köyler ve mezraalar tanıtılıp, bölgede yaşayan zümreler ayrı ayrı belirtilecek ve kazânın tahmînî nüfûsu verilmeye çalışılacaktır. Üçüncü bölümde ise, kazâdaki zirâî sahaları ve bu sahada çalışanlar ile üretim ele alınıp, bölgedeki toprak tasarrufuna temas olunacaktır. Bu arada, kazâda incelenen dönemler için tespit edilebilen köyler, bir harita ile çalışmanın sonuna eklenmiştir.

Bu çalışma sırasında, büyük bir sabırla yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Yrd.Doç.Dr.Ersin GÜLSOY'a teşekkürü, büyük bir borç bilirim. Yine aynı şekilde yardımlarını gördüğüm hocam Yrd.Doç.Dr.Ali Sinan BİLGİLİ'ye şükranlarımı ifâde ederim. Bu arada İstanbul'daki çalışmalarım esnasında bana yol gösteren Dr.Erhan AFYONCU'ya, harita çiziminde bana yardımlarını esirgemeyen Arş.Gör.Ramazan SEVER'e ve nihayet Başbakanlık Osmanlı Arşivi mensûblarına teşekkür etmeyi, bir görev sayarım.

Ramazan KAYA

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
BA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Bkz.	: Bakınız
C	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DEFM	: Dârü'l-Fünûn Edebiyat Fakültesi Mecmûası
DTCFD	: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi
İA	: İslâm Ansiklopedisi
İFM	: İktisat Fakültesi Mecmûası
İÜEFTD	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi
İÜEFTED	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi
KK	: Kâmil Kepeci Tasnifi
MD	: Mühimme Defteri
neşr	: Neşreden
nr.	: Numara
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
S	: Sayı
s	: Sahife
TD	: Tahrir Defteri
TDAD	: Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
terc	: Tercüme eden
THİTM	: Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmûası
TM	: Türkiyat Mecmûası
VD	: Vakıflar Dergisi

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
ÖNSÖZ.....	III
KISALTMALAR.....	IV

GİRİŞ

1. Bölgenin Coğrafi Durumu	1
2. Koyluhisar'ın Osmanlı Fethine Kadar Tarihi	1
3. Osmanlı Tapu Tahrir Defterleri ve Mahiyeti.....	4
4. XV. ve XVI. Asırlarda Koyluhisar Kazâsı Tahrirleri.....	6

BİRİNCİ BÖLÜM

KOYLUHİSAR KAZÂSININ OSMANLI İDÂRÎ TEŞKİLÂTINDAKİ YERİ VE KAZÂ MERKEZİ	10
A- BÖLGENİN İDÂRÎ TEŞKİLÂTI.....	10
1. Osmanlı İdârî Teşkilâtında Koyluhisar	10
2. Koyluhisar'ın İdarî Taksimatı	13
B- KAZÂ MERKEZİ.....	15
1. Kazâ Merkezi	15
2. Kazâdaki Kaleler	16
a- Koyluhisar Kalesi.....	16
b- Sis-Orta Kalesi	17

İKİNCİ BÖLÜM

KOYLUHİSAR KAZÂSININ KIR İSKÂN MERKEZLERİ VE NÜFÛSU	18
A- KIR İSKÂN MERKEZLERİNİN HUSÛSİYETLERİ.....	18
B- KIR İSKÂN MERKEZLERİ KÖYLER VE MEZRAALAR.....	23
1- KÖYLER.....	23
a- Koyluhisar Nâhiyesine Tâbi' Köyler	23
b- Hasangeriş Nâhiyesine Tâbi' Köyler.....	37
c- Yemlü Nâhiyesine Tâbi' Köyler.....	39
d- Firuz Nâhiyesine Tâbi' Köyler.....	42
e- Naıblü Nâhiyesine Tâbi' Köyler	46
f- Sis-Orta Nâhiyesine Tâbi' Köyler.....	53
g- Şahne Çimeni Nâhiyesine Tâbi' Köyler.....	58
2- MEZRAALAR.....	64

VI

C- KIR İSKÂN MERKEZLERİNDE YERLEŞME VE NÜFÛS.....	67
1- Toprağa Bağlı Reâyâ (Timar Raiyyeti).....	67
2-Müsellemler	72
3- Kazânın Tahminî Nüfûsu.....	78

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KOYLUHİSAR KAZÂSINDA ZİRÂAT HAYATI, İŞLETMELER VE TOPRAK

İDÂRESİ.....	81
A- ZİRÂAT HAYATI	81
1-Zirâat Alanları	81
2- Zirâî Kesimde Çalışanlar ve Hukukî Statüleri	84
3- Alınan Vergilere Göre Yetiştirilen Ürünler.....	89
a- Hubûbat ve Bakliyât	89
b- Bağ, Bahçe Zirâati ve Meyvecilik.....	95
c- Sinaî Bitkileri.....	97
4- Hayvancılık	99
B- İŞLETMELER.....	102
C- KAZADA TOPRAK İDÂRESİ.....	105
1- Vakıf ve Mülk Arâzi	105
a) Vakıf arâzi ve vakıf eserleri	105
1-Câmiiler	107
2-Zâviyeler	107
b)Mülk arâzi	111
2- Mirî Arâzi	115
a-Haslar	115
b-Zeâmetler	117
c-Timarlar	118
SONUÇ.....	123
BİBLİYOĞRAFYA.....	124
ÖZGEÇMİŞ.....	131

GİRİŞ

1. Bölgenin Coğrafi Durumu

Koyluhisar, Yeşilırmak'ın başlıca kolu olan Kelkit Suyu vâdisinde, Sivas vilâyetine bağlı bir kazânın merkezidir. Bu küçük kasaba, 147 km.lik bir yol ile, Köseadağ ve Zara üzerinden vilâyet merkezi ve aynı zamanda en yakın demiryolu istasyonu olan Sivas'a ve 158 km.lik bir yol ile de Karadeniz kıyısındaki Ordu iskelesine bağlanır. Bundan başka, Kelkit vâdisini takip eden yollar, Koyluhisar'ı garpte Reşâdiye-Niksar üzerinde Tokat (165 km)'a ve şarkta Suşehri üzerinden Şebin Karahisar (82 km)'a bağlarlar¹.

2. Koyluhisar'ın Osmanlı Fethine Kadar Tarihi

Malazgirt savaşından sonra Türkler'in hâkimiyetine geçen Koyluhisar, bir süre Danişmentliler'in² egemenliğinde bulunduktan sonra, Anadolu Selçuklularının eline geçmiştir. Koyluhisar, Anadolu Selçuklularında Kılıçarslan II (1155-1192)'nin oğlu Nasreddin Berkyarukşah'ın³ ve Gıyaseddin Keyhüsrev (1205-1211)'in oğlu Celaledin Keyferîdün'in⁴ meliklik bölgesi idi. Moğollar'ın A. Selçuklu ordularını 1243'de Köseadağ'da bozguna uğrattığı, Erzincan ve Sivas'ı almaları üzerine bölge Moğollar'a tâbi olmuştu⁵. Anadolu'da Moğol-İlhanlı hâkimiyetinin sona ermesi ve Sivas ile Kayseri civârlarında Eratna Beyliği'nin kuruluşu ile bu havâlî, Eratnalıların eline geçmiştir⁶. Eratna hükümdarlarından Alâeddin Ali döneminde (1365-1380), Koyluhisar ile Şarkî Karahisar'ın hâkimi olan Kılıçarslan, siyâset sahnesinde rol oynayan emirlerden birisi idi⁷. Kadı Burhaneddin'in son Eratna hükümdarı Mehmed'e nâibliği sırasında

¹Besim Darkot, "Koyluhisar" *IA*, VI, s.880.

²Danişmentliler için bkz. Mükrimin Halil Yınanç, "Danişmentliler", *IA*, III, s.468-479.

³İbn Bibi, *El Evamirü'l -Ala'îye Fi'l-Umuri'l-Ala'îye I*, (Çev.Mürsel Öztürk) Ankara 1996, s.41; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul, 1984, s.216-217.

⁴Osman Turan, *a.g.e.*,s.275.

⁵Osman Turan, *a.g.e.*,s.427-457.

⁶Eratnalıların kuruluşu hakkında bkz. Kemal Göde, *Eratnalılar (1327-1381)*, Ankara 1994, s.33-57.

⁷Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi I*, (Ankara 1970), s.125; Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar II*, Ankara, 1991, s.19; Kemal Göde, *a.g.e.*,s.103-

Koyluhisar, Kılıçarslan'ın amcası Zünnun'a verilmişti⁸. Buna rağmen, Kadı Burhaneddin'in doğudaki rakibi Erzincan hâkimi Mutahharten, Zünnun ile dostluk kurmuş ve hatta birlikte Eratna topraklarına saldırmışlardı⁹. Asıl hedefi Koyluhisar'ı ele geçirmek olan Mutahharten, daha sonra Zünnun'un hareketlerinden şüphelenince onu katlettirmiş, ancak Koyluhisar, Kılıçarslan'ın akrabası Şeyh Mahmud'un tasarrufuna geçince alamamış, buna mukabil yaptırdığı akınlarla pek çok insanın ölümüne sebebiyet vermişti¹⁰. Kadı Burhaneddin, tahta geçtikten sonra 1386'da Erzincan hâkimi Mutahharten ile Şarkî Karahisar hâkimi Melik Ahmed'in Koyluhisar'ı ele geçirmelerine karşı tedbîr olarak, seçkin emirlerinden Siraceddin'i buraya gönderdiği sırada, bölge Taceddin-oğullarının¹¹ elinde idi¹². Koyluhisar, Siraceddin tarafından aynı tarihte alındıysa da¹³, muhtemelen Timur'un 1393-94 Anadolu seferi esnasında Mutahharten'in eline geçmişti. Bu olaydan sonra Koyluhisar bu sefer, Kadı Burhaneddin tarafından muhasara edilmiş, bağ, bahçe ve evleri harap hale getirilmişti¹⁴. Kadı Burhaneddin'in 1396 ekiminde Kayseri seferi esnasında, Koyluhisar hâkimi bulunan Bayezid'in, Kadı Burhaneddin'e tâbi' olduğu görülmektedir¹⁵. Kadı Burhaneddin'in 1398 temmuzunda Akkoyunlu emiri Kara Yölük Osman Bey tarafından öldürülmesi üzerine, ülkesi Yıldırım Bayezid tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştı¹⁶. Böylece Kadı Burhaneddin'in nüfûzu altında bulunan Şarkî Karahisar ile Koyluhisar Osmanlı idâresine geçmiş oldu.

Osmanlı Devleti'nin Ankara savaşı sonucu parçalanması neticesinde, Bayezid tarafından ele geçirilmiş olan Balaman-Reşadiye hattı doğusunda kalan yerler elden çıkmıştı. Bu yerler arasında Şarkî Karahisar gibi Koyluhisar'da şehzâdeler arasındaki

104.

⁸Yaşar Yücel, *a.g.e.*,s.77.

⁹Aziz b. Erdeşir-i Esterâbadî, *Bezm u Rezm* (Çev. Mürsel Öztürk) Ankara 1990, s.224-25; Yaşar Yücel, *a.g.e.*,s.80-81.

¹⁰Bezm u Rezm, s.249; Yaşar Yücel, *a.g.e.*,s.94-95.

¹¹Taceddin Oğulları hakkında bkz. Mevlüd Oğuz, "Taceddin Oğulları" *DTCF Dergisi*, VI. (Ankara 1948), s.469-487.

¹²Yaşar Yücel, *a.g.e.*,s.267-268 ve Mevlüd Oğuz "a.g.m", s.475.

¹³*Bezm u Rezm*, s.293.

¹⁴Yaşar Yücel, *a.g.e.*,s.278 dp.86; *Bezm u Rezm*, s.485.

¹⁵Yaşar Yücel, *a.g.e.*,s.190; *Bezm u Rezm*, s.436.

¹⁶İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, Ankara 1988, s.299.

mücâdelede elden çıkmıştı¹⁷. Ancak Koyluhisar mıntukasının kimin eline geçtiği¹⁸ veya Akkoyunlu-Karakoyunlu mücâdelesine sahne olup olmadığı bilinmemektedir. Burası hakkında bilinen, 1459-60 yıllarında Osmanlılar'a tâbi' Hüseyin Bey'in Koyluhisar hâkimi olduğudur¹⁹. Aynı tarihlerde Koyluhisar, Akkoyunlular ile Osmanlılar arasında başlıca mücâdele sahalarından birisi idi. Esâsen her iki devletin arası öncelikle Trabzon meselesi yüzünden açılmıştı. Trabzon İmparatorluğu, İstanbul'un alındığı günden itibaren Fatih'in artan baskıları altında giderek Osmanlılar'a daha bağımlı bir hale gelirken²⁰, bir taraftan da Osmanlılar'a karşı Akkoyunlular'la ittifâk girişimlerinde bulunuyordu²¹. 1459-60'da Uzun Hasan'ın yeğeni Murat b. Cihangir önderliğinde bir diplomatik misyon, Osmanlı sultanına Trabzon'un Akkoyunlular'ın zımnî vasalı olduğunu duyurmasına rağmen bir sonuç alamadı. Bunun üzerine Uzun Hasan'ın askerî birlikleri Kelkit ırmağını işgale yeltenmiş, Uğurlu Muhammed Osmanlı himâyesindeki Koyluhisar'ı ele geçirmişti²². Koyluhisar'ın Uzun Hasan'ın eline geçmesi üzerine Rumeli Beylerbeyisi Hamza Paşa, Koyluhisar'ı geri almaya memûr edilmişti. Bunu başaramayınca verilen emir gereğince Koyluhisar talan edildi²³. Baharda harekete geçen Uzun Hasan, kuşatmacıları dağıtmıştı. Bu başarı üzerine Uzun Hasan, Trabzon için yeniden diplomatik girişimlerde bulunmuş ve Fatih'in kabulü ile Trabzon geçici bir süre için Osmanlı baskısından kurtulmuştu²⁴. Ancak, 1461'de Trabzon seferine çıkan Fatih,

¹⁷Dündar Aydın, *Erzurum Beylerbeyiliği ve Teşkilâtı, Kuruluş ve Genişleme Devri (1535-1566)*, Ankara 1998, s.29.

¹⁸Dündar Aydın, *a.g.e.*, s.29, dp.76.

¹⁹İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osman, VII. Defter, Tenkidli Transkription* (neşr.Şerafettin Turan) Ankara 1991, s.191; Âşık Paşa-zâde, *Tevârih-i Âl-i Osman, Âli Bey neşri*, İstanbul 1332, s.158; Neşri, *Kitâb-ı Cihânnümâ*, Taeschner'in faksimile neşri, I, Leipzig 1951, s.193.

²⁰John, E. Woods, *Üçyüz Yıllık Türk İmparatorluğu: Akkoyunlular* (Çev.Sibel Özbudun), İstanbul 1993, s.164-65.

²¹Bu konuda bkz. John E.Woods, *a.g.e.*, s.165; W.Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd: XV. Yüzyılda İran'ın Milli Bir Devlet Haline Yükselişi* (Çev: Tevfik Bıyıklıoğlu) Ankara 1992, s.27-29 ve ayrıca S.Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasî ve Askerî Faâliyeti*, Ankara 1985, s.261-263.

²²John E.Wodds, *a.g.e.*, s.166. Bu konuda Osmanlı kaynakları, yukarıda bahsedilen Hüseyin adlı kale komutanının, Uzun Hasan'ın tuzağına düşmesiyle, Koyluhisar'ın elden çıktığını belirtirler. Bkz. İbn.Kemal, s.191; Âşıkpaşa-zâde, s.158; Neşri, s.193.

²³Neşri, s.193; Âşıkpaşa-zâde, s.158.

²⁴John E.Woods, *a.g.e.*, s.167.

İsfendiyaroğulları'nı ortadan kaldırdıktan sonra yolu üzerindeki Koyluhisar'ı özellikle kuşatma toplarının etkisiyle ele geçirdi²⁵.

Koyluhisar havâlisi, Fatih'in Otlukbeli savaşından sonra ele geçirdiği Şarkî Karahisar Sancağı'na bağlı kazâ merkezi olmuştur.

3. Osmanlı Tapu Tahrir Defterleri ve Mahiyeti

Türk arşivlerinin en kıymetli hazinesi, eski bir devlet geleneğinin 30-40 sene gibi aralıklarla yapılmasını gerekli kıldığı nüfûs ve vergi sayımlarına ait tahrir defterleridir²⁶. Bu defterlerin incelenmesinden tahrir usûlünün Bayezid I, hatta bazı kroniklerin kayıtlarından Orhan Bey zamanında bile uygulandığı anlaşılmaktadır²⁷. Bununla birlikte tahrir sistemi Osmanlılar'a özgü değildi. Osmanlılar'dan önce bu sistem Türk-İslâm devletleri tarafından uygulandığı gibi²⁸, Akdeniz dünyasının diğer medeniyetleri tarafından da yapılmaktaydı²⁹.

Bugün muhtelif arşiv ve kütüphanelerde Osmanlı döneminden kalmış olan bu tahrir defterleri sayesinde, belirli bir tarihte imparatorluk içinde herhangi bir bölgede yaşamakta olan yetişkin erkek nüfûsun, isimleri ve ellerindeki toprak miktarı ile tâbi' tutuldukları vergi yükümlülükleri veya muâfiyetlerine dâir bazı kayıtlar, yerli yerinde kaydedilmiş bulunmaktadır. Ayrıca sayım bölgelerinde yapılmakta olan ekimlerin türlerini ve miktarlarını gösteren bilgilerle, her yerin tarımsal örf ve âdetleri ile vergi sistemlerini gösteren kanûnnâmelerde bu defterlerde bulunmaktadır³⁰. Tahrirler her ne kadar iktisadî gaye ile de yapılırsa da XV. ve XVI. yüzyıl Osmanlı toplumunun demografik ve içtimâî

²⁵İbn Kemal, s.192; Âşıkpaşa-zâde, s.159; Neşri, s.193; John E.Woods, *a.g.e.*,s.167.

²⁶Ö. Lütü Barkan-E.Meriçli, *Hüdavendigar Livası Tahrir Defteri I*, Ankara 1998, s.3.

²⁷H.İnalçık, "Ottomon Methods Of Conquest" *Studia Islamica II* (Paris 1954), s.109-110.

²⁸Ö. Lütü Barkan, "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri" *İFM* cilt II, (İstanbul 1940), s.28.

²⁹Kemal Çiçek, "Osmanlılar'dan Önce Akdeniz Dünyası'nda Yapılan Tahrirler Hakkında Bazı Gözlemler" *OTAM*, Sayı:6, (Ankara 1995), s.51-89. Osmanlı tahrirlerinin ilhanlı tesiri altında kaldığını belirten Kemal Çiçek, bu çalışmasında Osmanlılar'dan önce Akdeniz dünyasında tahrirlerin gelişimini incelemiş ve Roma'da, İngiltere'de, Sicilya'da, Mısır'da ve Bizans'ta yapılan tahrirlerin Osmanlı tahrirleriyle benzerliğini ortaya koymaya çalışmıştır.

³⁰Ö..Lütü Barkan, E.Meriçli, *a.g.e.*,s.53.

yapısı, tabakalaşması, geçim ve ekonomik vasıtaları hakkındaki bilgiler, bu defterler sayesinde elde edilmektedir³¹.

Osmanlı İmparatorluğu'nda tahrir yapılmasının sebepleri ise şunlar idi: Devrin şartları gereği vergilerin toplanması ve nakli güç olduğundan asker ve memurların büyük bir kısmının maaşları merkezi hazineden nakden ödenememekteydi. Bu sebeple askerî ve idârî vazifeliler, dirlik beratları ile maaşlarına karşılık olmak üzere buldukları bölgelerdeki vergileri kendi hesaplarına toplarlardı³². İmparatorlukta, Kanunî Sultan Süleyman'ın saltanatının ilk yıllarında tımarların âdedi 37521'i bulmakta ve tımar sahipleri toprağa dayalı vergilerin yaklaşık % 37'sini tasarruf etmekte idi. Bu sistemle imparatorluğun askerî gücünün esası olan 70-80.000 kişilik atlı bir tımarlı sipahi ordusu meydana gelmekteydi³³. Tımarlı Sipahiler gelirleri oranında sorumluluk sahibi idiler. Bu sistemin iyi bir şekilde işlemesi için, vergi kaynaklarının ayrıntılı biçimde tesbit edilmesi ve tımarların takib edilmesi gerekiyordu. Bu da ancak tahrirlerle sağlanabilmekteydi³⁴.

Bununla birlikte yeni bir fetihde tahriri gerektirirdi. Yeni fethedilen bölgelerde Osmanlı İmparatorluğu'nun idârî ve askerî hakimiyetinin yerleşmesi, oranın tahrir edilmesine ve tımar sisteminin tatbikine dayanıyordu³⁵. Yeni bir padişahın tahta çıkışı, zamanla umûmî olarak meydana gelen değişmeler, vergi gelirlerinin artmış veya eksilmiş görünmesi, tensikat ve en mühimmi, defter harici kalan gelirleri deftere sokmak amacı tahriri gerektiren diğer sebepler arasındaydı³⁶.

Tahrir işlemi, padişahın berâtıyla tayin olunan emin, muharrir, mübaşir veya ilyazıcı denilen güvenilir, tecrübeli ve bilgili kimselerin başkanlığında ve yanlarında bir kâtip olmak üzere kadının mürâkabesi altında yapılırdı³⁷. Bununla birlikte tahriri yapılan bölgelerde sancakbeylerinin hatta gerektiğinde kale dizdarlarının bile komisyonlara

³¹Feridun Emecen, "Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Osmanlı Tahrir Defterleri", *Tarih ve Sosyoloji Semineri*, 28-29 Mayıs 1990, *Bildiriler*, (İstanbul 1991), s.143-144.

³²Erhan Afyoncu, "Defterhâne", *TDVİA*, IX, s.100.

³³Ö. Lütfi Barkan, "Tımar", *İA*, XII/I, s.287.

³⁴Ö.L.Barkan-E.Meriçli, *a.g.e.*, s.4-6.

³⁵H.İncalcık, "Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğuna: XV. Asırda Rumeli'de Hristiyan Sipahiler ve Menşeleri" *Osmanlı İmparatorluğu, Toplum ve Ekonomi*, (İstanbul 1993), s.106 ve aynı yazar "Mehmed II", *İA*, VII, s.518.

³⁶H.İncalcık, *Hicrî 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid*, Ankara 1987, Giriş, s.XVIII.

³⁷H.İncalcık, *Sancak-ı Arvanid*, Giriş, s.XIX.

yardımcı olmaları gerekmektedir³⁸.

Tahrir defterleri genel olarak mufassal ve icmâl olmak üzere ikiye ayrılmaktaydı³⁹. Bunlardan mufassal defterler arazi tahririnin ayrıntılı sonuçlarını içermekte olup, tuğralı bir nüshası ait olduğu eyalette bulunurdu. Bu defterler, "visâle" adı verilen ek belgeler ve der kenarlarda imparatorluğun sonuna kadar kullanılmıştır⁴⁰. İcmâl defterler ise tahriri yapılan bölgenin idâri teşkilâtını, köy isimlerini ve yıllık hâsılat miktarlarını tespit etmekteydi⁴¹. Tımarlı sipahi ile köylü arasında vergi konusundaki anlaşmazlıklar başta olmak üzere timar ve arazi ihtilâfları gibi konularda defterhânedeki saklanan bu defterlerin kayıtlarına göre hüküm verilirdi. Bu kayıtlar kesin delil kabul edilmekteydi⁴².

Tahrirlerin yenilenmesi ile meydana gelen deftere "Defter-i Cedîd" adı verilirdi. Bu durumda önceki deftere "Defter-i Atik" eğer daha eski bir defter mevcutsa ona da "Defter-i Köhne" denilirdi⁴³.

4. XV. ve XVI. Asırlarda Koyluhisar Kazâsı Tahrirleri

Koyluhisar'ın XV. yüzyılın sonu ve XVI. yüzyılın büyük bir bölümünde sosyo-ekonomik durumunu, toprak idâresini ve nüfus yapısını açıklayabilmek için başvurulacak birinci elden kaynaklar, mahiyeti yukarıda açıklanan tapu tahrir defterleridir. Koyluhisar'a ait ilk tahririn ne zaman yapıldığı veya fetihden hemen sonra tahrir yapıp yapılmadığı bilinmemektedir. Koyluhisar'a ait tahrir defterleri şunlardır:

1- TD 37: Koyluhisar'a ait bilinen ilk tahrir defteri olup, Bayezid II devrinde yapılmıştır. Bu tahririn kesin tarihi belli olmamakla beraber h.890/m.1485'de tamamlanmış olduğu yolunda görüşler mevcûdudur⁴⁴. Başbakanlık Arşivi'nde 37 numara ile kayıtlı bulunan bu mufassal tahrir defterinin tapu defterleri fihristindeki kaydı şöyledir:

³⁸Ö.L.Barkan-E.Meriçli, *a.g.e.*, s.19.

³⁹Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ö.L.Barkan-E.Meriçli, *Hüdavendigâr Livası* ve ayrıca H.İncalcık, *Sancak-ı Arvanid*, Giriş Kısmı.

⁴⁰Erhan Afyoncu, "a.g.m.", s.102.

⁴¹H.İncalcık, *Sancak-ı Arvanid*, Giriş. s.XX-XXI.

⁴²Erhan Afyoncu, "a.g.m.", s.102.

⁴³H.İncalcık, *Sancak-ı Arvanid*, Giriş, s.XV.

⁴⁴Bahaeddin Yediyıldız, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*, Ankara 1985, s.12.

"Samsun, Ordu, Koyulhisar, Bafra, Alaçam tahrir defteri"⁴⁵. Toplam 888 sayfa olan bu defterde Koyluhisar kazâsına âit kısım 789 ve 817. sayfalar arasındadır. Bu defterin 799. sayfasında "...Karye-i Bostan Kulu. Malikâne mülk-i Sofi, Defter-i Yusuf Büzürk". ifâdesi 1485'den önce Koyluhisar'a ait bir tahririn mevcut olduğunu göstermektedir. Ancak bilinenler şimdilik bununla sınırlıdır.

2. TD 41: Bayezid II dönemine ait tarihsiz defterdir. Tapu tahrir Kataloğu'nda 41 numara ile kayıtlı olan defter, Rum Vilâyetinin yalnız, Sonisa, Sahray-ı Karakuş, Niksar, İskefser, Milas, Samsun, Kabakoz, Bafra, Koyluhisar ve civârındaki nâhiyelerde bulunan timarların icmâl defteridir⁴⁶.

3. TD 387: Bu defter Karaman ve Rum vilâyetlerinin h.937/m. 1530 tarihli⁴⁷ icmâl defteridir⁴⁸. Ancak bu defter, bir timar icmâli olmayıp, vilâyet muhasebe icmâlidir. Bu tip defterler vergi gelirlerinin icmâli olup, tamamen özgün bir sisteme tâbi' tutulmuştur⁴⁹. Tapu tahrir defterleri kataloğunda 387 numara ile kayıtlı olan defter 978 sayfadan ibarettir. Defter, Karaman ve Rum Vilâyeti'ne ait olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Rum Vilâyeti kısmı defterin 341. sayfasından itibaren başlamaktadır. Koyluhisar kazâsına âit kısım ise defterin 562 ve 573 sayfaları arasında yer almaktadır. Tertib bakımından çok değişik olan bu defterde, her kazâyâ âit kayıtlar sonunda toplu neticeler gösterilmekte ve vakıflara ait mücmel neticeler yer almaktadır. Bu tahrirde her sancağın tahrir tarihi farklı olmakla beraber, Koyluhisar bölgesinin tahrir tarihi bilinmemektedir.

4. TD 255: Şarkî Karahisar Sancağı'nın h.943/m.1536'da Erzurum

⁴⁵İ.B.O.A. *Tapu-Tahrir Defterleri Kataloğu*.

⁴⁶İ.B.O.A. *Tapu-Tahrir Defterleri Kataloğu*.

⁴⁷İsmet Miroğlu, bu defterin 12 cemâziye'l-âhir 926 (30 Mayıs 1520) tarihinde tamamlandığını, tahrir eminliğini ise, Mehmed bin İbrahim isminde bir şahsın yaptığını belirtmektedir. Bkz. İsmet Miroğlu, *XVI. Yüzyılda Bayburt Sancağı*, İstanbul 1975, s.20.

⁴⁸Bu defterin Karaman Vilâyeti'ne âit kısmı, "*387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rum Defteri (937/1530) I*", (Ankara 1996) ve Rum Vilâyeti'ne âid kısmı "*387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rum Defteri (937/1530) II*", (Ankara 1998). adlarıyla Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanmıştır.

⁴⁹Vilâyet muhâsebe icmâli olarak adlandırılan bu defterler, mufassal defterlere göre düzenlenmiştir. Bu tip defterlerde şehir, köy, cemaat gibi birimlerde ve hâs, timar ve zeâmetlerde kişi adları alınmamıştır. Ancak vakıflar ve mülkler, vâkıfların ve mülk sahiplerinin adlarıyla kaydedilmiştir. Bu tür defterlerde özellikle gelirler dikkatle ve eksiksiz aktarılmıştır. Bu defterler sadece malî amaçla yani hesapların dengelenmesi amacıyla meydana getirilmiştir. Bkz. *Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) I* Ankara 1993 (Giriş kısmı Halil İnalçık, s.5-6).

Beylerbeyliği'ne bağlanmasından sonra bu sancağın ve ona bağlı Koyluhisar kazâsının ilk tahriri, h.954/m.1547'de bitirilen tahrirdir. Bu tarihli defter mufassal olup, baş kısmında tahrir eminliğini Mirliiva Mirza İbn Mehmed'in, kâtipliğini ise Abdülganî Mustafa bin Mirza Ali'nin yaptığı yolunda kayıtlar vardır⁵⁰. Maliye-Evkaf türünden 511 sayfa olan bu defterin 2-9. sayfalarında kanûnnâme, 10-158. sayfalarında Şarkî Karahisar kazâsı, 161-208. sayfaları arasında Koyluhisar kazâsı, geri kalan bölümlerinde ise iskefsir, Bayramlı ve Pazarsuyu kazâları yer almaktadır. Bu tahririn Mirza Bey tarafından bir de icmâli hazırlanmıştır. Ancak bu icmâl bugüne kadar arşivlerimizde bulunamamıştır⁵¹.

5. TD 478: Bu defter h. 977/m.1569 tarihli olup mufassal niteliklidir. 5 numaralı mühimme defterindeki bir hüküme göre, bu tahrir görevi önce defter-i hakanî kâtiplerinden Mustafa'ya verilmiş, ancak kâtip ve halk ile iyi geçinemediğinden kendisinden alınarak Mâmrevan Bey'i Ömer Bey'e devredilmiş, daha önceki emîn Mustafa ise onun kâtipliğine getirilmiştir⁵². 1565'te yazımına başlanılan defter⁵³, baştaki kanûnnâmeden anlaşıldığına göre evâhir-i Muharrem 977/Temmuz 1569'da bitirilmiştir⁵⁴. Kanûnnâmede kâtip olarak Nuh el Hac görülmektedir⁵⁵. Öyle anlaşılıyor ki, tahrir bitmeden kâtipliğe Mustafa yerine Nuh el Hac getirilmiştir⁵⁶. Bu defterin 2. ve 8 sayfaları arasında kanûnnâme, 10 ve 16. sayfaları arasında fihrist yer almaktadır. Defterin 22-271. sayfaları arasında Şarkî Karahisar kazâsı, 272-367. sayfaları arasında ise Koyluhisar kazâsı yer almaktadır. Tapu tahrir kataloğunda bu defter maliye türünden olarak kayıtlıdır.

6. TD 482: TD 478 ile aynı tarihte hazırlanmış maliye-evkaf türünden defterdir. Mufassal nitelikli bu defter, Şarkî Karahisar ve Koyluhisar kâzalarındaki köylerin nüfûs miktarını hâsılatını, haslarını, evkaf ve malikânelerini belirtmektedir. Defterin 1. 7. sayfaları arasında kanûnnâme, 9-251 sayfalar arasında Şarkî Karahisar kazâsı, 255-350

⁵⁰BA, TD , 255, s.2-9.

⁵¹Dündar Aydın, *a.g.e.*,s.229.

⁵²BA, MD V, s.300 h.778 (Ayrıca Ömer Bey'e tumar tevziinde ve diğer tahrirlerle ilgili işlerde nasıl hareket etmesi gerektiği konusunda verilen talimat hakkında bkz. MD V, s.526 h.1441 ve yine aynı defter, s.584. h.1611 ve s.585, h.1612.)

⁵³İsmet Miroğlu, *Bayburt Sancağı*, s.21.

⁵⁴BA, TD, 478, s.2.

⁵⁵BA, TD, 478, s.2.

⁵⁶İsmet Miroğlu, *Bayburt Sancağı*, s.22.

sayfaları arasında ise Koyluhisar kazâsına âit kısım yer almaktadır.

7. TD 557: Selim II. devrine âit tarihsiz evkaf defteridir. Defterde Şarkî Karahisar, Koyluhisar, İskefser, Milas, Pazarsuyu, Bayramlı kazâlarındaki vâki' evkaf kayıtları bulunmaktadır. Koyluhisar'a ait olan kısım 19-21. sayfalar arasında bulunmaktadır.

8. TD562: Bu defterde Selim II dönemine ait olup tarihsizdir. İcmâl nitliğindeki bu defter 368 sayfadan ibâret olup; Şarkî Karahisar, Koyluhisar, Sis-orta, Habsamana kaleleri mustahfızlarına âit tımarları ihtivâ etmektedir.

Bunların dışında Tapu Kadastro Kuyud-ı Kadîm Arşivi'nde Osman II dönemi âit tarihsiz 174 ve 169 numaralı iki mufassal ve Mehmed III dönemine ait 1008 ve 1013 tarihleri nitaşıyan bir icmâl defteri mevcûdudur. Bu çalışmada 1485 tarihli ve 37 numaralı mufassal; 1520 tarihli ve 387 numaralı icmâl; 1569 tarihli ve 478 numaralı mufassal tahrir defterlerinden faydalanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM
KOYLUHİSAR KAZÂSININ OSMANLI İDÂRÎ TEŞKİLÂTINDAKİ
YERİ VE KAZÂ MERKEZİ

A- BÖLGENİN İDÂRÎ TEŞKİLÂTI

1. Osmanlı İdârî Teşkilâtında Koyluhisar

Koyluhisar'ın Osmanlı hâkimiyetine geçtikten hemen sonra nasıl bir idârî statüye tâbi' olduğu bilinmemektedir. 1485 tarihli defterde nâhiye olarak kaydedilen Koyluhisar'ın nereye bağlı olduğu belirtilmemiştir¹. Daha sonra sürekli Şarkî Karahisar Sancağı'na bağlı olarak görülen Koyluhisar'ın idârî statüsünü, Şarkî Karahisar'ın fethinden sonra onunla birlikte değerlendirmek yerinde olacaktır.

Şarkî Karahisar ve çevresi, kesin olarak Otlukbeli muharebesini müteâkib feth edilmesine rağmen gerek Akkoyunlu, gerekse Fatih devrinde nasıl bir idârî statüye tâbi' olduğu bilinmemektedir. Eldeki mevcûd malzemeye göre Şarkî Karahisar'ın sancak statüsünde kaydolunduğu devir, Sultan Bayezid II devridir. Tacü't-Tevârih'te yer alan bu sancak kaydına rağmen hangi eyâlete bağlı olduğu belirtilmemiştir². Bayezid II döneminde şehzâde olan Korkud, Ahmed ve Selim arasındaki taht mücâdelesini sırasında Şarkî Karahisar Sancağı'na Şehzâde Selim'in oğlu Süleyman ta'yîn edilmiş, ancak Amasya'da bulunan Şehzâde Ahmed'in kendisine yakınlığı sebebiyle bu tayine itiraz etmesi üzerine Şehzâde, Bolu'ya nakledilmişti³. Bu sebeple Şarkî Karahisar'ın, Şehzâde Ahmed'in hâkim olduğu Amasya'ya yakınlığı ve bağlantısı sebebiyle, buraya bağlı bir sancak olabileceği söylenilebilir⁴. Bilindiği gibi, Osmanlı Devleti'nde sancak teşkilâtının üstünde askerî bir birlik olarak önce Rumeli ve Anadolu eyâletleri, sonra da Rum Eyâleti⁵

1BA, TD37, s.789.

2Ali Sinan Bilgili, XVI. Asırda Karahisar-ı Şarkî Kazâsı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 1989, s.38-39.

3İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi II*, Ankara 1988, s.234; M.Tayyib Gökbilgin, "Süleyman I", *IA*, XI, s.100.

4Ali Sinan Bilgili, a.g.t, s.39.

5Osmanlılar zamanında Rûm kelimesi bir ıstılah olarak Anadolu'nun daha geniş bir kısmını ifade ettiğinden, Rûm vilâyetinin çekirdeği ve esaslı olan Tokat, Sivas, Amasya bölgesi bir ayrıma tâbi'

teşkil edilmişti⁶. Rum Eyâleti'nin merkezinin ilk zamanlarda zaman zaman Amasya ve zaman zaman Tokat olduğu görülmektedir⁷. Bu sebeble Şarkî Karahisar Sancağı'nın ve dolayısıyla Koyluhisar'ın Amasya'ya yani Rum Eyâleti'ne bağlı olması muhtemeldir.

Bununla birlikte Yavuz Sultan Selim'in saltanatının ilk yıllarında kadıasker tarafından kâza ve kadıların durumunu tespit etmek maksadıyla düzenlenip, padişaha sunulan "evâhır-ı şevvâlü'l-Mükerrem 919 (20-30 Aralık 1513) tarihli" bir Akdiye defterinde⁸ Koyluhisar ve Şarkî Karahisar kazâ olarak Amasya Sancağı'na, Amasya Sancağı ise Anadolu Eyâleti'ne bağlı olarak görülmektedir. İlginç olan nokta Karaman⁹ ve Trabzon'un da¹⁰ Anadolu Eyâleti'ne bağlı sancak olarak görülmeleridir¹¹.

Şarkî Karahisar Sancağı, 23 Ekim 1514 (Ramazan 920)'de Yavuz Sultan selim'in İran seferi dönüşü Trabzon ve Canik ile birlikte, yeni kurulan Emir-i ahûr Bıyıklı Mehmed Bey'in beylerbeyliği altındaki Erzincan-Bayburd Beylerbeyliği'ne bağlandı¹².

tutularak çok defa Rûmiye-i Suğra adı ile anılmıştır. Bölge, idarî bir teşkilât olarak kurulunca da Vilâyet-i Rûmiye-i Suğra diye tanınmıştır. Bkz.Ahmet Şimşirgil, "Osmanlı Taşra Teşkilatında Rum Beylerbeyliği", *Türklük Araştırmaları Dergisi* (İstanbul 1990), Sayı:5, s.289-290. Murad II'nin saltanatının sonlarına doğru Canik ve Çorum ile daha sonra Şarkî Karahisar havalisinin eklenmesiyle bu beylerbeylik bir hayli genişlemiş idi Bkz.M.Tayyip Gökbilgin, "15 ve 16. Asırlarda Eyâlet-i Rûm" *Vakıflar Dergisi*, VI, (İstanbul 1965), s.51.

6M.Tayyip Gökbilgin, a.g.m., s.51.

7Ahmet Şimşirgil, a.g.m., s.289-290.

8Turan Gökçe, "Anadolu Vilâyeti'ne Dâir 919) 1513) Tarihli Bir Kadı Defteri" *E.Ü. Tarih İncelemeleri Dergisi*, IX, (İzmir 1994), s.215-259. Turan Gökçe, bu defterin transkriptini makalesinin 231-252. sayfaları arasında, orijinalini ise 253-260. sayfalar arasında yayınlamıştır.

9M.Tayyip Gökbilgin, Karaman Eyâleti ile ilgili bir çalışmasında böyle bir konudan bahsetmemiştir. Bkz. "XVI. Asırda Karaman Eyâleti ve Lârende (Karaman) Vakıf Müesseseleri", *VD VII*, (İstanbul 1965), s.29-38.

10M.Hanefi Boston'da Trabzon ile ilgili çalışmasında böyle bir şeyden bahsetmemiş, ancak Trabzon'un 23 Ekim 1514'de Erzincan-Bayburd Vilâyeti'ne bağlandığını fakat, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunan ve Osmanlı Devleti'nin idarî taksimatını gösteren 9772 numaralı deftere göre 1517 yılı sonlarında Trabzon'un sancak olarak Anadolu Vilâyeti'ne bağlı bulunduğunu, bunun sebebinin bilinmediğini ve bağlılığın Mısır Seferi süresince devam ettiğini belirtmiştir. Bkz. aynı yazar, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağı'nda Sosyal ve İktisadî Hayat* (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1993, s.8-9.

11Turan Gökçe, "a.g.m.", s.224-230.

12İsmet Miroğlu, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazâsı*, Ankara 1990, s.17.

Ancak bu bağıllık uzun sürmemiştir. Tetkik edilen 1520 tarihli "Karaman-Rum icmâlinde, Şarkî Karahisar¹³ ve Koyluhisar¹⁴, Rum Eyâleti'nin beş livâsından biri olarak görülmektedir¹⁵. Bu tarihli defterde Koyluhisar ilk defa kazâ statüsü ile kaydedilmiştir¹⁶.

Şarkî Karahisar Sancağı ve Koyluhisar kazâsının Rum Eyâleti'ne bağıllığı 1536'ya kadar devam etmiştir. 1535'te Mehmed Han idâresinde Erzurum Beylerbeyliği kurulunca, Şarkî Karahisar; Kemah, Bayburd ve Trabzon ile beraber 17 Kasım-3 Aralık 1536 (3-19 C.Âhir 943) tarihleri arasında bu beylerbeyliğe bağlanmıştır¹⁷. Şarkî Karahisar; Malatya, Bozok ve Trabzon ile birlikte zaman zaman Rum Eyâleti'ne mukataalar yönünden yeniden bağılı kalmışsa da¹⁸, Şarkî Karahisar ve Trabzon 1562-63'den itibaren kesin olarak Rûm Beylerbeyliği'nden ayrılıp Erzurum Beylerbeyliği'ne bağlanmışlardır¹⁹. Nitekim 1569 tarihli tapu defterine göre, gerek Koyluhisar kazâsının, gerekse Koyluhisar'ın bağılı olduğu Şarkî Karahisar Sancağı'nın Erzurum Eyâleti'ne bağılı olduğu görülmektedir²⁰.

XVI. yüzyılda yapılan Şarkî Karahisar Sancağı tahrirlerine göre bu sancak, merkez kazâ ile Koyluhisar'dan başka, İskefsir, Bayramlı ve Pazar-suyı adlı kazâları da içermekteydi²¹.

XVII. ve XVIII. asırlarda Şarkî Karahisar Sancağı ve Koyluhisar kazâsının Erzurum Beylerbeyliği'ne bağıllığı devam etmiştir. XIX. asırda ise Koyluhisâr kazâsı Şarkî Karahisar Sancağı ile birlikte 1856'da Trabzon Eyâleti'ne, 1863'den sonra ise Sivas Vilâyeti'ne bağlandı²². Koyluhisar bir ara ehemmiyetini kaybederek nâhiye haline

13BA, TD387, s.574-597.

14BA, TD387, s.562-573.

15Ali Sinan Bilgili, *a.g.t.*,s.40. Bu beş livânın teşkil ettiği bölge aynı zamanda, "Vilâyet-i Rûm-ı Kadim" olarak da adlandırılmaktaydı. Daha sonra ise Trabzon, Malatya, Kemah, Bayburd ve Divriği'nin eklenmesiyle Rum Eyâleti onbir livâdan müteşekkil bir halê gelmiştir. Sonradan Eyâlete katılan bu bölgelere "Vilâyet-i Rum-ı Hadis" denmiştir. Bkz. Ahmet Şimşirgil, "a.g.m.", s.292.

16BA, TD387, s.562.

17Dündar Aydın, *a.g.e.*,s.228.

18Dündar Aydın, *a.g.e.*,s.228.

19M.Tayyib Gökbilgin, "a.g.m.", s.52.

20BA, TD478, s.2.

21Ali Sinan Bilgili, *a.g.t.*,s.43.

22Ali Sinan bilgili, *a.g.t.*,s.43-44.

gelmişse de 1864'ten itibaren tekrar kazâ statüsüne getirilmiştir²³.

XX. asırda Cumhuriyet'in ilânından bir müddet sonra vilâyet haline getirilen Şarkî Karahisar; Alucra, Suşehri, Koyluhisar ve Mesudiye kazâlarından ibâretti²⁴. Şarkî Karahisar 1933'de vilâyet statüsünü kaybedip, Giresun Vilâyeti'ne bağlanırken, Koyluhisar'da Sivas Vilâyeti'ne bağlı bir kazâ merkezi olmuştur²⁵.

2. Koyluhisar'ın İdarî Taksimatı

Bilindiği gibi Osmanlı taşra teşkilâtında eyâlete bağlı sancaklar, herbirinin başında birer "kadı"nın bulunduğu "kazâ" adı verilen yönetim birimlerine ayrılmış; kazâlarda mevcûd köyler idârî ve coğrafi sınırlarla çevrili bölgelere taksîm olunmuş; bu şekilde tesîs edilen ve aynı husûsiyete sâhib bulunan köylerden müteşekkil idârî bölgeye "Nâhiye" adı verilmiştir²⁶. Bölgedeki ana idârî birim nâhiyedir²⁷. Ancak incelenen bölgede yerleşim birimi olarak nâhiyenin önemi çok azdır. Çünkü Şarkî Karahisar'ın merkez nâhiyesinden başka yerleşik nüfûsa sahib başka bir nâhiye yoktur. Tahrir defterlerinden anlaşıldığına göre, nâhiyenin fonksiyonu sadece malî veya istatistikidir. Köyleri ve vergileri saymayı kolaylaştırmak için oluşturulmuşlardır. Bölgenin coğrafyası da nâhiyelerin oluşmasında etken olmuştur. Nâhiyelerin ana karakteri, Karahisar merkez nâhiyesi haricinde, diğer bütün nâhiyelerin kendileri yerleşim birimleri olmayıp, köylerin üzerinde bir üst birim teşkil etmesidir. Dolayısıyla köyler ve bölge insanların iskân yerleri olarak karşımıza çıkar. Bu da, bölgedeki iskân birimlerinin incelenmesinde köyler üzerinde yoğunlaşılmasına neden olmuştur²⁸.

²³Besim Darkot, "a.g.m.", s.881.

²⁴Ali Sinan Bilgili, *a.g.t.*, s.44.

²⁵Düstûr, Üçüncü Tertip, C.14 (Teşrin-i Sani 1932-Teşrin-i Evvel 1933), Ankara 1933'den naklen Hüseyin Yıldırım "Seyahatnâmelerde ve Anılarda Sivas" *Toplumsal Tarih*, C.II, Sayı:7, (İstanbul 1994), s.30.

²⁶Feridun Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazâsı*, İstanbul 1989, s.110.

²⁷Nâhiye terimi; Osmanlı taşra teşkilâtında; küçük veya büyük bir bölge, bazen eyâlet veya livâ, bazen bir livanın muhtelif kısımları veya bir kazânın parçası gibi çeşitli manâlara gelmekte idi. Bkz.M.Tayyib Gökbilgin, "Nâhiye", *IA, IX*, s.37-39.

²⁸Fatma Acun, "15. ve 16. Yüzyıllarda Şebinkarahisar ve civarında Yerleşim Modelleri", *Giresun Tarihi*

Koyluhisar daha önce değinildiği gibi 1485'te nâhiye olarak kayıtlıydı²⁹. Kazâ istilahı, söz konusu dönemde Rum Eyâleti'nin hiçbir bölgesinde kullanılmamıştır. Şüphesiz bu durum bölgede kadı bulunmamasından değil³⁰, Osmanlı öncesi teşkilâtın şimdilik olduğu gibi muhafaza edilmiş olmasından kaynaklanmaktaydı³¹. 1520'de ise ilk defa Koyluhisar ve Şarkî Karahisar için kazâ tabiri kullanılmıştır³². Rum Eyâleti ile ilgili olarak XVI. asır başlarından itibaren tutulan tahrir defterlerinde bu tabire sıkça rastlanmaya başlanmıştır. Nitekim bu devirde Rum Vilâyeti idârî ve hatta malî taksimat olarak kazâlara bölünmüş ve kazâlarda nâhiyelere ayrılarak daha derli toplu bir statüye bağlanmıştır³³. Koyluhisar gerek 1547³⁴, gerekse 1569'da³⁵ yine kazâ statüsünde idi. Koyluhisar, incelenen defterlere göre 1485, 1547 ve 1569 tarihlerinde hiç değişmeyen 7 nâhiyeye sahipti. 1520 tarihli defter icmâl nitelikte olduğu için nâhiyeler belirtilmemiştir. Ancak diğer tarihlerde bu nâhiyelere bağlı köylerin 1520'de de varlığı, aynı nâhiyelerin bu dönemde de var olduğunu göstermektedir. Buna göre Koyluhisar 1485-1569 tarihleri arasında şu nâhiyelerden oluşmaktaydı: 1- Koyluhisar³⁶, 2- Hasangeriş³⁷, 3-Yemlü³⁸, Firuz³⁹, 5-Naiblü⁴⁰, s- Sis-Orta⁴¹, 7-Şahne Çimeni⁴².

Sempozyumu, 24-25 Mayıs 1996 Bildiriler, (İstanbul 1997), s.140.

29BA, TD37, s.789.

30M.Tayyib Gökbilgin, "Eyâlet-i Rûm", s.54.

31Bahaeddin Yediyıldız, *Ordu Kazâsı*, s.49.

32BA, TD387, s.562; BA, TD487, s.574. Bununla birlikte Şarkî Karahisar için livâ tabiri kullanılmaya devam edilmiştir.

33M.Tayyib Gökbilgin, "Eyâlet-i Rûm", s.54.

34BA, TD255, s.161.

35BA, TD478, s.272.

36BA, TD37, s.787; BA, TD255, s.161; BA, TD478, s.272.

37BA, TD37, s.806; BA, TD255, s.178; BA, TD478, s.312.

38BA, TD37, s.807; BA, TD255, s.183; BA, TD478, s.318.

39BA, TD37, s.813; BA, TD255, s.187; BA, TD478, s.325.

40BA, TD37, s.810; BA, TD255, s.191; BA, TD478, s.333.

41BA, TD37, s.812; BA, TD255, s.198; BA, TD478, s.348.

42BA, TD37, s.808; BA, TD255, s.203; BA, TD478, s.358.

B- KAZÂ MERKEZİ

1- Kazâ Merkezi

İstanbul'dan Tokat, Erzurum ve Trabzon'a ulaşan ana yol üzerinde bulunan⁴³ Koyluhisar, gerek doğu-batı ve gerekse kuzey-güney istikâmetli yolların kesiştiği önemli bir mevkie sahipti⁴⁴. Anadolu yol sisteminde⁴⁵ sol kolda⁴⁶ bulunan Koyluhisar, XIX. yüzyılda Hacı Murad menziline yerine menzil olarak tayîn edilmişti⁴⁷.

Koyluhisar kazâ merkezi, tahrir defterlerinde anlaşıldığına göre, 1485-1569 tarihleri arasında gelişmemişti. Çünkü, kazâ merkezi bu tarihler arasında ne iskân birimine (mahalle) ve ne de nüfûsa sahipti. Anlaşılan bu merkez, kale surları içinde kapalı kalmıştır⁴⁸. Esasen sancak dahilinde yerleşim birimine sahip tek kazâ merkezi, Şarkî Karahisar kazâsı idi⁴⁹. Bununla birlikte, Evliya Çelebi, seyahatnâmesinde, Koyluhisar'dan bahsederken, kale dışında yüz evden oluşan bir varoşdan, bir câmiiden ve birkaç dükkandan söz etmektedir⁵⁰. Bu, merkezin XVII. yüzyılda gelişmeye başladığını göstermektedir.

43Baykal, Bekir Sıtkı, Fatih Sultan Mehmed-Uzun Hasan Rekabetinde Trabzon Meselesi, *TAD*, II, Sayı 2-3 (Ankara 1964), s.77.

44Besim Darkot, "a.g.m.", s.880.

45Anadolu yol sistemi için bkz. Yusuf Halaçoğlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilâtı ve Yol Sistemi* (Basılmamış Doçentlik Tezi), İstanbul 1982, s.4-5 ve s.29-82 ve Naşühü's-Silahi (Matrakçı), *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn* (neşr: Hüseyin G.Yurdaydın), Ankara 1976. Hüseyin G.Yurdaydın, bu eser için hazırladığı önsözün 52-57. sayfaları arasında, Anadolu yol sistemi hakkında bilgi vermiştir. Ayrıca bkz. Franz Taeschner, "Muhtelif Devirlerde Anadolu'nun Yolları ve Cihan Münakalâtına Nazaran Vaziyeti" (Çev.Hamid Sadî) *DEFM* VI Sayı:1, (İstanbul 1928), s.96-108.

46Anadolu yol sisteminde sol kol; Üsküdar-Gebze-İznik-Bolu-Tosya-Merzifon-Ladik-Niksar-Karahisar-ı Şarkî-Kelkit-Aşkale-Erzurum yoluyla Kars'a ve ardından Tebriz'e ulaşırdı. Bkz.Yusuf Halaçoğlu, *a.g.t.*,s.5.

47Yusuf Halaçoğlu, *a.g.t.*,s.5.

48Osmanlı İmparatorluğu'nda batıdaki şehirler, Orta ve Doğu Anadolu şehirlerine göre surlarla sınırlanmadan gelişmiştir. Bkz. Doğan Kuban, "Anadolu Türk Şehri", *VD*, VII, (İstanbul 1968), s.65.

49Fatma Acun, "a.g.m", s.140 ve Ali Sinan Bilgili, *a.g.t.*,s.45-53.

50Evliya Çelebi *Seyahatnâmesi*, İstanbul 1314, s.198.

Bölge ile ilgili olarak nefis tabirine, 1485⁵¹ ve 1569⁵² tarihli defterlerde rastlanılmaktadır. Nefis tabiri altında 1485 tarihli defterde, Koyluhisar kalesi görevlilerine, Koyluhisar câmiine ve İsfehan Abdal Zâviyesi'ne tahsis edilen bağlar kaydedilmiştir. Öte yandan 1520 tarihli defterde Boyasılık köyü vergi kalemi içinde zikredilen damga resmi, 1569 tarihli defterde nefis tabiri altında belirtilmiştir. Damga resmi 1520'de 4000 akçe⁵³; 1569'da ise 5000 akçe⁵⁴ idi. Damga resminin az olmakla birlikte varlığı, çok cüz'i de olsa ticarî faaliyete işaret etmektedir.

2- Kazâdaki Kaleler

Kale, Arapça'da dağ, yahut bir tepe üzerine yapılmış müstahkem bina manasındadır. Türkçe'de bu kelime aynı zamanda şehrin dış mahallelerine karşı iç kısmını ifâdeye yarar⁵⁵. Daha çok Ortaçağ eseri olan kale, askerın ve müdâfiilerin sığınmasına mahsus, münferid ve haricden tecrid edilmiş müdâfaalı yapı idi⁵⁶. Kazâda 1520 tarihli defterinden anlaşıldığına göre, Koyluhisar ve Sis-Orta nâhiyelerinde, bu nâhiyelerin isimlerini taşıyan iki kale mevcuttu⁵⁷.

a) Koyluhisar Kalesi

Bu kalenin ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. Ancak Evliya Çelebi, Uzun Hasan'ın bu kaleyi Fatih'ten korktuğu için yaptırdığını belirtmektedir⁵⁸. Yine Evliya Çelebi, kaleyi yüksek bir yerde, yalçın kayalar üzerinde, taştan yapılmış, çevresi bin üç yüz adımlık ve dört köşe olan bir bina olarak tarif etmektedir⁵⁹. Kaledeki görevliler ve bunların sayıları 1520 tarihli deftere göre, aşağıda tablo 1'de gösterilmiştir.

51BA, TD37, s.791.

52BA, TD478, s.310.

53BA, TD387, s.563.

54BA, TD478, s.310.

55M.Streck, "Kale", IA, VI, s.125 ve Nazmi Sevgen, *Anadolu Kaleleri I*, Ankara 1959, s.5.

56Nazmi Sevgen, a.g.e.,s.5.

57Kaleler hakkında tek bilgi bu tarihli defterde mevcuttur.

58Seyahatnâme, s.198.

59Seyahatnâme, s.198.

Tablo 1: 1520 Tarihinde Koyluhisar Kalesindeki Görevliler ve Bunların Sayısı⁶⁰

Görevliler	Nefer
Dizdar	1
Kethüda	1
Bevvab	1
İmam	1
Topçu	3
Mehteran	3
Kale Merdanı	47
Toplam	57

Tablodan da anlaşılacağı üzere, kalede 57 görevli vardır. Defterde kale ile ilgili bilgiler, tablo 1'de gösterilen görevliler ve bunların sayılarından ibarettir. Evliya Çelebi ise, kalede 1 dizdar ile 70 neferin görev yaptığını ve kale içinde yüz ev, anbar, cephâne ve su sarnıcı olduğunu belirtmektedir⁶¹.

b- Sis-Orta Kalesi

Şarkî Karahisar'ın kuzeybatısının 33 km. batısındaki kale, "Sisler içindeki Kale" olarak adlandırılmaktadır⁶². Kaledeki görevliler ve bunların sayıları 1520 tarihli deftere göre, aşağıdaki tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: 1520 Tarihinde Sis-Orta Kalesindeki Görevliler ve Bunların Sayıları⁶³.

Görevliler	Nefer
Dizdar	1
İmam	1
Kale Merdanı	8
Toplam	10

60BA, TD387, s.562.

61Seyahatnâme, s.198.

62Anthony Bryer-David Winfield, "Koloneia" *The Byzantine Monuments And Topography Of The Pontos*, (Washington 1985), c.I, s.147.

63BA, TD387, s.566.

İKİNCİ BÖLÜM

KOYLUHİSAR KAZÂSININ KIR İSKÂN MERKEZLERİ VE NÜFÛSU

A- KIR İSKÂN MERKEZLERİNİN HUSÛSİYETLERİ

XV. ve XVI. yüzyıllarda, Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer bölgelerinde olduğu gibi, Koyluhisar kazâsında da içtimaî ve ikdisadî hayatın ağırlığını köyler teşkil etmekteydi. Şehirlerden farklı olarak sadece toprak mahsülleri yetiştiren, yani zirâatle uğraşıp bununla geçinen, üzerinde yaşadığı toprak parçasıyla organik bir vahdet teşkil eden kır iskânına köy adı verilmekteydi¹. Osmanlı İmparatorluğu'nda çeşitli bölgelerde değişik köy tipleri vardı². Bununla beraber mirî toprak rejimi ve çift-hane sisteminin etkisi altında Osmanlı İmparatorluğu'na özgü belli bir köy tipinden söz edilebilir. Osmanlı köyü, tarlaları, otağı ve çayırı sınırlandırılmış, defterlerde ve kadı hüccetlerinde territorial varlığı tesbit edilmiş idârî bir ünite olup, sosyo-ekonomik yapısı bakımından, raiyyet çiftlikleri üzerinde bağımsız üretim yapan çift-hanelerden oluşmuş bir köy toplumdur³. Halkın geçimini genellikle tarım yoluyla temin etmesinden dolayı, nüfusun çoğunluğu köylerde toplanmıştı. Bu yüzden devletin malî gücünü sağlayan vergiler için en verimli kaynak köylerde meskûn olan reâyâ idi⁴. Mezraalar ise umûmiyetle ahâlîsi dağılmış eski iskân yerleri idi⁵. Bununla beraber mezraalar yalnız terkedilmiş eski köylerden ibaret değildi. Bir köy, nüfus çoğalması dolayısıyla yakınındaki ormanı veya boz araziye tarıma açar ve yeni bir tahrirle bunu mukataalı arazi biçiminde devletten kiralardı. Bu gibi ortaya çıkan topraklar da defterlerde mezraa olarak kaydolunurdu. XVI. yy.da gelişme çağında mezraaların çoğu böyle ortaya çıkmıştır⁶. Bir yerin müstakil mezraa olduğunu anlamak için harabesi, suyu ve mezarlığı olup olmadığına bakılmaktadır. Mezraalarda tımar

1Ali Tanoğlu, "Zirâatimizin Coğrafi Karakterleri ve Başlıca Meseleleri", *İFM*, IV/4, (İstanbul 1943), s.321.

2Halil İncalcık, "Köy, Köylü ve İmparatorluk", *Osmanlı İmparatorluğu, Toplum ve Ekonomi*, (İstanbul 1993), s.11.

3Halil İncalcık, "a.g.m.", s.11-13.

4Mehmet Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, Ankara 1989, s.64.

5Halil İncalcık, *Sancak-ı Arvanid*, Giriş Kısmı, s.XXIX.

6Halil İncalcık, "Köy, Köylü ve İmparatorluk", s.11.

sahibine gelir olarak yazılabildi. Çünkü; mezraalar yakın bir köyün ekinliği olarak tayin edilebildiği gibi, hariç raiyyetin gelip işledikleri topraklar olarak da yazılabirler⁷. Ayrıca bu mezraalar üzerinde geçici yerleşmeler, birkaç hânedan ibaret devamlı yerleşmeler haline gelebilirdi⁸. Ancak bu tarifler, her zaman kesin olarak köyleri ve mezraaları tam manasıyla karşılamamakta, yerleşme merkezleri, zamanın şartlarına ve bölgelerin husûsiyetlerine göre değişiklikler arz etmektedir. Nitekim Koyluhisar kazâsında köyler ve mezraalar iskân merkezleri olarak ayrı birimleri ifâde etseler de hem nüfûs, hem de iktisadî bakımdan kolayca tefrîk olunamamaktadırlar. Öyleki içinde nüfûs kaydedilen ve zirâî üretim yapılan mezraalar ile hiçbir yerleşimin ve zirâî üretimin olmadığı köyler arasındaki farklar açık olmayıp köy ve mezraa kayıtlarının bu kabil yerler için hangi kıstasa göre tayîn edildiği anlaşılmamaktadır⁹.

Şarkî Karahisar'da şehir merkezi hariç tutulacak olursa, bu sancakta yerleşik nüfûsa sahip tek iskân birimi olarak karşımıza köyler çıkmaktadır¹⁰. Koyluhisar kazâsındaki köy ve mezraaların durumunu açıklamadan önce bunların nâhiyelere göre dağılımını göstermek faydalı olacaktır. Ancak, 1520 tarihli TD 387 nolu defter icmâl olduğu için bu tarihe ait köy ve mezraa sayısı tablo 3'de genel olarak gösterilmiştir.

⁷Halil İncalcık, *Sancak-ı Arvanid*, Giriş Kısmı, s.XXIX.

⁸Halil İncalcık, "Köy, Köylü ve İmparatorluk", s.11.

⁹Feridun Emecen, *Manisa Kazâsı*, s.116-117. Bu konu için ayrıca bkz. Zeki Arıkan, XV-XVI.

Yüzyıllarda Hamit Sancağı, İzmir 1988, s.67.

¹⁰Fatma Acun, "a.g.m." s.143.

Tablo 3: Kazâda 1485 Tarihinde Köy ve Mezraaların Dağılımı* .

NAHİYELER	KOYLER			MEZRAALAR		
	Toplam	Boş	Hariç	Toplam	Boş	Hariç
Koyluhisar	37	-	1	13	-	1
Hasangeriş	-	-	-	1	-	-
Yemlü	5	-	-	6	-	-
Firuz	16	6	-	1	-	-
Naiblü	11	6	-	14	7	-
Sis-Orta	12	8	-	5	4	-
Şahne Çimeni	17	-	-	4	-	-
Toplam	98	20	1	44	11	1

Tablo 4: Kazâda 1569 Tarihinde Köy ve Mezraaların Dağılımı

NAHİYELER	KOYLER			MEZRAALAR		
	Toplam	Boş	Hariç	Toplam	Boş	Hariç
Koyluhisar	43	-	1	26	-	2
Hasangeriş	7	-	1	2	-	1
Yemlü	10	-	-	7	-	-
Firuz	16	-	1	3	-	1
Naiblü	22	-	-	12	-	1
Sis-Orta	16	-	-	12	-	-
Şahne Çimeni	22	-	1	2	-	-
Toplam	136	-	4	64	-	5

Tablo 5: Kazâda Her Üç Tarihte Toplam Köy ve Mezraaların Sayısı

STATÜLER	SENELER		
	1485	1520	1569
Toplam Köy	98	105	136
Boş Köy	20	-	-
Hariçden Köy	1	2	4
Toplam Mezraa	44	89	64
Boş Mezraa	11	-	-
Hariçden Mezraa	1	1	5

* Fatma Acun, bahsedilen çalışmasında 1485 tarihli TD37 nolu deftere dayanarak boş ve hariçden köy ve mezraaların dağılımıyla ilgili yaptığı tabloda hatalar yapmıştır. Bu hatalardan en büyüğü Sis-Orta nâhiesine ait köylerin sayısını 24 olarak göstermesidir. Yine Koyluhisar'a ait hariçden ekilen birer köy ve mezraayı gözden kaçırmış ve aynı hatayı makâlesinin 150. sayfasında "...Diğer yandan Koyluhisar'da bir tane bile hariçden/taşradan köy ve mezraaya rastlanmamıştır..." cümlesiyle devam ettirmiştir. Bahsettiğimiz tabloda yine ufak tefek hatalar göze çarpmaktadır. Bkz. "a.g.m." s.149.

Kazâdaki köy ve mezraaların dağılım husûsiyetlerini incelemeye geçmeden önce şunu belirtmek faydalı olacaktır. Kaynaklarımız arasındaki defterlerden 1520 tarihli 387 nolu defter icmâldir. Bu defterde 149 köy ve 98 mezraa zikredilmiştir. Yapılan çalışmada 1485 ve 1569 tarihli defterlerin karşılaştırılmasından kazâdaki sipahilere dışarıdan yapılan timar tevcihleri, köy açısından testit edilmeye çalışıldı ve yaklaşık olarak 44 köyün fazla olduğu gözlemlendi. Ancak, mezraalar için aynı tahkikin imkânı bulunamadı. bu yüzden tablo 5'de bu tarihe ait kısımda belirtilen köy sayısının eksik, mezraa sayısının ise fazla olma ihtimali vardır.

Tablolar incelendiğinde kazâda 1485'te toplam 20 boş ve 1 tane de hariç köy göze çarpmaktadır. Hariç olan köylerde boş köyler arasına dahil edilirse, bu tarihte boş köyler, kazâdaki köylerin % 21'ini teşkil etmekteydi. Bu durum, bölgenin Osmanlı fethinden önce ve fethin ilk yıllarında geniş ölçüde tahrib edilmiş halde olduğunu göstermektedir¹¹. Nitekim, bölge fetihten önce Hamza Bey'in seferinde Osmanlı kuvvetlerince talan edilmişti¹². Koyluhisar nâhiyesinde hariçten ekilen birer köy ve mezraa dışında civârındaki Hasangeriş, Yemlü ve Şahne Çimeni nâhiyelerinde, boş veya hariçten köy ve mezraalar görülmeyip, sadece uzağındaki Naıblü, Sis-Orta, Firuz gibi nahiyelerde rastlanması bu kesimlerin aynı zamanda coğrafi özellikleri ile de açıklanabilir. Koyluhisar ve yakınındaki nâhiyelerde yükselti düşük olup, tüm bölgede en geniş zirâi araziye sahip yerlerdir. Bu da işlenecek yeteri kadar toprak olduğunu, bu nedenle insanların civar köylere giderek zirâat yapmasını gerektirecek bir durum olmadığını gösterir. Diğer nâhiyelerde ise yaylaların bulunduğu, özellikle Firuz'da olduğu gibi cemâatlerin yaşadığı yerler olup¹³, hem toprak azlığı, hem de burada yaşayanların hareketli gruplar olması nedeniyle köy ve mezraaların boş kaldığı açıklanabilir¹⁴.

Kazâda 1485'te rastlanılan 20 boş köyün 3'ü daha sonra mezraa haline gelmiş, 1'isi de ortadan kalkmıştır. Boş olan 11 mezraadan 2'si köy haline gelmiş, 9'u da gelir getiren yani hasıl yazılan mezraa haline gelmiştir. Hariçten ekilen köy ve mezraaya ise daha

11Bkz. Koyluhisar'ın Tarihi Bölümü.

12Neşri, *Kitâb-ı Cihânnümâ*, s.192.

13BA, TD37, s.815.

14Fatma Acun, "a.g.m.", s.150.

sonraki tarihlerde rastlanılmamaktadır. Kazâda 1520'de yer alan hariçden ekilen 2 köyden sadece 1'isinin hariçden statüsü kaldırılmıştır. Hariçden ekilen mezraaya ise daha sonraki tarihlerde rastlanılmamaktadır. Kazâda 1485'te yer alan köylerden 5'i daha sonra ortadan kalkmasına rağmen gerek 1520 ve gerekse 1569'da köy sayısında sürekli artışlar olmuştur. Ayrıca kazâda son iki tarihte artık boş köy ve mezraalara rastlanılmamaktadır. Kazâda 1569'da hariçden ekilen köyler, toplam köy sayısının % 2.9'unu oluşturuyordu. Bu durum, bölgede iktisadî ve içtimâî bakımdan sürekli bir gelişmenin yaşandığını ve bölgenin istikrar ve sükûna kavuştuğunu göstermektedir. Şüphesiz bunda nüfusun artışı ve buna mukabil yeni toprakların tarıma açılması da etkili olmuştur. Kazânın nüfûsu ilerideki bölümlerde verilecektir. Ancak nüfûs artışı ile köy sayısındaki artış arasındaki bağlantıyı belirtmek için aşağıdaki tabloda köyde yaşayan haneleri gruplandırıp, bu gruplara sahip köylerin artışı gösterilmiştir.

Tablo 6: Köylerde Hâne Gruplarının Her Üç Tarihte Dağılımı

Hane Grupları	Hane Gruplarına Sahip Köy Sayıları		
	1485	1520	1569
1-10	30	34	60
11-20	3	10	24
21-30	-	1	10
31-40	1	-	12
41-50	1	1	5
51-60	-	-	4
61-70	-	1	3
71-80	-	-	1
81-90	-	-	-
91-100	-	-	-
100 üstü	-	-	2

B- KIR İSKÂN MERKEZLERİ: KÖYLER VE MEZRAALAR**1- KÖYLER****A- KOYLUHİSAR NÂHİYESİNE TÂBİ' KÖYLER****1- Karaağaç¹⁵:**

Bu köye 1485 ve 1520'de rastlanılmamaktadır. Köy, 1569 tarihli defterde Mesaha mezraası ile birlikte Saruhacı köyü yakınında zikredilmiştir. Köyde 1569'da 7 hâne, 6 mücerred müslüman yaşamaktaydı. Köyün zirâî sahalarında buğday, arpa ve bostan ürünleri yetiştirilmekte olup, vergi hâsılı 2000 akçe tutmakta idi.

2-Çorak¹⁶ :

Çorak, 1485'de mezraa durumunda olup, 1520'de köy haline gelmiştir. Çorak'ta 1485'te 8 nefer müselleme; 1569'da hâsılları 700 akçe tutan ve reâyâ haline getirilerek padişah haslarına bağlanan 5 hâne, 3 mücerred müselleme yaşamaktaydı. Çorak'ın vergi hâsılı 1485'te belirtilmemiş olup; 1520'de 1889 akçe; 1569'da ise 1000 akçe tutmaktaydı. Köye bağlı bir zeminin hâsılı ise 1520'de 500 akçe; 1569'da ise 700 akçe idi.

3 Toylar Bükü¹⁷:

Bu köye 1485'te rastlanılmamaktadır. Toylar Bükü, 1520'de mezraa durumunda olup, 1569'da köy haline gelmiştir. Köyde 1569'da 2 hâne, 4 mücerred müslüman yaşamaktaydı. Köyün zirâî mahsûllerini buğday, arpa, burçak, mercimek, pamuk, keten ve bahçe ürünleri teşkil etmekte; vergi hâsılı ise 1520'de 200 akçe; 1569'da ise 1500 akçe tutmakta idi.

4- Eksi Bâlâ ve Asu¹⁸

(Bugün bu köylerden Eksi Bâlâ'nın ismi Su gözü olup, yine Koyluhisar merkez bucağına bağlıdır) Bu köylere 1485 ve 1520'de rastlanılmamaktadır. Köylerde 1569'da

15BA, TD478, s.272.

16BA, TD37, s.803; BA, TD387, s.565-572; BA, TD478, s.272-273.

17BA, TD387, s.571; BA, TD478, s.273.

18BA, TD478, s.273-274.

33 hâne, 28 mücerred müslüman yaşamaktaydı. Köylerin mahsûllerini ise buğday, arpa, pamuk, keten ve bal oluşturmaktaydı. Tam 13 zeminin yer aldığı köylerin vergi hâsılı 6000 akçe tutmakta idi.

5- Yenice¹⁹

Köyde 1520'de 3 hâne müslüman yaşamakta idi. Bağcılık faaliyetinin yaygın olduğu köyde, 1569'da 13 bağ, 1 zemin bulunmakta idi. Köyün vergi hâsılı 1485'te 1048 akçe; 1520'de 400 akçe; 1569'da ise 1800 akçe idi.

6-Aksekü²⁰

(Bugün bu köy Akseki adıyla yine Koyluhisar merkezi bucağına bağlıdır) Köyde 1485'te 2 hâne müslüman; 1569'da ise 8 hâne, 6 mücerred müslüman ve 59 hâne, 23 mücerred gayri müslim yaşamaktaydı. Köyün mahsûlleri buğday, arpa ve baldan oluşmakta, vergi hâsılı da 1485'te 800 akçe; 1520'de 870 akçe; 1569'da ise 3700 akçe tutmakta idi.

7- Küçükler²¹:

Bu köye 1485 ve 1520'de rastlanılmamaktadır. Küçük bir köy olan Küçükler'de, 1569'da 2 hâne gayri müslim yaşamaktaydı. Köyün vergi hâsılı 300 akçe idi.

8- Gevhertaş²²:

Bu köye 1485'te rastlanılmamaktadır. Gevhertaş, 1520'de mezraa durumunda olup, 1569'da köy haline gelmiştir. Köyde 1569'da 12 hâne, 6 mücerred müslüman yaşamaktaydı. Mahsûlleri buğday, arpa ve baldan oluşan köyün vergi hâsılı 1520'de 500 akçe; 1569'da ise 2400 akçe idi.

19BA, TD37, s.804; BA, TD387, s.564; BA, TD478, s.274.

20BA, TD37, s.804; BA, TD387, s.572; BA, TD478, s.275-276.

21BA, TD478, s.276.

22BA, TD387, s.570; BA, TD478, s.277.

9- Mesarnub²³:

Bu köye 1485'te rastlanılmamaktadır. Köyde 1520'de 7 hâne, 6 mücerred müslüman; 1569'da 13 hâne, 11 mücerred müslüman ve 17 hâne, 8 mücerred gayri müslim yaşamaktaydı. 1569'da müslüman nüfûstan 9 hane, 10 mücerred reâyâ haline getirilip padişah haslarına bağlanmış müsellemler olup, bunların hâsılı, Keremeddin Çiftliği ile birlikte 1500 akçe tutmaktaydı. Köyün mahsûl ürünlerini buğday, arpa, bal, meyve, ceviz oluşturmakta; ayrıca, hayvancılıkla uğraşılmaktaydı. Köyün vergi hâsılı 1520'de 3363 akçe; 1569'da ise 5280 akçe idi.

10- Meşazi²⁴:

Köyde 1485 ve 1520'de 6 hâne müslüman; 1569'da ise 10 hane, 13 mücerred müslüman ve 7 hâne, 12 mücerred gayri müslim²⁵ yaşamaktaydı. Köyün mahsûlleri buğday, arpa, bal meyve, üzümden oluşmakta; ayrıca hayvancılıkla uğraşılmakta idi. Köyün vergi hâsılı 1485'te 1708 akçe; 1520'de 392 akçe; 1569'da ise 4400 akçe idi.

11- Hırasa ²⁶:

Bu köye 1485'de rastlanılmadığı gibi, 1520'de mezraa halinde olup, 1569'da köy haline gelmiştir. Köy haline gelmesine rağmen, pek fazla inkişaf etmemiş olan Hırasa'nın vergi hâsılı 1520'de 500 akçe; 1569'da ise 1000 akçe idi.

12- Muşaz²⁷:

Kazadaki diğer köylere göre çok fazla gelişmiş olan köyün kaydına, 1520 tarihli defterde rastlanılmamaktadır. Köyde 1485'e 2 hâne müslüman ve 44 hâne, 7 mücerred gayri müslim; 1569'da ise 37 hâne, 40 mücerred reâyâ ve Kadı Oğulları Mescidi'nde görevli 1 imam, 2 ferraş ve mahiyeti açıklanmayan 2 görevliden oluşan müslüman ve 113

23BA, TD387, s.562; BA, TD478, s.277-78.

24BA, TD37, s.796; BA, TD387, s.571; BA, TD478, s.278-279.

25BA, TD478'de İspenç vergisiyle mükellef 29 nefer gayri müslim kayıtlıdır. Bizim incelemelerimize göre, bu sayı 19 olmalıdır.

26BA, TD387, s.572; BA, TD478, s.279.

27BA, TD37, s.792-793; BA, TD478, s.279-282.

hâne, 98 mücerred gayri müslim²⁸ yaşamaktaydı. Köyde 1569'da 5 zemin ve yıllık geliri ber vech-i maktû' olarak hesaplanan 7 bağ vardı. Bu bağları ve zeminleri tasarruf edenler arasında Erzurum Kalesi merdanları, yeniçeriler, sipahiler ve zaviyedârlar bulunmakta idi. Köyde ki bu bağ ve bağcılık faâliyetinden başka, buğday, arpa, üzüm, zerdali, elma, armud, mısır, pamuk, ceviz, bostan ürünleri üretilmekte ve hayvancılıkla uğraşılmaktaydı. Köyün vergi hâsılı 1485'te 5812 akçe; 1569'da ise 18500 akçe idi.

13- Akpınar²⁹:

Köyde 1485'te 16 hâne, 5 mücerred müslüman reâyâ, 11 nefer müsellemler; 1520'de 20 hâne, 4 mücerred müslüman reâyâ ve hâsılları 400 akçe tutan 7 nefer müsellemler; 1569'da ise 41 hâne, 23 mücerred müslüman ve 20 hâne, 11 mücerred gayri müslim yaşamaktaydı. 1569'da müslüman nüfûstan 7 hâne, 4 mücerred reâyâ haline getirilip, timara dâhil edilen müsellemler olup, hâsılları 900 akçe tutmaktaydı. Köyde buğday, arpa, pamuk, üzüm, ceviz, bal üretilmekte ve hayvancılıkla uğraşılmaktaydı. Köyün vergi hâsılı 1485'te 2381 akçe; 1520'de 1954 akçe; 1569'da ise 4535 akçe idi.

14- Gölcük³⁰:

(Bugün bu köy yine aynı adla Koyluhisar merkez bucağına bağlıdır). Gölcük 1520'de mezraa durumunda olup, 1569'da tekrar köy haline gelmiştir. Gölcük'te 1485'te 1 hâne, 1 mücerred müslüman; 1569'da ise 13 hane, 3 mücerred müslüman yaşamaktaydı. Mahsûlleri buğday, arpa, üzüm ve pamuktan oluşan Gölcük'ün vergi hâsılı 1485'te 600 akçe; 1520'de 860 akçe; 1569'da ise 3300 akçe idi.

15- Bağçe³¹:

(Bugün bu köy Bahçeköy adıyla yine Koyluhisar merkez bucağına bağlıdır).

28BA, TD478'de İspenç vergisiyle mükellef, 240 nefer gayri müslim kayıtlıdır. Bizim incelememize göre bu sayı 211 olmalıdır.

29BA, TD 37, s.799-800; BA, TD387, s.572; BA, TD478, s.282-283.

30BA, TD37, s.803; BA, TD387, s.563; BA, TD478, s.284.

31BA, TD37, s.801; BA, TD387, s.572; BA, TD478, s.285-286.

Köyde 1485'te 9 hâne, 2 mücerred müslüman reâyâ, 12 nefer müsellemler; 1520'de 8 hâne müslüman reâyâ, hâsılları 780 akçe tutan 13 nefer müsellemler; 1569'da ise 52 hâne, 43 mücerred müslüman reâyâ, 1 sipahizâde yaşamaktaydı. 1569'da müslüman nüfûstan 25 hâne, 23 mücerred, reâyâ haline getirilip padişah haslarına bağlanmış müsellemler olup, hâsılları 3000 akçe tutmaktaydı. Köyün mahsullerini buğday, arpa, üzüm, pamuk, soğan, bağ ile bağ, bahçe, bostan ürünleri teşkil etmekte; ayrıca hayvancılıkla uğraşılmaktaydı. Köyün vergi hâsılı 1485'te 1509 akçe; 1520'de 1577 akçe; 1569'da ise 6000 akçe idi.

Köyde Halil Veled-i İshâk'ın tasarrufundaki zeminin hâsılı, 1485'te 400 akçe; 1520'de ise 500 akçe tutmakta idi.

16- Babankös³²:

Köyde 1485'te 5 hâne gayri müslim; 1520'de 4 hâne müslüman; 1569'da ise 1 hâne müslüman ve 8 hâne, 1 mücerred gayri müslim yaşamakta idi. Mahsûlleri buğday, arpa, ceviz, bal, keten ve bostan ürünlerinden oluşan köyün vergi hâsılı 1485'te 1084 akçe; 1520'de 2996 akçe; 1569'da ise 1500 akçe idi.

17- Boyasılık³³:

Köyde 1485'te 10 hâne, 2 mücerred müslüman reâyâ, 2 mütekaid sipahi, 1 imam, 2 hatib, 1 müezzin, 11 nefer müsellemler buna karşılık 6 hâne gayri müslim; 1520'de 27 hâne müslüman reâyâ, hâsılları, 1530 akçe tutan 20 nefer müsellemler; 1569'da 27 hâne, 14 mücerred müslüman reâyâ, 1 imam, 2 mevkûf yaşamaktaydı. 1569'da müslüman nüfûstan 10 hâne, 4 mücerred, reâyâ haline getirilip, padişah haslarına bağlanan müsellemler olup, hâsılları 2000 akçe tutmaktaydı. Yine 1569'da müslüman nüfûstan 3 hâne derbent, 1 hâne de Koyluhisar câmiisini tamir görevlisi olarak, bu hizmetleri mukabelesinde avârizdan muâftılar. Kale imamı ise hem avârizdan hem de tekâlîf-i örfiyeden muâftı. Kazâdaki tek boyahâne bu köyde bulunmaktaydı. Boyahânenin geliri 1520'de 1000 akçe; 1569'da ise 3000 akçe idi. Köyde 1485'te 2 zemin yer almaktaydı. Bunlardan daha sonra köy olarak rastlanılan Eskünüz zemininin hâsılı 1600 akçe idi.

32BA, TD37, s.798; BA, TD387, s.566; BA, TD478, s.286.

33BA, TD37, s.791-792; BA, TD387, s.563-571; BA, TD478, s.286-287.

Mahsûlleri buğday, arpa ve bağ ürünlerinden oluşan köyün vergi hâsılı 1485'te 7003 akçe; 1520'de 5077 akçe; 1569'da ise 13620 akçe idi.

18- Fitense³⁴:

(Bugün bu köy İkizkaya adıyla yine Koyluhisar merkez bucağına bağlıdır). Köyde 1485'te 4 hâne 1 mücerred müslüman reâyâ, 1 nefer müsellemler; 1569'da ise 13 hâne, 13 mücerred müslüman ve 2 hâne, 3 mücerred gayri müslim yaşamaktaydı. 1569'da müslüman nüfûstan 5 hâne, 3 mücerred, reâyâ haline getirilip, padişah haslarına bağlanmış müsellemler olup hâsılları 500 akçe tutmaktaydı. Yine aynı tarihte köyde 5 hâne hariçten zirâat etmekteydi. Mahsûlleri buğday, arpa, bal, pamuk ve cevizden oluşan köyün vergi hâsılı 1485'te 893 akçe; 1520'de 2510 akçe; 1569'da ise 3500 akçe idi.

19 Gönder³⁵:

Köyde 1485'te 13 hâne, 2 mücerred müslüman; 1520'de 13 hâne müslüman; 1569'da ise 36 hâne, 26 mücerred müslüman yaşamaktaydı. Köyün mahsûllerini buğday, arpa, pamuk, üzüm, ceviz, bal ve bostan ürünleri teşkil etmekte; ayrıca, hayvancılıkla uğraşılmaktaydı. Köyün vergi hâsılı 1485'te 1232 akçe; 1520'de 2953 akçe; 1569'da ise 3500 akçe tutmakta idi.

20- Züham³⁶:

(Bugün bu köy Kalebaşı adıyla yine Koyluhisar merkez bucağına bağlıdır). Bu köyün kaydına sadece 1520 tarihli defterde rastlanılmamaktadır. Köyde 1485'te 8 hâne, 1 mücerred müslüman reâyâ, 10 nefer müsellemler; 1569'da ise 27 hâne, 58 mücerred ve 1 pîr-nâ-tüvân yani, güçsüz yaşlı nefer müslüman yaşamaktaydı. 1569'da bu müslüman nüfûstan 6 hâne, 19 mücerred ve 1 pîr-nâ-tüvân reâyâ haline getirilip, padişah haslarına bağlanmış müsellemler olup hâsılları 1500 akçe tutmaktaydı. Köyün mahsûllerini buğday, arpa, üzüm, pamuk, ceiz, bal ve bağ ürünleri teşkil etmekte; vergi hâsılı da 1485'te 1216 akçe; 1569'da ise 4000 akçe tutmakta idi.

34BA, TD37, s.804; BA, TD387, s.564; BA, TD478, s.288-289.

35BA, TD37, s.793-794; BA, TD387, s.565, 571; BA, TD478, s.289-290.

36BA, TD37, s.792; BA, TD478, s.290-291.

21 Eblani³⁷:

Köyde 1485'te 1'isi imam toplam 8 hâne, 1 mücerred müslüman; 1520'de 7 hâne, 4 mücerred müslüman; 1569'da ise 19 hâne, 23 mücerred müslüman reâyâ ve 3 hâne, 5 mücerred Şark-pâre Türkmen tâifesi³⁸ yaşamaktaydı. Köyün zirâî mahsûllerini buğday, arpa, ceviz, pamuk ve bağ ürünleri teşkil etmekte; ayrıca, hayvancılıkla uğraşılmaktaydı. Köyün vergi hâsılı 1485'te 2056 akçe; 1520'de 1986 akçe; 1569'da ise 4050 akçe idi.

22- Enkis³⁹:

Köyde 1485'te 13 nefer müsellemler; 1520'de 15 nefer müsellemler, 4 nefer sipahizâdegan; 1569'da ise reâyâ haline getirilip, padişah haslarına bağlanan ve hâsılları 5000 akçe tutan 52 hâne, 48 mücerred müsellemler yaşamaktaydı. Köyün vergi hâsılı 1485'te belirtilmemiş olup; 1520'de 1000 akçe; 1569'da ise 800 akçe tutmakta idi.

23- Kızıl Sekü⁴⁰:

Bu köye 1485 ve 1520'de rastlanılmamaktadır. Köyde 1569'da 8 hâne, 5 mücerred müslüman yaşamakta ve 2 hâne de hariçden zirâat etmekteydi. Mahsûlleri buğday ve arpadan oluşan köyün vergi hâsılı 1046 akçe idi.

24- Karsak⁴¹:

Oldukça küçük ve gelişmemiş bir köy olup, kaydına 1485 ve 1520'de rastlanılmamaktadır. Köyün vergi hâsılı 1569'da 600 akçe idi.

25- Alma⁴²:

Köyde 1485'te 6 nefer müsellemler; 1520'de hâsılları 950 akçe tutan 7 nefer

37BA, TD37, s.803; BA, TD387, s.572; BA, TD478, s.291-292.

38Şark Pâre; XVI. yüzyılda, Sivas bölgesinden Kırşehir ve Ankara bölgesine kadar uzanan yerde yaşayan Ulu Yörük topluluğunun bir kolu idi. Bu topluluğun diğer kolları ise; Yüzde-Pâre ve Orta-Pare idi. Bkz. Faruk Sümer, *Oğuzlar*, İstanbul 1992, s.146 ve yine aynı yazar, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi I*, (Ankara 1970), s.137.

39BA, TD37, s.802; BA, TD387, s.572; BA, TD478, s.292-293.

40BA, TD478, s.294.

41BA, TD478, s.294.

42BA, TD37, s.802; BA, TD387, s.572; BA, TD478, s.295.

müsellem; 1569'da ise reâyâ haline getirilerek Padişah haslarına bağlanmış olan ve hâsılları 2500 akçe tutan 46 hâne, 33 mücerred müsellem yaşamaktaydı. Köyün vergi hâsılı her üç tarihte de belirtilmemiştir.

26- Çermik⁴³:

Köyde 1485'te 3 nefer müsellem; 1569'da ise 2 hâne, 1 mücerred müslüman yaşamaktaydı. Köydeki 1 bağ ve Acem Abidin zemini Kubaç Baba zâviyesine vakfedilmişti. Acem Abidin zemininin hâsılı 1485 ve 1520'de 300 akçe; 1569'da ise 1000 akçe idi. Köydeki diğer bir zemin Ulu Yusuf'un 1569'daki hâsılı 1000 akçe idi. Köyün vergi hâsılı ise sadece 1520 'de belirtilmiş olup 800 akçe tutmakta idi.

27- Kuzluca⁴⁴:

Bu köy 1569 tarihli defterde Kayducuk ve Çırac mezraalarıyla birlikte kaydedilmiştir. Köyde 1485'te 4 hâne müslüman; 1520'de 5 hâne müslüman; 1569'da 23 hâne, 22 mücerred müslüman ve 29 hâne, 5 mücerred gayri müslim yaşamaktaydı. Köyde İskender Paşa ve Yusuf'un tasarruflarındaki aynı adları taşıyan iki zemin, iskân bölgeleri olup, müslüman nüfûs buralarda toplanmıştı. Köyde buğday, arpa, keten, bal, soğan ve bostan ürünleri üretilmekte idi. Köyün vergi hâsılı 1485'te 723 akçe; 1520'de 439 akçe; 1569'da ise 6360 akçe idi.

28- İmranid⁴⁵:

İmranid, 1485 ve 1520'de mezraa durumunda olup, 1569'da köy haline gelmiştir. İmranid, 1485 ve 1520 tarihli defterlerde Çayırdam mezraası ile birlikte kaydedilmiştir. İmranid'de 1485 ve 1520'de 2 nefer müsellem; 1569'da ise 10 hâne, 6 mücerred müslüman yaşamaktaydı. 1569'da müslümanlardan 2 hâne tuzla hizmetkârı olup, avâızdan muâf tutulmuşlardı. Mahsûlleri buğday, arpa, bal, keten ile bağ ve bostan ürünlerinden oluşan köyün vergi hâsılı 1485'te belirtilmemiş olup; 1520'de 400 akçe; 1569'da ise 2500 akçe tutmakta idi.

43BA, TD37, s.804; BA, TD387, s.572; BA, TD478, s.296.

44BA, TD37, s.804; BA, TD387, s.564; BA, TD478, s.296-297.

45BA, TD37, s.805; BA, TD387, s.572; BA, TD478, s.298.

29- Lüleb⁴⁶:

Bu köye 1485 ve 1520'de rastlanılmamaktadır. Köyde 1569'da 2 hâne, 1 mücerred müslüman ve 7 hâne, 9 mücerred gayri müslim yaşamaktaydı. Köyün zirâî topraklarında buğday, arpa, bal, meyve üretilmekte ve vergi hâsılı da 1500 akçe tutmakta idi.

30- Selede⁴⁷:

Köyde 1485 ve 1520'de 8 nefer müselleme; 1569'da ise reâyâ haline getirilip padişah haslarına bağlanmış 19 hâne, 12 mücerred müselleme yaşamaktaydı. Köyün vergi hâsılı 1485'te belirtilmemiş olup 1520'de 800 akçe; 1569'da ise 3000 akçe tutmakta idi.

31- Kanluyer⁴⁸:

Köyde 1485'te 3 mücerred müslüman; 1569'da 4 hâne, 2 mücerred müslüman ve 4 hâne gayri müslim yaşamaktaydı. Mahsûlleri buğday, arpa, ceviz, bal ve ketenden oluşan köyün vergi hâsılı 1485'te 920 akçe; 1520'de 918 akçe; 1569'da ise 2000 akçe idi.

32- Miskile⁴⁹:

Köyde 1485'te 1'isi imam toplam 5 hâne, 1 mücerred müslüman reâyâ, 11 nefer müselleme; 1520'de 10 hâne, 2 mücerred müslüman reâyâ ve hâsılları 500 akçe tutan 5 nefer müselleme; 1569'da ise 40 hâne, 22 mücerred müslüman yaşamaktaydı. 1569'da müslüman nüfûstan 1 hâne mevkûf, 22 hâne, 17 mücerred ise reâyâ haline getirilerek padişah haslarına bağlanan müsellemler olup, hâsılları 3000 akçe tutmaktaydı. Köyün mahsûllerini buğday, arpa, mısır, üzüm, ceviz, pamuk, soğan oluşturmakta idi. Köyün vergi hâsılı 1485'te 2083 akçe; 1520'de 1397 akçe; 1569'da ise 4750 akçe idi. Köye tâbi Taşlu Pare zemininin hâsılı 1520'de 500 akçe; 1569'da ise 1000 akçe idi.

46BA, TD478, s.298.

47BA, TD37, s.802; BA, TD387, s.572; BA, TD478, s.298-299.

48BA, TD37, s.798; BA, TD387, s.572; BA, TD478, s.299.

49BA, TD37, s.800-801; BA, TD387, s.572; BA, TD478, s.299-300.

33- Yeni Arslan⁵⁰:

(Bugün bu köy yine aynı adla koyluhisar merkez bucağına bağlıdır). Köyde 1485'te 3 hâne, 1 mücerred müslüman; 1569'da ise 2 hâne müslüman ve 38 hâne, 1 mücerred gayri müslim yaşamaktaydı. 1569'da müslüman nüfûstan 1 hâne sebep düşülmeksizin avârizdan muâf tutulmuştu. Köyde buğday, arpa, bal, keten, bostan ürünleri üretilmekte idi. Köyün vergi hâsılı 1485'te 550 akçe; 1520'de 640 akçe; 1569'da ise 5400 akçe idi.

34- Güdül⁵¹:

Köyde 1485'te 2 hâne, 3 mücerred gayri müslim; 1520'de 6 hâne, 2 mücerred müslüman; 1569'da ise 10 hâne, 9 mücerred müslüman yaşamakta idi. 1569'da müslümanlardan 1 hâne derbent hizmeti ile yükümlüydü. Şüphesiz herhangi bir kayıt düşülmemesine rağmen bu kişi avâriz vergisinden muâftı⁵². Köyün mahsûllerini buğday, arpa, bal, keten ceviz, bağçe ve bostan ürünleri oluşturmakta; vergi hâsılı ise, 1485'te 538 akçe; 1520'de 969 akçe; 1569'da ise 1900 akçe tutmakta idi.

35- Başfelek⁵³:

Köyde 1485'te 31 hâne, 6 mücerred gayri müslim; 1520'de 47 hâne, 5 mücerred müslüman; 1569'da ise 10 hâne, 3 mücerred müslüman ve 108 hâne gayri müslim yaşamaktaydı. 1569'da gayri müslimlerden 6 hâne, Gönder Köprüsünde, köprücülük hizmetiyle vazifeli idi. Bunlarla ilgili herhangi bir kayıt düşülmemesine rağmen, şüphesiz bunlarda avâriz vergisinden muâftılar⁵⁴. Köyün mahsûllerini buğday, arpa, meyve, ceviz, keten, bal ve bostan ürünleri oluşturmakta; ayrıca, hayvancılıkla uğraşılmaktaydı. Köyün vergi hâsılı 1485'te 4387 akçe; 1520'de 3905 akçe; 1569'da ise 9735 akçe idi.

50BA, TD37, s.794; BA, TD387, s.571; BA, TD478, s.301.

51BA, TD37, s.796-797; BA, TD387, s.571; BA, TD478, s.301-302.

52Bkz. Halil İnalçık, "Osmanlılar'da Raiyyet Rûsûmu" *Osmanlı İmparatorluğu, Toplum ve Ekonomi*, (İstanbul 1993), s.53 ve Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilâtı*, İstanbul 1990, s.54.

53BA, TD37, s.794; BA, TD387, s.562; BA, TD478, s.302-303.

54Bkz. Cengiz Orhonlu, "Köprücülük", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar*, (İzmir 1984), s.70-74.

36- Güllüköy⁵⁵:

Köyde 1485'te 5 hâne, gayri müslim; 1520'de 13 hâne, 2 mücerred müslüman; 1569'da ise 21 hâne, 12 mücerred müslüman ve 5 hâne, 2 mücerred gayri müslim yaşamaktaydı. Köyün mahsûllerini buğday, arpa, üzüm, bal, ceviz, soğan ve bostan ürünleri oluşturmaktaydı. Köyün vergi hâsılı 1485'te 1585 akçe; 1520'de 1498 akçe; 1569'da ise 3000 akçe idi.

37- Eskürüz⁵⁶:

Eskürüz'e 1485'te zemin olarak rastlanılmaktadır. Bu tarihte Eskürüz'ün hâsılı 1600 akçe idi. 1520'de kaydına rastlanılmayan Eskürüz 1569'da köy durumundaydı. Ancak bu tarihli defterde köyün nüfûs durumu ve zirâî faaliyetleri hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Köyde bu tarihte 1500 akçe gelirli bir zemin bulunmaktaydı.

38- Bostan Kulu⁵⁷:

Köyde 1485'te 1 nefer müselleme; 1520'de 2 nefer müselleme; 1569'da 37 hâne, 8 mücerred müslüman yaşamaktaydı. Köyde buğday, arpa, meyve, pamuk ve bostan ziraâtî yapılmakta idi. Köyün vergi hâsılı 1485'te belirtilmemiş olup; 1520'de 250 akçe; 1569'da ise 1000 akçe idi.

39- Kesresun⁵⁸:

(Bugün bu köy Kayaören adıyla yine Koyluhisar merkez bucağına bağlıdır) Kesresun, 1485 ve 1520'de mezraa durumunda olup, 1569'da köy haline gelmiştir. 1569 tarihli defterdeki kayıtlardan anlaşıldığına göre, köyde Boyasılık köyü reâyâsı zirâat etmekte ve vergilerini vermekte idiler. Köyde aynı tarihte 22 hâne, 31 mücerred müslüman yaşamaktaydı. Bunlardan 7 hâne, 4 mücerred reâyâ haline getirilen Boyasılık

55BA, TD37, s.796; BA, TD387, s.571; BA, TD478, s.303-304.

56BA, TD37, s.791; BA, TD478, s.304.

57BA, TD37, s.799; BA, TD387, s.565; BA, TD478, s.305.

58BA, TD37, s.805; BA, TD387, s.566; BA, TD478, s.305-306.

köyü müsellemleri olup, hâsılları 500 akçe tutmaktaydı. Köyün mahsûllerini buğday, arpa ve bal oluşturmakta idi. Köyün vergi hâsılı 1485'te belirtilmemiş olup; 1520'de 500 akçe; 1569'da ise 1500 akçe tutmakta idi.

40- Boyaluca⁵⁹:

(Bugün bu köy Boyalı adıyla yine Koyluhisar merkez bucağına bağlıdır): Bu köyün kaydına 1485'te rastlanılmamaktadır. Boyaluca, 1520'de hariçten ekilmekte ve 1569 tarihli defterde ise kara Ali mezraası ile birlikte kayıtlı bulunmakta idi. Köyde 1569 tarihli defterdeki kayıta göre; Kostandil, Pir Sekü ve Üveys adlı kişiler, Kumbağ, Gökyay, Kızılyar, Emirse Bükü, Eksesin ve Havin derbentlerine tamir ve termim ile hizmet edip, avârizdan muâf olacaktı. Köyde aynı tarihte 8 hâne, 4 mücerred müslüman ve 28 hâne, 13 mücerred gayri müslim yaşamaktaydı. Görüldüğü gibi 1520'de hariçten ekilen köyde, 1569'da nüfûs yerleşmesi ve yoğunlaşması olmuştur. Şüphesiz, bunda derbentlerin oynadığı iskân ve şenletme rolünün önemi büyüktür⁶⁰. Köyün mahsûllerini buğday, arpa, üzüm, soğan, meyve, bal ve bostan ürünleri oluşturmakta; ayrıca, hayvancılıkla uğraşılmaktaydı. Köyün vergi hâsılı 1520'de 1665 akçe; 1569'da ise 10.100 akçe idi.

41- Nuhri⁶¹:

Bu köye 1485 ve 1520'de rastlanılmamaktadır. Köyün meskûn halkı tamamen müslüman olup, 1569'da 39 hâne, 47 mücerred reâyâ, 7 nefer nökerzâde⁶², 14 nefer

⁵⁹BA, TD37, s.569; BA, TD478, s.306-307.

⁶⁰Derbentlerin bir iskân ve şenletme vasıtası olarak oynadığı rol için bkz. C.Orhonlu, *Derbent Teşkilâtı*, s.101-107.

⁶¹BA, TD478, s.307-308.

⁶²Menşe' ve kuruluşunu tamamiyle Moğollar'a borçlu bulunan "nöker" ve "nökerzâde"ler Moğol ve Türk devletlerinde askerî bir sınıfın adı idi. Osmanlı kanunlarında adı geçen "nöker" ve "nökerzâde" müessesesi de Moğol İmparatorluğu'ndan alınmıştır. Bunlar doğu eyâletinde sipahi ve sipahizâdelerle tamamiyle eşit hukuka malik ve aynı muameleye sahiptiler (Geniş bilgi için bkz. Ahmet Caferoğlu, "Türk Tarihinde Nöker ve Nökerzâdeler Müessesesi" *IV. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 10-14 Kasım 1948 *Kongreye Sonulan Bildiriler* (Ankara 1952), s.253-254) Nitekim BA, TD478'in kanûnnâmesinde "...ve lafz-ı nöker ve nökerzâde demek sipahi ve sipahizâde demek olur şarklu arasında" şeklinde bahis

sipahizâdgan ve 3 nefer zaviyedarzâde yaşamaktaydı. Köyün mahsûllerini buğday, arpa, pamuk, keten, bal ve bostan ürünleri teşkil etmekte; vergi hâsılı ise 7400 akçe tutmakta idi.

42- Yavri⁶³:

Küçük bir köy olan Yavri'nin kaydına 1485'te rastlanılmamaktadır. Köyde 1569'da 5 hâne, 2 mücerred müslüman ve 6 hâne, 1 mücerred gayri müslim yaşamaktaydı. Mahsûlleri buğday, arpa ve baldan oluşan köyün vergi hâsılı 1520'de 630 akçe; 1569'da ise 1340 akçe idi.

43- Atadipe⁶⁴:

Atadipe, 1485'te mezraa durumunda olup, 1520'de köy haline gelmiş idi. Atadipe'nin vergi hâsılı 1485'te 500 akçe; 1520'de 900 akçe; 1569'da ise 500 akçe idi.

44- Mişaz⁶⁵:

Bu köye sadece 1485'te rastlanılmaktadır. Köyde 5 hâne, 1 mücerred gayri müslim ve 2 nefer müsellemler yaşamaktaydı. Köyün zirâî mahsûllerini buğday, arpa, darı, bağ ve bostan ürünleri oluşturmakta; ayrıca hayvancılıkla uğraşılmaktaydı. Vergi hâsılı ise 2374 akçe idi. Köy 1520 ve 1569'da rastlanılmamakla birlikte, ilerleyen tarihlerde yeniden ortaya çıkmıştır. Çünkü, Mişaz 1928'de Koyluhisar nâhiyesinin merkezi durumunda idi⁶⁶.

45- Livan⁶⁷:

Köyde 1485'te 6 hâne, 2 mücerred gayri müslim, 1 şeyh müslüman; 1520'de ise 2 hâne müslüman yaşamaktaydı. Köyün mahsûllerini buğday, arpa, keten, bal ve ceviz teşkil etmekte; vergi hâsılı ise 1485'te 1520 akçe; 1520'de ise 773 akçe tutmaktaydı. Köy, 1569'da rastlanılmamaktadır.

vardı.

63BA, TD387, s.565; BA TD478, s.309.

64BA, TD37, s.797; BA, TD387, s.566, 571, BA, TD478, s.309.

65BA, TD37, s.795.

66Son Teşkilât-ı Mülkiye'de Köylerimizin Adları, İstanbul 1928, s.704.

67BA, TD37, s.799; BA, TD387, s.564.

46- Yavari⁶⁸:

Köyde sadece 1485'te 2 hâne gayri müslim yaşamakta idi. Mahsûlleri buğday, arpa, ceviz, keten ve baldan oluşan köyün vergi hâsılı 1485'te 807 akçe; 1520'de ise 630 akçe idi. Köyün kaydına 1569'da rastlanılmamaktadır.

47- Musalu⁶⁹:

Sadece 1520'de rastlanılan köyde, 70 hâne, 26 mücerred müslüman yaşamakta olup, vergi hâsılı 6872 akçe tutmaktaydı.

48- Karasil⁷⁰:

Bu köye 1485'te rastlanılmamaktadır. Karasil'in vergi hâsılı 1520'de 200 akçe idi. Karasil, 1569'da mezraa haline gelmiş, vergi hâsılı da 100 akçeye düşmüştür.

49- Gelmenus⁷¹:

Gelmenus, 1485 ve 1520'de köy durumunda olup, 1569'da mezraa haline gelmiştir. Gelmenus'ta 1485'te 1 hâne müslüman; 1520'de 2 hâne müslüman; 1569'da ise 4 hâne müslüman yaşamakta idi. Mahsûl ürünleri buğday, arpa, bal ve cevizden oluşan Gelmenus'un vergi hâsılı 1485'te 648 akçe; 1520'de 496 akçe; 1569'da ise 1000 akçe idi.

50- Künc⁷²:

Künc, 1485 ve 1520'de köy durumunda olup, 1569'da mezraa haline gelmiştir. Künc'te 1485'te 3 hâne gayri müslim yaşamaktaydı. Künc'ün mahsûllerini buğday, arpa, bal ve keten oluşturmakta; vergi hâsılı ise 1485'te 660 akçe; 1520'de 422 akçe; 1569'da ise 800 akçe tutmakta idi.

68BA, TD37, s.797; BA, TD387, s.571.

69BA, TD387, s.562.

70BA, TD387, s.563; BA, TD478, s.298.

71BA, TD37, s.798; BA, TD387, s.564; BA, TD478, s.308.

72BA, TD37, s.797-798; BA, TD387, s.572; BA, TD478, s.309.

51-Berkürşah⁷³:

Sadece 1485'te rastlanılan köyde 2 hâne, 1 mücerred müslüman hariçten ekmekteydi. Köyün vergi hâsılı 500 akçe idi.

B- HASANGERİŞ NÂHIYESİNE TÂBİ' KÖYLER

Nâhiye, 1485'te hiçbir köye sahip bulunmuyordu. Bu tarihte nâhiye sınırları içinde 16 nefer müsellemler yaşamaktaydı. Yine aynı tarihte nâhiyede 1'si zâim Rüstem Bey'in tasarrufunda olmak üzere 2 çayır ve 2 bağ vardı⁷⁴. Nâhiye daha sonra Koyluhisar merkez nâhiyesine bağlı bulunan köylerin dâhil edilmesiyle gelişmiştir.

1- Kadife⁷⁵:

(Bugün bu köy yine aynı adla Koyluhisar merkez bucağına bağlıdır). Kadife köyü 1485'te Koyluhisar nâhiyesi sınırları içinde olup, daha sonra Hasangeriş nâhiyesine bağlanmıştır. Köyde 1485'te 1 hâne müslüman; 1520'de 10 hâne, 4 mücerred müslüman; 1569'da ise 3 hâne, 1 mücerred müslüman ve 38 hâne, 30 mücerred gayri müslim yaşamaktaydı. 1569'da müslümanlardan 1 hâne derbentçi; gayri müslimlerden ise, 6 hâne kale hizmetkârı, 2 hane derbentçi, 1 hâne kale haddadı (demirci) 1 hâne de hem kalenin sarnıç mahzeninde hem de mescidde hizmetkâr olarak avârizdan muâftılar. Köyde 1485'te Boyasılık köyünden Mehmed Fakih nam kimse bir çiftlik yeri muâfiyet üzere tasarruf ederken, vefat edince bu arâzi şehzade berâtiyle Boyasılık câmiî hatibine sadaka olunmuştu. Köyün mahsûllerini buğday, arpa, bal, ceviz ve mısır teşkil etmekte; vergi hâsılı ise 1485'te 543 akçe; 1520'de 1473 akçe; 1569'da ise 3400 akçe tutmakta idi.

2- Amelya-i Diğer⁷⁶:

Köy, 1485'te Koyluhisar nâhiyesi sınırları içinde bulunmakta idi. Köyün ismi, 1520'de Amelya şeklinde yazılmıştır. Köyün vergi hâsılı 1485 ve 1520'de 300 akçe; 1569'da ise 1400 akçeydi.

73BA, TD37, s.800.

74BA, TD37, s.806.

75BA, TD37, s.795; BA,TD387, s.573; BA, TD478, s.312.

76BA, TD37, s.805; BA,TD387, s.565; BA, TD478, s.313.

3-Amelya-i Bâlâ⁷⁷:

Köy, 1485'te Koyluhisar nâhiyesine bağlı olup, ismi defterde Yukarı Amelya olarak kayıtlı idi. Köyde 1569'da 7 hâne, 11 mücerred müslüman yaşamaktaydı. Mahsülleri buğday, arpa, bal ve ketenden oluşan köyün vergi hâsılı 1485'te belirtilmemiş olup; 1520'de 242 akçe; 1569'da ise 1000 akçe tutmakta idi.

4- Amelya-i Zîr⁷⁸:

Köy, 1485'te Koyluhisar nâhiyesi sınırları içinde olup, sonraki tarihlerde Hasangeriş nâhiyesine bağlanmıştır. Köyde 1569'da 9 hâne, 2 mücerred müslüman yaşamaktaydı. Köyün mahsûllerini buğday, arpa, bal, meyve ve ceviz teşkil etmekte; vergi hâsılı ise 1485 ve 1520'de 600 akçe; 1569'da ise 1000 akçe tutmakta idi.

5- Bögürse⁷⁹:

Bu köye 1485'te rastlanılmamaktadır. Köyde 1569'da 3 hâne, 2 mücerred müslüman ve 2 hâne, 1 mücerred gayri müslim yaşamaktaydı. Mahsülleri buğday, arpa, bal ve ketenden oluşan köyün vergi hâsılı 1520'de 501 akçe; 1569'da ise 1600 akçe idi.

6- Külüne⁸⁰:

Bu köye 1485'te rastlanılmamaktadır. Külüne, 1520'de mezraa durumunda olup; 1569'da köy haline gelmiştir. Köy haline gelmesine rağmen Külüne'de 4 hâne müslüman hariçten ekmekteydi. Mahsülleri buğday, arpa ve ketenden oluşan Külüne'nin vergi hâsılı 1520'de 300 akçe; 1569'da ise 1000 akçe idi.

7- Bahri⁸¹:

Bu köye 1485 ve 1520'de rastlanılmamaktadır. Köyde 1569'da reâyâ haline getirilen ve hâsılları 800 akçe tutan 2 hâne, 5 mücerred müsellemler yaşamaktaydı. Köyün vergi hâsılı ise belirtilmemiştir.

77BA, TD37, s.805; BA,TD387, s.564; BA, TD478, s.313.

78BA, TD37, s.805; BA,TD387, s.572; BA, TD478, s.313.

79BA, TD387, s.565; BA, TD478, s.314.

80BA, TD387, s.569; BA, TD478, s.315.

81BA, TD, 478, s.316.

C- YEMLÜ NÂHIYESİNE TÂBİ' KÖYLER

1- Gedühalis⁸²:

Köy, 1569 tarihli defterde Kuruköy mezraası ile birlikte zikredilmiştir. Köyde 1569'da 10 hâne, 8 mücerred müslüman yaşamaktaydı. Mahsûlleri buğday, arpa, bal ve cevizden oluşan köyün vergi hâsılı 1485'te 1000 akçe; 1520'de 900 akçe; 1569'da ise 2000 akçe idi. Öte yandan 1569'da köy ile birlikte zikredilen Kuruköy, 1485 ve 1520'de köy durumundaydı⁸³.

2- Evlad-ı Büzürk⁸⁴:

Bu köye 1485'te rastlanılmamaktadır. Evlad-ı Büzürk, 1520'de mezraa durumunda olup, 1569'da köy haline gelmiştir. Bununla birlikte köy her iki tarihli defterde, Veled-i İhtiyar Çiftliği ile birlikte zikredilmiştir. Köyde 1569'da 3 hâne müslüman yaşamakta idi. Köyün mahsûllerini buğday, arpa ve bal oluşturmakta, vergi hâsılı ise 1520'de 1000 akçe; 1569'da ise 1500 akçe tutmakta idi.

3- Üreğir⁸⁵:

Üreğir, 1485 ve 1520'de mezraa durumunda olup, 1569'da köy haline gelmiştir. Köyde 1569'da, 2 hâne müslüman reâyâ ve 5 nefer sipahizâde yaşamaktaydı. Mahsûlleri buğday, arpa ve baldan oluşan Üreğir'in vergi hâsılı 1485 ve 1520'de 500 akçe; 1569'da ise 1700 akçe idi.

4- Eski⁸⁶:

(Bugün bu köy Çukuroba adıyla, Koyluhisar merkez bucağına bağlıdır.) Köy, 1485 ve 1520'de mezraa durumunda olup, ismi aynı tarihli defterlerde İksale şeklinde geçmektedir. Eski 1569'da köy haline gelmiştir. Köyde 1569'da 22 hâne, 12 mücerred

82BA, TD37, s.807; BA TD387, s.568; BA, TD478, s.318.

83BA, TD37, s.816; BA, TD387, s.571

84BA, TD387, s.568; BA, TD478, s.318.

85BA, TD37, s.808; BA, TD387, s.568; BA, TD478, s.318.

86BA, TD37, s.808; BA, TD387, s.568; BA, TD478, s.319.

müslüman reâyâ, 6 nefer sipahizâde yaşamaktaydı. Bu tarihte reâyâdan 3 hâne ve sipahizâdelerden 3 nefer ayrıca bir sayyadan (kuşcu) sınıfı oluşturuyordu. Bu sınıf avârizdan muâf tutulmuştu. Yine aynı tarihte reâyâdan 1 hâne demirci idi. Köyde buğday, arpa ve bal üretilmekte idi. Köyün vergi hâsılı 1485'te belirtilmemiş olup; 1520'de 1000 akçe; 1569'da ise 1200 akçe tutmakta idi.

5- Kire⁸⁷:

Köy, 1485'te Şahne Çimeni nâhiyesine bağlı bulunuyordu. Köyde 1569'da 8 hâne, 9 mücerred müslüman yaşamaktaydı. Köyün mahsûllerini buğday, arpa ve bal oluşturmakta; vergi hâsılı ise 1485'te 500 akçe; 1520'de 1240 akçe; 1569'da ise 1000 akçe tutmakta idi.

6- Gelübler ve Balcıyaz⁸⁸:

Bu köyler, 1485 ve 1520 tarihli defterlerde Naht mezraası ile birlikte kaydedilmiştir. Köylerde 1485'te 2 hâne, 1 mücerred müslüman; 1520'de 11 hâne müslüman; 1569'da ise 41 hâne, 14 mücerred müslüman reâyâ, 1 muhassıl⁸⁹, 1 hatip yaşamaktaydı. Defterde şahısların isimlerinin üstündeki kayıtlardan, Gelübler köyünde bir camii olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim, 1569'da reâyâdan 1 hâne, bahsedilen câmiinin müezziniydi. Bunun yanısıra aynı tarihte reâyâdan 1 hâne de derbentci olup, avârizdan muâf tutulmuştu. Mahsûlleri buğday, arpa, pamuk, keten ve bağ ile bostan ürünlerinden oluşan köylerin vergi hâsılı 1485 ve 1520'de 1000 akçe; 1569'da ise 6900 akçe idi.

7- Menteşe⁹⁰:

Köy, 1569 tarihli defterde Alımsak mezraası ile birlikte kaydedilmiştir. Köyde 1520'de 11 hâne müslüman; 1569'da ise 12 hâne, 4 mücerred müslüman yaşamaktaydı. Yine köyde, 1569'da 3 hâne, 1 mücerred müslüman hariçten ekmekteydi. Defterdeki

87BA, TD37, s.810; BA, TD387, s.569; BA, TD478, s.319.

88BA, TD37, s.807; BA, TD387, s.568; BA, TD478, s.320.

89Muhassıl; devlete ait vergi ve resimleri tahsil eden görevlidir. Bkz. M.Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, II*, İstanbul 1993, s.569.

90BA, TD37, s.807; BA, TD387, s.568; BA, TD478, s.321.

kayıta, hariçden zirâat edenlerin, ettikleri yerlerin vergilerini sahib-i arz (sipahi)a verecekleri, diğer resimlerinin ise beylerbeyi haslarına dahil edileceği belirtilmiştir. Mahsûlleri buğday, arpa, keten, bal ve bostan ürünlerinden oluşan köyün vergi hâsılı 1485'te 500 akçe; 1520'de 740 akçe; 1569'da ise 3600 akçe idi.

8- Naht⁹¹:

Naht, 1485 ve 1520'de defterlerde Gelübler ve Balcıyaz köylerinin yanında mezraa olarak kaydedilmiş olup, 1569'da köy haline gelmiştir. Köyde 1569'da 7 hâne, 1 mücerred müslüman yaşamaktaydı. Mahsûlleri buğday, arpa, pamuk, bal ve cevizden oluşan köyün vergi hâsılı 800 akçe idi.

9- Cörgü⁹²:

(Bugün bu köy Yanlıztepe adıyla, Koyluhisar merkez bucağına bağlıdır). Köyde 1520'de 13 hâne, 2 mücerred müslüman; 1569'da ise 15 hâne, 14 mücerred müslüman ve 27 hâne, 14 mücerred gayri müslim yaşamaktaydı. Köyde buğday, arpa, pamuk, üzüm, keten, bal ve bostan ürünleri üretilmekte idi. Köyün vergi hâsılı 1485'te 2000 akçe; 1520'de 1123 akçe; 1569'da ise 6200 akçe tutmakta idi. Köye tâbi bir bağatın hâsılı, 1520'de 300 akçe; 1569'da ise 380 akçe idi.

10- Hais⁹³:

(Bugün bu köy Sütlice adıyla Koyluhisar merkez bucağına bağlıdır). Köy, her üç tarihli defterde Tuhru mezraası ile birlikte kaydedilmiştir. Köyde 1569'da 36 hâne, 31 mücerred müslüman, 7 hâne, 5 mücerred gayri müslim yaşamaktaydı. Bu nüfûstan 1 hâne müslüman, Gelübler Câmiinde müezzin olup, avârızdan muâf tutulmuştu. Mahsûlleri buğday, arpa, bal ve bostan ürünlerinden oluşan köyün vergi hâsılı 1485'te 600 akçe; 1520'de 1200 akçe; 1569'da ise 3060 akçe idi.

91BA, TD37, s. 807; BA,TD387, s.568; BA, TD478, s.321.

92BA, TD37, s.807; BA, TD387, s.568; BA, TD478, s.322.

93BA, TD37, s.807, BA, TD387, s.568; BA, TD478, s.323.

11- Kuruköy⁹⁴:

Köy, 1485'te Firuz nâhiyesine bağlı bulunmaktaydı. Kuruköy, 1485 ve 1520'de köy durumunda olup; 1569'da mezraa haline gelmiş ve Gedühalis köyü ile birlikte zikredilmiştir. Köy 1485'te muattal durumda olup, vergi hâsılı 1520'de 200 akçe idi.

4- FİRUZ NÂHIYESİNE TÂBİ' KÖYLER**1- Saruhacı⁹⁵:**

Köy, 1485'te Koyluhisar nâhiyesine bağlıydı. Köyde 1485'te 5 hâne müslüman reâyâ, 1 nefer müselleme; 1520'de 1 hâne, 2 mücerred müslüman; 1569'da ise 8 hâne, 7 mücerred müslüman yaşamaktaydı. Mahsülleri buğday, arpa, ceviz, pamuk, üzüm ve bağ ile bostan ürünlerinden oluşan köyün vergi hâsılı 1485'te 1212 akçe; 1520'de 1635 akçe; 1569'da ise 2200 akçe tutmakta idi.

2- Beyicük ve Sarupınar⁹⁶:

Bu köylere 1485'te rastlanılmamaktadır. Beyicük ve Sarupınar, 1520'de mezraa durumunda olup, 1569'da "köy haline gelmişlerdir. Bu köylerde 1569'da 14 hâne, 6 mücerred müslüman yaşamaktaydı. Bu nüfûstan 2 hâne beylerbeyi berâti ile sipahizâde idi. Mahsülleri buğday, arpa, bal, keten ve bostan ürünlerinden oluşan köylerin vergi hâsılı 1520'de 300 akçe; 1569'da ise 1800 akçe idi.

3- Akbasun⁹⁷:

Köyde 1485'te 8 nefer müselleme; 1520'de 3 hâne müslüman; 1569'da ise 12 hâne, 9 mücerred müslüman yaşamaktaydı. Mahsülleri buğday, arpa ve baldan oluşan köyü vergi hâsılı 1485 ve 1520'de belirtilmemiş olup; 1569'da 1500 akçe tutmakta idi.

94BA, TD37, s.816; BA, TD387, s.571; BA, TD478, s.318.

95BA, TD37, s.801; BA, TD387, s.572; BA, TD478, s.325.

96BA, TD387, s.570; BA, TD478, s.325.

97BA, TD37, s.815; BA, TD387, s.570; BA, TD478, s.326.

4- Küstan⁹⁸:

Köyde 1520'de 2 hâne müslüman; 1569'da ise 12 hâne, 2 mücerred müslüman yaşamaktaydı. Köyün mahsûlleri buğday, arpa ve baldan oluşmakta; vergi hâsılı ise 1485'te belirtilmemiş olup; 1520'de 950 akçe; 1569'da ise 1500 akçe tutmakta idi.

5- Halaçlı⁹⁹:

Köy, 1485'te Koyluhisar nâhiyesi sınırları içindeydi. Köyde 1485'te 4 hâne müslüman reâya, 1 mütekaid sipahi; 1520'de hariçden zirâat eden 3 hâne müslüman; 1569'da ise 1 hâne müslüman, ve 2 hâne gayri müslem yaşamaktaydı. Ayrıca 1569 tarihli defterdeki kayıta göre, Todori, Suve, Vasil adlı kişiler hariçden birer bennaklık yer ekip, resim ve behrelerini vermekteydi. Köyün mahsûllerini buğday, arpa, bal, keten ve bostan ürünleri teşkil etmekte; vergi hâsılı ise 1485'te 732 akçe; 1520'de 914 akçe ve 1569'da 1000 akçe tutmakta idi.

6- Kaplı Kaya¹⁰⁰:

Köy 1485'te muattal durumdaydı. Köyde 1520'de 2 hâne müslüman; 1569'da ise 14 hâne, 8 mücerred müslüman yaşamaktaydı. Buğday, arpa, keten ve bostan ürünlerinin yetiştirildiği köyde vergi hâsılı 1520'de 1000 akçe; 1569'da ise 1765 akçe tutmakta idi.

7- Mikail¹⁰¹:

Mikail, 1485'te köy durumundayken, 1520'de mezraa haline gelmiş, 1569'da ise tekrar köy olmuştur. Köyde 1485'te 3 nefer müselleme; 1520'de 2 hâne müslüman; 1569'da ise 9 hâne 2 mücerred müslüman yaşamaktaydı. Buğday, arpa, bal, keten ve bostan ürünlerinin üretildiği köyün vergi hâsılı 1485'te belirtilmemiş olup; 1520'de 532 akçe; 1569'da ise 2000 akçe tutmakta idi.

98BA, TD37, s.815; BA, TD387, s.570; BA, TD478, s.326.

99BA, TD37, s.797; BA, TD387, s.571; BA, TD478, s.327.

100BA, TD37, s.816; BA, TD387, s.564; BA, TD478, s.327.

101BA, TD37, s.813; BA, TD387, s.570; BA, TD478, s.327.

8- Koğacık¹⁰²:

Köyde 1485'te 2 hâne, 1 mücerred müslüman reâyâ, 8 nefer müselleme; 1520'de 9 hâne müslüman; 1569'da ise 22 hâne, 12 mücerred müslüman yaşamaktaydı. Köyde yer alan iki zeminden müslüman adıyla kayıtlı olanın hâsılı 1520'de 700 akçe idi. Köyün mahsûlleri buğday, arpa, bal ve bostan ürünlerinden oluşmakta; vergi hâsılı ise 1485'te 472 akçe; 1520'de 499 akçe ve 1569'da 2000 akçe tutmakta idi.

9- Yıkılğan¹⁰³:

Köyde 1485'te 5 nefer müselleme; 1520'de 2 hâne müslüman; 1569'da ise 13 hâne, 3 mücerred müslüman yaşamaktaydı. Köyde, buğday, arpa, bal, keten ile bostan ürünleri üretilmekte ve hayvancılıkla uğraşılmaktaydı. Köyün vergi hâsılı 1485'te belirtilmemiş olup; 1520'de 1600 akçe; 1569'da ise 1440 akçe tutmakta idi. TD 478'e göre, Yağlıtab köyü halkı Küreği Yaylası'nda yaylamaktadır.

10- Korıcak¹⁰⁴:

Köyün kaydına 1485'te rastlanılmamaktadır. Köyde 1520'de 6 hâne müslüman; 1569'da ise 15 hâne, 2 mücerred müslüman yaşamaktaydı. Köyün mahsûllerini buğday, arpa ve bal teşkil etmekte; ayrıca, hayvancılıkla uğraşılmaktaydı. Köyün vergi hâsılı 1520'de 200 akçe; 1569'da ise 1360 akçe idi.

11-Salar¹⁰⁵:

Köyde 1485'te 2 hâne müslüman reâyâ, 6 nefer müselleme; 1520'de 3 hâne müslüman; 1569'da ise 7 hâne, 4 mücerred müslüman yaşamaktaydı. Mahsûlleri buğday, arpa, bal ve ketenden oluşan köyün vergi hâsılı 1485'te 300 akçe; 1520'de 590 akçe; 1569'da ise 1700 akçe idi.

102BA, TD37, s.814; BA, TD387, s.570; BA, TD478, s.328.

103BA, TD37, s.814; BA, TD387, s.570; BA, TD478, s.328.

104BA, TD387, s.570; BA, TD478, s.329.

105BA, TD37, s.814; BA, TD387, s.563; BA, TD478, s.329.

12- Yazır¹⁰⁶:

Köyde 1485'te 3 nefer müsellemler; 1520'de 3 hâne müslüman; 1569'da ise 9 hâne, 5 mücerred müslüman yaşamaktaydı. Mahsûlleri buğday, arpa ve baldan oluşan köyün vergi hâsılı 1485'te belirtilmemiş olup; 1520'de 565 akçe; 1569'da ise 1500 akçe tutmakta idi.

13- Avşar¹⁰⁷:

Bu köye 1485'te rastlanılmamaktadır. Köyde 1569'da 8 hâne, 3 mücerred müslüman yaşamaktaydı. Köyün mahsûllerini buğday, arpa, bal ve keten teşkil etmekte; vergi hâsılı ise 1520'de 750 akçe ve 1569'da 800 akçe tutmakta idi.

14- Arslan Sekisi¹⁰⁸:

Gelişmemiş bir durumda olan köy, 1485'te muattal haldeydi. Köyün vergi hâsılı 1520'de 400 akçe; 1569'da ise 750 akçe idi.

15- Ağca Viran¹⁰⁹:

Ağca Viran, 1485'te muattal durumdaydı. Fazla gelişmediği anlaşılan köyün vergi hâsılı 1520 ve 1569'da 350 akçe idi.

16- Morvasıl¹¹⁰:

Köyde 1485'te 3 nefer müsellemler; 1520'de 5 hâne müslüman; 1569'da ise 11 hâne, 5 mücerred müslüman yaşamaktaydı. Mahsûlleri buğday, arpa, bal ve ketenden oluşan köyün vergi hâsılı 1485'te belirtilmemiş olup; 1520'de 1000 akçe; 1569'da ise 3000 akçe tutmakta idi.

106BA, TD37, s.815; BA, TD387, s.570; BA, TD478, s.330.

107BA, TD387, s.570; BA, TD478, s.30.

108BA, TD37, s.816; BA, TD387, s.571; BA, TD478, s.331.

109BA, TD37, s.816; BA, TD387, s.571; BA, TD478, s.331.

110BA, TD37, s.813; BA, TD387, s.570; BA, TD478, s.331.

17- Derecik Çayı¹¹¹:

Köy 1485'te muattal durumdaydı. Köyün ismi 1520 tarihli defterde, Derecik olarak kayıtlı olup, vergi hâsılı 500 akçe bulunmakta idi. Köye 1569'da rastlanılmamaktadır.

18- Pınar¹¹²:

Bu köyde 1485'te muattal köyler arasında idi. Köyün vergi hâsılı 1520'de 400 akçe idi. Köye 1569'da rastlanılmamaktadır.

19- Gümrüş¹¹³:

Sadece 1485'te mevcûd bulunan köyün vergi hâsılı belirtilmemiştir.

20- Boyaluluç¹¹⁴:

Sadece 1485'te mevcûd olan köy, aynı tarihli defterde Kuzi mezraası ile birlikte kayıtlı idi. Köyde 15 hâne, 7 mücerred müslüman yaşamaktaydı. Bunlardan 1 hâne imamdı. Köyde buğday, arpa ve bostan ürünleri üretilmekte; ayrıca hayvancılıkla uğraşılmaktaydı. Köyün vergi hâsılı 2271 akçe tutmakta idi.

E- NAİBLÜ NÂHIYESİNE TÂBİ' KÖYLER

(Bugün bu nâhiye Gökçekent adıyla Suşehri ilçesine bağlıdır)

1- Kaçuni¹¹⁵:

Köy 1485'te muattal durumdaydı. Kara Abdal zâviyesine tasarruf olunan köyde, 1485'te sadece zâviyenin bânisi Kara Abdal; 1569'da ise 15 hâne vakıf reâyâsı, 1 zaviyedar, 4 zaviyedarzâde, 2 hem sayad hem de zaviyedâr müslüman yaşamaktaydı. Köyün vergi hâsılı 1520'de 300 akçe; 1569'da ise 1200 akçe idi.

111BA, TD37, s.816, BA, TD387, s.571.

112BA, TD37, s.816; BA, TD387, s.571.

113BA, TD37, s.815.

114BA, TD37, s.817.

115BA, TD37, s.811; BA, TD387, s.573; BA, TD478, s.333.

2- Güller¹¹⁶:

Güller, 1485 ve 1520'de mezraa durumunda olup, 1569'da köy haline gelmiştir. Güller'de, 1485'te 1 mütekaid sipahi, 1569'da ise 6 hâne müslüman reâyâ, 3 sipahizâde yaşamaktaydı. Köyün mahsûllerini buğday, arpa ve bal teşkil etmekte; vergi hâsılı ise 1485'te 500 akçe; 1520'de 550 akçe ve 1569'da 1600 akçe tutmakta idi.

3-Karaağaç¹¹⁷:

(Bugün bu köy yine aynı adla Gökçekent bucağına bağlıdır). Köy, 1485 tarihli defterde Gelengeç köyü ile birlikte kayıtlıydı. Karaağaç, 1520'de defterde tek başına kayıtlı olmasına rağmen mezraa durumundaydı. Karaağaç, 1569'da tekrar köy haline gelmiştir. Köyde 1569'da 3 hâne, 3 mücerred müslüman reâyâ ve 8 nefer sipahizâdegan yaşamaktaydı. Köyün mahsûl ürünleri buğday, arpa, bal ve ketenden oluşmaktaydı. Karaağaç'ın vergi hâsılı 1485'te (Gelengeç köyü ile birlikte) ve 1520'de 300 akçe; 1569'da ise 600 akçe idi.

4- Çerçi¹¹⁸:

Köyle ilgili olarak 1485 tarihli defterde, köyün ismi dışında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Köyde 1569'da 3 hâne, 4 mücerred müslüman reâyâ ile 2 nefer sipahizâde yaşamaktaydı. Mahsûlleri buğday, arpa, bal, keten, üzüm ve bostan ürünlerinden oluşan köyün vergi hâsılı 1520'de 500 akçe; 1569'da ise 2000 akçe idi.

5- Yalnızdam¹¹⁹:

Yalnızdam, 1485'te mezraa durumunda olup, 1520'de köy haline gelmiştir. Köyde 1569'da 4 hâne, 2 mücerred müslüman yaşamaktaydı. Mahsûlleri buğday, arpa, bal ve ketenden oluşan Yalnızdam'ın vergi hâsılı, 1485 ve 1520'de 800 akçe; 1569'da ise 1500 akçe idi.

116BA, TD37, s.811; BA, TD387, s.570; BA, TD478, s.333.

117BA, TD37, s.811; BA, TD387, s.570; BA, TD478, s.334.

118BA, TD37, s.811; BA, TD387, s.569; BA, TD478, s.334.

119BA, TD37, s.812; BA, TD387, s.569; BA, TD478, s.335.

6- Karkın¹²⁰:

(Bugün bu köy aynı adla Koyluhisar merkez bucağına bağlıdır). Köy, 1485'te muattal bir durumdaydı. Köyde 1569'da 4 hâne, 6 mücerred müslüman reâyâ ile 5 sipahizâde yaşamaktaydı. Köyün mahsûllerini buğday, arpa, bal ve bostan ürünleri teşkil etmekte; vergi hâsılı da 1485 ve 1520'de 500 akçe; 1569'da ise 1500 akçe tutmakta idi.

7- Libarid¹²¹:

(Bugün bu köy Yamaç adıyla Gökçekent bucağına bağlıdır.) Her üç tarihte Kedif mezraası ile birlikte olan köyün ismi, 1485 ve 1520 tarihli defterlerde İbarid şeklinde yazılmıştır. Köyde 1569'da 15 hâne, 10 mücerred müslüman reâyâ, 1 sipahizade yaşamaktaydı. Bu nüfûstan, 1 hâne ma'lûl ve 3 hâne ile 2 mücerredde sayyad idi. Mahsûlleri buğday, arpa, bal ve ketenden oluşan köyün vergi hâsılı 1485 ve 1520'de 1000 akçe; 1569'da ise 800 akçe idi.

8- Yukarı Görede¹²²:

Bu köye 1485'te rastlanılmamaktadır. Ancak, 1485'te nâhiyede Görede adlı bir mezraa bulunmakta, 1520'de ise Yukarı Görede ve Aşağı Görede adlı iki köy ortaya çıkmaktadır. Muhtemelen bahsedilen Görede mezraası, daha sonraki tarihlerde iki köye ayrılmıştır. Zaten Görede mezraasının, 1485'te yıllık geliri, birçok köyün gelirinden fazla olup, 1000 akçe tutmakta idi. Köyde 1520'de 6 hâne müslüman; 1569'da ise 9 hâne, 5 mücerred reâyâ, 4 nefer sipahizâdegandan oluşan müslüman ile 27 hâne gayri müslim yaşamaktaydı. Mahsûlleri buğday ve arpadan oluşan köyün vergi hâsılı 1520'de 445 akçe; 1569'da ise 2000 akçe idi.

9- Arpacı¹²³:

(Bugün bu köy yine aynı adla Gökçekent bucağına bağlıdır). Köye 1485'te rastlanılmamaktadır. Bununla birlikte Arpacı, 1520'de mezraa durumunda olup, 1569'da

120BA, TD37, s.811; BA, TD387, s.569; BA, TD478, s.335.

121BA, TD37, s.811; BA, TD387, s.569; BA, TD478, s.336.

122BA, TD37, s.811; BA, TD387, s.569; BA, TD478, s.336-337.

123BA, TD387, s.569; BA, TD478, s.337.

köy haline gelmiştir. Köyde 1569'da 11 hâne, 8 mücerred müslüman reâyâ ile 1 fakîh yaşamaktaydı. Mahsûlleri buğday, arpa, bal, pamuk, ve bostan ürünlerinden oluşan köyün vergi hâsılı 1520'de 190 akçe; 1569'da ise 1500 akçe idi.

10- Livat¹²⁴:

(Bugün bu köy Taşbayır adıyla Gökçekent bucağına bağlıdır). Livat, 1485'te Köntüklü ile birlikte mezraa olarak kayıtlıydı. Bu iki mezraanın hâsılı bu tarihte 1300 akçe idi. Bu iki mezraa, 1520'de birbirinden bağımsız olarak köy haline gelmiştir. Livat'ta 1520'de 6 hâne, 3 mücerred müslüman; 1569'da ise 21 hâne, 23 mücerred müslüman ve 22 hâne gayri müslim yaşamaktaydı. Buğday, arpa, bal, keten ve bağ ile bahçe ürünlerinin yetiştirildiği köyün vergi hâsılı 1520'de 1000 akçe; 1569'da ise 5200 akçe idi.

11- Körükler¹²⁵:

Bu köye 1485'te rastlanılmamaktadır. Körükler, 1520'de mezraa durumunda olup, 1569'da köy haline gelmiştir. Köyde 1569'da 1 hâne, 4 mücerred müslüman reâyâ ve 23 nefer sipahizâdegan yaşamaktaydı. Mahsûlleri buğday, arpa, bal ve ceviz olan köyün vergi hâsılı 1520'de 250 akçe; 1569'da ise 1000 akçe idi.

12- Körüklü¹²⁶:

Körüklü, 1485'te Livat ile birlikte mezraa olarak kayıtlı olup, 1520'de köy haline gelmiştir. Köyde 1520'de 2 hâne müslüman; 1569'da ise 1 hâne, 4 mücerred müslüman yaşamaktaydı. Köyün vergi hâsılı 1520 ve 1569'da 500 akçe idi.

13- Ilıca¹²⁷:

Ilıca 1485'te mezraa durumunda idi. 1520'de kaydına rastlanılmayan Ilıca, 1569'da köy halinde ortaya çıkmaktadır. Köyde 1569'da 17 hâne, 15 mücerred müslüman reâyâ, 5 nefer sipahizâdegan yaşamaktaydı. Buğday, arpa, mısır, üzüm, pamuk ve balın yetiştirildiği Ilıca'nın vergi hâsılı 1485'te 300 akçe; 1569'da ise 2000 akçe idi.

124BA, TD37, s.811; BA, TD387, s.569; BA, TD478, s.337-338.

125BA, TD387, s.569; BA, TD478, s.338-339.

126BA, TD37, s.811; BA, TD387, s.569; BA, TD478, s.339.

127BA, TD37, s.811, BA, TD478, s.339-340.

14- Aşağı Görede¹²⁸:

(Bugün bu köy Eskimeşe adıyla Gökçekent bucağına bağlıdır). Köy, muhtemelen 1485'te nâhiyede bulunan Görede mezraasının daha sonraki yıllarda ikiye ayrılmasıyla meydana gelmiştir. Köy, 1569 tarihli defterde Ton çukuru mezraası ile birlikte kayıtlıydı. Köyde 1569'da 10 hâne, 9 mücerred müslüman reâyâ, 1 nefer ma'zûl sipahi, 2 nefer sipahizâde, 1 muhassıl yaşamaktaydı. Köyün mahsûllerini buğday, arpa ve bal oluşturmakta; vergi hâsılı ise 1520'de 670 akçe; 1569'da ise 1000 akçe tutmaktaydı.

15-Siviste¹²⁹:

(Bugün bu köy Günlüce adıyla Gökçekent bucağına bağlıdır). Köyle ilgili olarak 1520 tarihli defterde, 15 nefer gayri müslimin, Sis-Orta Kalesinin serdâblarını¹³⁰, su yollarını ve evlerini tamir edip avârizdan muâf olacakları kayıtlıdır¹³¹. 1569 tarihli defterde ise bu sefer müslüman veya gayri müslim oldukları belirtilmeksizin 20 neferin, aynı hizmetle mükellef olarak avârizdan muâf olacakları kayıtlıdır. Köyde 1520'de 21 hâne, 4 mücerred gayri müslim; 1569'da ise 9 hâne, 5 mücerred müslüman ve 68 hâne, 1 mücerred gayri müslim yaşamaktaydı. Köyün mahsûllerini buğday, arpa, mısır, pamuk ve bağ ile bahçe ürünleri teşkil etmekte; ayrıca, hayvancılıkla uğraşılmaktaydı. Köyün vergi hâsılı 1485'te 500 akçe; 1520'de 5516 akçe; 1569'da ise 8000 akçe idi.

16- Akıncı¹³²:

(Bugün bu köy yine aynı adla Gökçekent bucağına bağlıdır). Akıncı, 1485 ve 1520'de mezraa durumunda olup, 1569'da köy haline gelmiştir. Köyde 1569'da 17 hâne, 6 mücerred müslüman yaşamaktaydı. Mahsûlleri buğday, arpa, bal ve üzümünden oluşan

128BA, TD387, s.566; BA, TD478, s.340.

129BA, TD37, s.812; BA, TD387, s.569; BA, TD478, s.341-342.

130Serdâbe veya Serdâb; Sıcak memleketlerde, çok sıcak günlerde barınılan derin yeraltı odasıdır.

Bkz.Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 1993, s.941.

131Su yolcuların vergi muâfiyeti konusunda bkz. C.Orhonlu, "XVI. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Su-Yolcu Kuruluşu", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar* (Derleyen: Salih Özbaran) (İzmir 1984), s.79-80.

132BA, TD37, s.812; BA, TD387, s.569; BA, TD478, s.342.

Akıncı'nın vergi hâsılı 1485 ve 1520'de 500 akçe; 1569'da ise 1000 akçe idi.

17-Gelengeç¹³³:

(Bugün bu köy yine aynı adla Gökçekent bucağına bağlıdır). Köy, 1485'te ismi Gelenkaç şeklinde olmak üzere, Karaağaç köyü ile birlikte kaydedilmiştir. Köyde 1520'de 19 hâne, 3 mücerred müslüman; 1569'da ise 10 hâne, 10 mücerred müslüman reâyâ, 1 imam, 2 nefer sipahizâde yaşamaktaydı. Buğday, arpa ve bostan ürünlerinin yetiştirildiği köyün vergi hâsılı 1520'de 334 akçe; 1569'da ise 800 akçe idi.

18- Büyük¹³⁴:

Bu köyün kaydına 1485'te rastlanılmamaktadır. Köyde 1520'de 3 hâne müslüman; 1569'da ise 7 hâne, 2 mücerred müslüman ve 6 hâne gayri müslim yaşamaktaydı. Mahsûlleri buğday ve arpadan oluşan köyün vergi hâsılı 1520'de 496 akçe; 1569'da ise 2433 akçe idi.

19- Hödücek¹³⁵:

(Bugün bu köy yine aynı adla Gökçekent bucağına bağlıdır). Bu köye 1485 ve 1569'da rastlanılmakla birlikte, 1520'de köyle ilgili herhangi bir kayıt mevcûd değildir. Köyde 1485'te 6 hâne gayri müslim; 1569'da ise 11 hâne, 17 mücerred müslüman ve 26 hâne gayri müslim yaşamaktaydı. Köyün mahsûllerini buğday, arpa, bal ve üzüm teşkil etmekte; vergi hâsılı ise 1485'te 1011 akçe ve 1569'da 5000 akçe tutmakta idi.

20- Taruköy¹³⁶:

Taruköy, 1485 ve 1520'de mezraa durumunda olup, 1569'da köy haline gelmiştir. Taruköy'de 1520'de 2 nefer sipahizâdegan; 1569'da ise 8 hâne, 10 mücerred müslüman reâyâ ve 7 nefer sipahizâdegan yaşamaktaydı. Buğday, arpa, bal ve ketenin üretildiği köyün vergi hâsılı 1485'te 500 akçe; 1520'de 600 akçe; 1569'da ise 1500 akçe idi.

133BA, TD37, s.811; BA, TD387, s.570; BA, TD478, s.343.

134BA, TD387, s.568; BA, TD478, s.343-344.

135BA, TD37, s.810; BA, TD478, s.344.

136BA, TD37, s.811; BA, TD387, s.570; BA, TD478, s.345.

21- Tuhri¹³⁷:

Bu köy 1485'te muattal bir haldeydi. Köyde 1569'da 2 hâne müslüman ve 1 hâne, 1 mücerred gayri müslim yaşamaktaydı. Köyün zirâî sahalarında buğday, arpa, keten ve pamuk yetiştirilmekte idi. Köyün vergi hâsılı 1520'de 165 akçe; 1569'da ise 700 akçe idi.

22- Sökün¹³⁸:

(Bugün bu köy yine aynı adla Gökçekent bucağına bağlıdır.) Bu köye 1485'te rastlanılmamaktadır. Köyde 1569'da 6 hâne, 6 mücerred müslüman yaşamaktaydı. Mahsûlleri buğday, arpa ve baldan oluşan köyün vergi hâsılı 1520'de 100 akçe; 1569'da ise 900 akçe idi.

23-Peder İsa¹³⁹:

Peder İsa, 1485'te mezraa durumunda olup, ismi aynı tarihli defterde Peder İsa Damı şeklinde kayıtlıydı. Mezraa bu tarihte muattal durumdaydı. 1520'de köy haline gelen Peder İsa'da 3 hâne müslüman yaşamakta ve vergi hâsılı 154 akçe tutmaktaydı. Köyün kaydına 1569'da rastlanılmamaktadır.

24- Uluclar¹⁴⁰:

Uluclar, sadece 1485'te köy durumunda olup, muattal bulunuyordu. Daha sonra mezraa haline gelen Uluclar'ın vergi hâsılı 1520'de 200 akçe; 1569'da ise 500 akçe tutmakta idi.

25- Görçek¹⁴¹:

Görçek, 1485 ve 1520'de köy durumunda olup, 1569'da mezraa haline gelmiştir. Görçek'in vergi hâsılı 1485'te belirtilmemiş olup; 1520'de 200 akçe; 1569'da ise 400 akçe idi.

137BA, TD37, s.811; BA, TD387, s.569; BA, TD478, s.345.

138BA, TD387, s.570; BA, TD478, s.346.

139BA, TD37, s.811; BA, TD387, s.570.

140BA, TD37, s.811; BA, TD387, s.569; BA, TD478, s.345.

141BA, TD37, s.811; BA, TD387, s.569; BA, TD478, s.355.

F- SİS-ORTA NÂHIYESİNE TÂBİ' KÖYLER

(Bugün bu nâhiye Ortakent adıyla Koyluhisar İlçesine bağlıdır)

1- Muhri¹⁴²:

Bu köye 1485 ve 1520'de rastlanılmamaktadır. Köyde 1569'da 10 hâne, 8 mücerred müslüman yaşamaktaydı. Köyde buğday, arpa ve bal üretilmekte; vergi hâsılı ise 960 akçe tutmaktaydı.

2- Ahi Damı¹⁴³:

Ahi Damı, 1485'te mezraa durumunda olup, 1520'de köy haline gelmiştir. Köyde 1520'de 3 hâne müslüman reâya ve hâsılları 100 akçe tutan 2 nefer müselleme; 1569'da ise 37 hâne müslüman yaşamaktaydı. Köyün vergi hâsılı 1485 ve 1520'de belirtilmemiş olup; 1569'da 720 akçe tutmakta idi.

3- Hisarcuk¹⁴⁴:

Köyde 1520'de 8 hâne müslüman; 1569'da ise 4 hâne, 2 mücerred müslüman ve 6 hâne, 5 mücerred gayri müslim yaşamaktaydı. Köyde buğday, arpa, bal ve keten üretilmekte idi. Köyün vergi hâsılı 1485'te 500 akçe; 1520'de 528 akçe; 1569'da ise 2000 akçe idi.

4- Hoylu¹⁴⁵:

Köy 1485'te muattal durumdaydı. Köyde 1520'de 5 nefer sipahizâde, 1569'da ise 12 hâne, 5 mücerred müslüman reâyâ ve 1 nefer sipahizâde yaşamaktaydı. Köyde buğday, arpa ve bal üretilmekte; vergi hâsılı ise 1520'de 500 akçe; 1569'da ise 1245 akçe tutmakta idi.

142BA, TD478, s.348.

143BA, TD37, s.813; BA, TD387, s.573; BA, TD478, s.348.

144BA, TD37, s.813; BA, TD387, s.570; BA, TD478, s.349.

145BA, TD37, s.813; BA, TD387, s.570; BA, TD478, s.349.

5- Avcı¹⁴⁶:

Köy 1485'te muattal bir haldeydi. Köyde 1569'da 4 hâne, 2 mücerred müslüman yaşamaktaydı. Mahsûlleri buğday, arpa, bal, keten ve bostan ürünlerinden oluşan köyün vergi hâsılı 1520'de 300 akçe; 1569'da ise 500 akçe idi.

6- Kızıl Elma¹⁴⁷:

(Bugün bu köy yine aynı adla Ortakent bucağına bağlıdır). Köyde 1485'te 5 hâne (1'i imam) 1 mücerred müslüman reâyâ, 5 nefer müsellemler; 1520'de 15 hâne müslüman reâyâ, hâsılları 600 akçe tutan 10 nefer müsellemler; 1569'da ise 40 hâne, 24 mücerred müslüman reâyâ yaşamaktaydı. 1569'da nüfûstan 19 hâne, 7 mücerred, reâyâ haline getirilerek padişah haslarına bağlanan müsellemler olup, hâsılları 1780 akçe tutmaktaydı. Köyün mahsûllerini buğday, arpa, bal ve keten teşkil etmekte; vergi hâsılı ise 1485'te 300 akçe; 1520'de 900 akçe; 1569'da ise 2000 akçe idi.

7- Küplüce¹⁴⁸:

(Bugün bu köy yine aynı adla Ortakent bucağına bağlıdır). Köy 1485'te muattal durumdaydı. Köyde 1569'da 11 hâne, 3 mücerred müslüman yaşamaktaydı. Bunlardan 1 hâne derbentçi olup, avâriz vergisinden muâf tutulmuştu. Mahsûlleri buğday, arpa, bal ve ketenden oluşan köyün vergi hâsılı 1520'de 563 akçe; 1569'da ise 1200 akçe idi.

8- Kavacık¹⁴⁹:

(Bugün bu köy Kavacık adıyla Ortakent bucağına bağlıdır) Köyde 1485'te 12 nefer müsellemler; 1520'de hâsılları 900 akçe tutan 18 nefer müsellemler; 1569'da ise hâsılları 2500 akçe tutan ve reâyâ haline getirilerek padişah haslarına bağlanmış, 55 hâne, 31 mücerred müsellemler yaşamaktaydı. Köyün vergi hâsılı 1485'te belirtilmemiş olup; 1520'de 300 akçe; 1569'da ise 1500 akçe idi.

Köye tâbi' zeminlerden Şeyh Ali ve Sendel adlı zeminde 1520'de 5 hâne müslüman

146BA, TD37, s.813; BA, TD387, s.570; BA, TD478, s.350.

147BA, TD37, s.812; BA, TD387, s.569; BA, TD478, s.350-351.

148BA, TD37, s.813; BA, TD387, s.570; BA, TD478, s.351.

149BA, TD37, s.812; BA, TD387, s.569; BA, TD478, s.352-353.

yaşamaktaydı. Zeminin vergi hâsılı 1520'de 350 akçe; 1569'da ise 400 akçe idi.

9-Bayramsı ve Kartana¹⁵⁰:

Bu köylerden sadece Bayramsı'ya 1485'te zemin olarak rastlanılmaktadır. Bayramsı ve Kantana, ikisi bir arada 1520'de mezraa durumunda olup, 1569'da köy haline gelmişlerdir. Bayramsı ve Kartana'da 1520'de 3 nefer sipahizâde; 1569'da ise 1 hatip yaşamaktaydı. Bayramsı ve Kartana'nın vergi hâsılı 1520'de 400 akçe; 1569'da ise 800 akçe idi.

10- Delü Nureddin¹⁵¹:

Köyün ismi 1485 ve 1520'de "Veled-i Nureddin" şeklinde idi. Delü Nureddin, 1485'te zemin durumunda olup, muattal bulunuyordu. Delü Nureddin 1520'de köy haline gelmiştir. Köyde 1569'da 3 hâne, 1 mücerred müslüman yaşamaktaydı. Mahsûlleri buğday, arpa, keten ve baldan oluşan köyün vergi hâsılı 1520'de 490 akçe; 1569'da ise 1000 akçe idi.

11- Öcek ve Bahşayış¹⁵²:

Bu köylerden sadece Bahşayış'e 1485'te muattal bir halde mezraa olarak rastlanılmaktadır. Öcek ve Bahşayış, ikisi birlikte, 1520'de mezraa durumunda olup, 1569'da köy haline gelmişlerdir. Öcek ve Bahşayış reâya ile meskûn değildi. Öcek ve Bahşayış'in vergi hâsılı 1520'de 490 akçe; 1569'da ise 800 akçe idi.

12-Ziyar ve Eskice¹⁵³: Bu köylere 1485 ve 1520'de rastlanılmamaktadır. Köylerde 1569'da 1 hâne, 2 mücerred müslüman reâyâ ve 1 hatip yaşamaktaydı. Köylerin vergi hâsılı 2000 akçe tutmaktaydı.

Ziyar Köyü sınırındaki bir çayır, Sungur Çeribaşı, Mahmud, Bayram, Ferhad ve Hurşid adlı sipahilerin ellerinde olup, zirâat olunmaması kaydedilmiştir. Çayırın vergi hâsılı 1569'da 300 akçe idi.

150BA, TD37, s.813; BA, TD387, s.570; BA, TD478, s.353.

151BA, TD37, s.813; BA, TD387, s.570; BA, TD478, s.354.

152BA, TD37, s.813; BA, TD387, s.570; BA, TD478, s.354.

153BA, TD478, s.354-355.

13- Kan¹⁵⁴:

(Bugün bu köy Gümüşlü adıyla Ortakent bucağına bağlıdır). Kan köyü 1485'te muattal bir haldeydi. Köy 1520'de ise, defterde Sevindik Bükü mezraasıyla birlikte kayıtlıydı. Köyde 1569'da 2 hâne, 2 mücerred müslüman yaşamaktaydı. Köyün mahsülleri buğday, arpa, keten ve baltan oluşmakta; vergi hâsılı ise 1520'de 500 akçe; 1569'da ise 1000 akçe idi.

14- Abana¹⁵⁵:

Küçük bir köy olan Abana'ya 1485'te rastlanılmamaktadır. Köyün vergi hâsılı 1520'de 200 akçe; 1569'da ise 400 akçe idi.

15- Kızıldaş¹⁵⁶:

Kızıldaş, 1485 ve 1520'de mezraa durumunda olup, 1569'da köy haline gelmiştir. Kızıldaş aynı zamanda 1485'te muattal bir durumdaydı. Kızıldaş'ın vergi hâsılı 1520'de 500 akçe; 1569'da ise 1800 akçe idi.

16-Der Civâr-ı Kal'a-i Sis-Orta¹⁵⁷:

Bu köye 1485 ve 1520'de rastlanılmamaktadır. Köyde 1569'da 5 hâne, 1 mücerred müslüman yaşamakta; vergi hâsılı ise 2000 akçe tutmakta idi.

Köye tâbi' 2 zemin ve 2 çayırın toplam vergi hâsılı ise 800 akçe idi.

17- Tahir ve Bozca Armud¹⁵⁸:

Bu köylere 1485'te rastlanılmamaktadır. Köylerin vergi hâsılı 1520'de 1681 akçe idi. Ancak 1569'da Tahir Köyü ortadan kalkmış, Bozca Armud Köyü ise mezraa haline

154BA, TD37, s.813; BA, TD387, s.570; BA, TD478, s.355.

155BA, TD387, s.565; BA, TD478, s.355.

156BA, TD387, s.565; BA, TD478, s.355.

157BA, TD478, s.356.

158BA, TD387, s.565; BA, TD478, s.356.

gelmiş ve aynı tarihli defterde Sufa Geriş mezraası ile birlikte zikredilmiştir. Bu iki mezraanın vergi hâsılı bu tarihte 700 akçe idi.

18- Sevindik Bükü¹⁵⁹:

Köy 1485'te muattal köyler arasındaydı. Sevindik Bükü, 1520'de mezraa haline gelmiş olup, aynı tarihli defterde Kan Köyü ile birlikte zikredilmiştir. Sevindik Bükü, 1569'da yine mezraa durumunda olup, vergi hâsılı 150 akçe idi.

19- Şükür Deresi¹⁶⁰:

Köy 1485'te muattal durumdaydı. Köyün vergi hâsılı 1520 tarihinde 150 akçe idi. Köyün kaydına 1569'da rastlanılmamaktadır.

20-Zuna¹⁶¹:

Kaydına sadece 1485'te rastlanılan köy muattal durumdaydı.

21- Çandır¹⁶²:

(Bugün, bu köy yine aynı adla Ortakent bucağına bağlıdır). Çandır, sadece 1485'te köy durumunda ve muattal bir haldeydi. 1520'de ise nâhiyede , 100 akçe hâsıllı Çandır-1 Büzürk ve 300 akçe hâsıllı Çandır-1 Küçük adlı mezraalar yer almaktaydı. Bunlardan hangisinin, 1485'te köy durumunda olan Çandır olduğu bilinmemektedir. Ancak, Çandır'ın daha sonraki tarihlerde mezraalar halinde ikiye ayrılmış olması da mümkündür. Çandır'a daha sonra, 1569 tarihli deftere 1573 tarihinde düşülmüş bir kayıta mezraa olarak rastlanılmaktadır. Bu kayıta, Çandır mezraasının Taşgun Abdal zâviyesinin vakfi olduğu belirtilmiş, ancak geliri yazılmamıştır.

22- Yenice¹⁶³:

(Bugün bu köy yine aynı adla Ortakent bucağına bağlıdır). Yenice, sadece 1485'te köy durumunda olup, diğer tarihlerde mezraa halindedir. Yenice'de, 1485'te 2 nefer

159BA, TD37, s.813; BA, TD387, s.570; BA, TD478, s.358.

160BA, TD37, s.813; BA, TD387, s.570.

161BA, TD37, s.813.

162BA, TD37, s.813; BA, TD387, s.563; BA, TD478, s.349.

163BA, TD37, s.813; BA, TD387, s.570; BA, TD478, s.353.

müsellem; 1520'de hâsılları 460 akçe tutan 6 nefer müsellem; 1569'da ise hâsılları 850 akçe tutan ve reâyâ haline getirilerek padişah haslarına bağlanan 15 hâne, 24 mücerred müsellem yaşamaktaydı. Yenice'nin vergi hâsılı sadece 1520'de belirtilmiş olup, 200 akçe tutmaktaydı.

23- Kayaca¹⁶⁴:

Kayaca, 1485'te "Veled-i Kayaca" ismiyle defterde kayıtlıydı. Burası aynı tarihte mezraa halinde olup, muattal bulunuyordu. Kayaca, 1520'de köy durumunda olup, 1569'da tekrar mezraa haline gelmiştir. Kayaca'da 1520'de 14 nefer sipahizâde yaşamakta idi. Kayaca'nın vergi hâsılı 1520'de 600 akçe; 1569'da ise 1000 akçe idi.

G- ŞAHNE ÇİMENİ NÂHIYESİNE TÂBİ' KÖYLER

(Bugün Şahne Çimeni Çiçeközü adıyla ve köy olarak Koyluhisar merkez bucağına bağlıdır)

1- Ulubaş¹⁶⁵:

Köyle ilgili olarak, 1569 tarihli defterde şöyle bir kayıt vardır: "Karye-i Ulubaş, iki baştan iki çiftlik, tâbi'-i m. Zikr olunan Karye, gayet ile memerr-i nas ve menzilgâh ve hass-ü âm muarra olup, neticede harabe, metrûk iken, yine ihya etmiş olup, ihyâsı lâzım olmağın, avâriz-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyye ve şakkadan ve âdet-i ağnamdan emin olmaları, defter-i cedide kayd olundu." Görülüyor ki köy, 1569'da derbent olma şartlarını hâiz bir durumdaydı ve köyün şenlendirilmesi için bazı muâfiyetler tanınmıştı¹⁶⁶. Köyde 1485'te 1 hâne müslüman; 1520'de 2 hâne müslüman, 1569'da ise 10 nefer zâviyedar ve zaviyedarzâde (1'i imam) yaşamaktaydı. Köyün vergi hâsılı her üç tarihte de 300 akçe idi.

164BA, TD37, s.813; BA, TD387, s.570; BA, TD478, s.357.

165BA, TD37, s.810; BA, TD387, s.569; BA, TD478, s.358.

166Bir yerin derbent olma şartları için bkz. C.Orhanlı, *Derbent Teşkilâtı*, s.9-14 ve Yusuf Halaçoğlu, "Derbend", TDVİA, IX, s.162.

2- Üreğir¹⁶⁷:

Köyde 1485'te 2 hâne müslüman; 1569'da ise 3 hâne, 3 mücerred müslüman reâyâ ve 13 nefer Cebelüyan cemâati yaşamaktaydı. Bu cebelüyan cemâatinden 1 nefer muhassıl idi. Mahsûlleri buğday, arpa, bal ve ketenden oluşan köyün vergi hâsılı 1485'te 500 akçe; 1520'de 558 akçe; 1569'da ise 1800 akçe idi.

3-Kızılca Viran¹⁶⁸:

Kaydına sadece 1569'da rastlanan köyün vergi hâsılı 1000 akçe idi.

4- Harun¹⁶⁹:

Köyde 1485'te 1 hâne müslüman, 1569'da ise 2 hâne (mevkûf) müslüman yaşamaktaydı. Köyün vergi hâsılı 1485 ve 1520'de 500 akçe ve 1569'da ise 1200 akçe idi.

5- Kuzlu Dere ve Orta Pare¹⁷⁰:

(Bugün bu köylerden Ortak Pare, Günışık adıyla Koyluhisar merkez bucağına bağlıdır). Köylerde 1569'da 21 hâne, 12 mücerred müslüman yaşamaktaydı. Buğday, arpa, bal, keten, ceviz ve bostan ürünlerinin üretildiği köylerin vergi hâsılı 1485'te 800 akçe; 1520'de 900 akçe; 1569'da ise 2000 akçe idi.

6- Tuzla¹⁷¹:

Köy ismini sınırları içindeki memlaha yani tuzladan almıştır. Köyde 1569'a 3 hâne müslüman reâyâ, 1 nefer sipahi, 1 nefer sipahizâde yaşamaktaydı. Köyün vergi hâsılı 1485'te belirtilmemiş olup; 1520'de 1500 akçe; 1569'da ise 2000 akçe idi.

Köydeki tuzlanın geliri ise 1485'te 1000 akçe; 1520'de 3000 akçe ve 1569'da 2999 akçe tutmakta idi.

167BA, TD37, s.808; BA, TD387, s.563; BA, TD478, s.358.

168BA, TD478, s.358.

169BA, TD37, s.809; BA, TD387, s.568; BA, TD478, s.359.

170BA, TD37, s.809; BA, TD387, s.568; BA, TD478, s.359.

171BA, TD37, s.809; BA, TD387, s.563; BA, TD478, s.360.

7- Değirmen Taş¹⁷²:

(Bugün bu köy yine aynı adla Koyluhisar merkez bucağına bağlıdır). Köyde, 1485'te 1 hâne müslüman; 1569'da ise 9 hâne müslüman yaşamaktaydı. 1569'da bu nüfûstan 1 hâne, tuzlaya hizmet karşılığında avârizdan muâf tutulmuştu. Köyde buğday, arpa, bal ve keten üretimi yapılmakta; vergi hâsılı ise 1485'te 23 akçe; 1520'de 150 akçe; 1569'da ise 1600 akçe idi.

8- Kürce Tuzla¹⁷³:

Bu köye 1485'te rastlanılmamaktadır. Kürce Tuzla, 1502'de mezraa durumunda olup, 1569'da köy haline gelmiştir. Köyde 1569'da 5 hâne, 7 mücerred müslüman yaşamaktaydı. Kürce Tuzla'nın vergi hâsılı 1520'de 200 akçe; 1569'da ise 1500 akçe idi.

9- Kürek Viranı¹⁷⁴:

Köye 1485'te rastlanılmamaktadır. Kürek Viranı, 1520'de mezraa durumunda olup, 1569'da köy haline gelmiştir. Köyde 1569'da 2 hâne, 1 mücerred gayri müslim yaşamaktaydı. Kürek Virânı'nın vergi hâsılı 1520'de 200 akçe; 1569'da ise 1000 akçe idi.

10- Bulanık¹⁷⁵:

Köyde 1485'te 2 nefer müsellemler; 1520'de 4 hâne müslüman; 1569'da ise 8 hâne, 3 mücerred müslüman yaşamaktaydı. Mahsûlleri buğday, arpa, bal ve keten olan köyün vergi hâsılı 1485'te 1000 akçe; 1520'de 752 akçe; 1569'da ise 2000 akçe tutmakta idi.

11- Adalu Köçek¹⁷⁶:

Hakkında fazla bilgiye rastlanılmayan köyün vergi hâsılı 1485'te 700 akçe; 1520'de 500 akçe; 1569'da ise 2000 akçe idi.

172BA, TD37, s.809; BA, TD387, s.568; BA, TD478, s.360.

173BA, TD387, s.568; BA, TD478, s.360-361.

174BA, TD387, s.571; BA, TD478, s.361.

175BA, TD37, s.808; BA, TD387, s.568; BA, TD478, s.361.

176BA, TD37, s.809; BA, TD387, s.569; BA, TD478, s.361.

12- Adalu¹⁷⁷:

Köyde 1485'te 3 nefer müselleme; 1569'da ise 5 hâne müslüman yaşamaktaydı. Köydeki müslümanlardan 1 hâne (bennak)nin üzerinde şöyle bir kayıt vardır: "Mükerrer. der Karye-i İki Taş, mahsûb değildir" Gerçekten de aynı isimli şahıs, İki Taş köyünde de bennak olarak zikredilmiştir. Köyün mahsûllerini buğday, arpa, bal ve keten teşkil etmekteydi. Köyün vergi hâsılı ise 1485'te belirtilmemiş olup; 1520'de 900 akçe ve 1569'da 1460 akçe idi.

13- İki Taş¹⁷⁸:

Bu köye 1485'te rastlanılmamaktadır. İki Taş, 1520'de mezraa durumunda olup, 1569'da köy haline gelmiştir. Köyde 1569'da 6 hâne müslüman yaşamaktaydı. İki Taş'ın vergi hâsılı 1520'de 400 akçe; 1569'da ise 800 akçe idi.

14- Musa Firuz¹⁷⁹:

(Bugün bu köy Sarıharman adıyla Koyluhisar merkez bucağına bağlıdır). Köyün kaydına 1520'de rastlanılmamaktadır. Ancak aynı tarihli defterde, köye tâbi' olarak zikredilen Ebu Bekir adlı müselleme çiftliğinin¹⁸⁰ varlığı ve yine bu defterin icmâl niteliğinde olması, bu köyün başka bölgedeki timar sahiplerine tahsis edildiği fikrini uyandırmaktadır. Köyde 1485'te 1 nefer müselleme; 1569'da ise 17 hâne, 11 mücerred (1'i müezzin) müslüman ve 49 hâne, 23 mücerred gayri müslim yaşamaktaydı. Mahsûlleri buğday, arpa, bal, kabak, mısır ve ketenden oluşan köyün vergi hâsılı 1485'te belirtilmemiş olup; 1569'da 7300 akçe tutmakta idi.

15- Gürünşa¹⁸¹:

Köyde 1520'de 12 hâne müslüman yaşamakta; 1569'da ise hariçden Musa Firuz ahâlisi zirâat etmekteydi. Köyün vergi hâsılı 1485'te 1000 akçe; 1520'de 892 akçe;

177BA, TD37, s.809; BA, TD387, s.568; BA, TD478, s.362.

178BA, TD387, s.568; BA, TD478, s.362.

179BA, TD37, s.810; BA, TD478, s.363-364.

180BA, TD387, s.568.

181BA, TD37, s.809; BA, TD387, s.569; BA, TD478, s.364.

1569'da ise 1140 akçe idi.

16- Haneği¹⁸²:

(Bugün bu köy Yolüstü adıyla Koyluhisar merkez bucağına bağlıdır). Köyde 1485'te 1 nefer müselleme; 1569'da ise 22 hâne müslüman yaşamaktaydı. Köyle ilgili olarak 1520 tarihli defterde, herhangi bir nefer sayısı belirtilmeksizin müsellemlerin kızılbaş olduğu kaydedilmiştir. Köyün mahsülleri buğday, arpa ve baldan oluşmakta idi. Köyün vergi hâsılı 1485'te belirtilmemiş olup; 1520'de 900 akçe; 1569'da ise 2800 akçe tutmakta idi.

17- Yıllanköy¹⁸³:

Köyün ismi, 1485 tarihli defterde Yılan olarak kayıtlıdır. Bununla birlikte köyün kaydına 1520'de rastlanılmamaktadır. Köyde 1569'da 6 hâne, 2 mücerred müslüman yaşamaktaydı. Mahsülleri buğday, arpa, bal ve ketenden oluşan köyün vergi hâsılı 1485'te 800 akçe; 1569'da ise 2500 akçe idi.

18- Cifenus¹⁸⁴:

(Bugün bu köy Dilekli adıyla Koyluhisar merkez bucağına bağlıdır). Köye 1485'te rastlanılmamaktadır. Köyde 1520'de 3 hâne müslüman; 1569'da ise 10 hâne, 8 mücerred müslüman yaşamaktaydı. Köyde buğday, arpa, mısır, pamuk, bal ve bostan ürünleri üretilmekte; vergi hâsılı ise 1520'de 1100 akçe ve 1569'da 2800 akçe tutmakta idi.

19- Yeniköy¹⁸⁵:

Yeniköy, 1485 ve 1520'de virâne kaydı ile mezraa durumunda olup, 1569'da köy haline gelmiştir. Köyde 1569'da 2 hâne müslüman yaşamaktaydı. Yeniköy'ün vergi hâsılı 1485'te belirtilmemiş olup; 1520'de 500 akçe; 1569'da ise 1200 akçe tutmakta idi.

182BA, TD37, s.809-810; BA, TD387, s.563; BA, TD478, s.365.

183BA, TD37, s.809; BA, TD478, s.365.

184BA, TD387, s.571; BA, TD478, s.366.

185BA, TD37, s.809; BA, TD387, s.569; BA, TD478, s.366.

20- Çaruk¹⁸⁶:

Çaruk, 1485 ve 1520'de mezraa durumunda olup, 1569'da köy haline gelmiştir. Köyde 1569'da 6 hâne, 6 mücerred müslüman yaşamaktaydı. Bunlardan 1 hâne, tuzla hizmetkârı olup, avârizdan muâftı. Mahsûlleri buğday, arpa ve ketenden oluşan Çaruk'un vergi hâsılı 1485 ve 1520'de 500 akçe; 1569'da ise 3000 akçe idi.

21-Kuhaç¹⁸⁷:

Köyde 1485'te 3 nefer müselleme; 1569'da ise 13 hâne, 6 mücerred müslüman yaşamaktaydı. 1569'da belirtilen nüfûstan 2 hâne tuzla hizmetkârı olup, avârizdan muaf tutulmuşlardı. Mahsûlleri buğday, arpa ve baldan oluşan köyün vergi hâsılı 1485'te belirtilmemiş olup; 1520'de 400 akçe; 1569'da ise 3100 akçe tutmakta idi.

22- Aliler¹⁸⁸:

Aliler, 1485 ve 1520'de mezraa durumunda olup, 1569'da köy haline gelmiştir. Köyde 1569'da 1 hâne, 1 mücerred müslüman reâyâ, 1 nefer sipahizâde ve 1 hatip yaşamaktaydı. Buğday, arpa, bal, keten ve bostan ürünlerinin üretildiği köyün vergi hâsılı 1485 ve 1520'de 500 akçe; 1569'da ise 2000 akçe idi.

23- Gühre¹⁸⁹:

Köyde 1520'de 2 hâne müslüman yaşamaktaydı. Köyün vergi hâsılı 1485'te 200 akçe; 1520'de ise 370 akçe idi. Köy 1569'da rastlanılmamaktadır.

24- Cünbeşir¹⁹⁰:

Sadece 1485'te mevcûd olan köyün vergi hâsılı 600 akçe idi.

186BA, TD37, s.808; BA, TD387, s.568; BA, TD478, s.366.

187BA, TD37, s.808; BA, TD387, s.565; BA, TD478, s.367.

188BA, TD37, s.808; BA, TD387, s.568; BA, TD478, s.367.

189BA, TD37, s.810; BA, TD387, s.569.

190BA, TD37, s.808.

2- MEZRAALAR

Tablo 7: Koyluhisar Kazâsındaki Mezraalar Ve Gelirleri

No	Mezraanın Adı	1485	1520	1569	No	Mezraanın Adı	1485	1520	1569
1	İlves	-	611	1200	25	Taruköy	500	600	Köy
2	Atadipe	500	Köy	Köy	26	Livat ve Körtüklü	1300	Köy	Köy
3	Sermetlü	250	*	*	27	Görede	1000	*	*
4	Der Karye-i Bağçe	310	710	1820	28	Koğalı	-	-	1000
5	Mirhatana	500	500	*	29	Ahi Damı	-	Köy	Köy
6	Kürdi	500	*	*	30	Yalnız Dam	500	Köy	Köy
7	Çorak	-	Köy	Köy	31	Akıncı	500	500	Köy
8	Küçük	-	500	520	32	Derzi Damı	Boş	200	400
9	Demürçelük	-	400	1200	33	Balaban Damı	Boş	300	*
10	Kesresun	-	500	Köy	34	Halil Şeyh Damı	Boş	200	400
11	Melesun Viranı	-	240	800	35	Balaban	Boş	470	400
12	İmranid ve Çayırdam	-	400	Köy	36	Peder İsa Damı	Boş	Köy	400
13	Kara Hasan	100	150	400	37	Veled-i Kayaca	Boş	Köy	1000
14	İkizler	400	400	360	38	Pir Ahmed	Boş	100	131
15	Beyzi	-	300	840	39	Bahşayış	Boş	-	Köy
16	Evlâd-ı Küçük	150	300	850	40	Kızıltaş	Boş	500	Köy
17	İksâle	-	1000	Köy	41	Tahru	-	-	-
18	Üreğir	500	500	Köy	42	Kedif	-	-	-
19	Çaruk	500	500	Köy	43	Kuzi	-	200	*
20	Aliler	500	500	Köy	44	Yeniköy	*	200	*
21	Yeniköy (Virane)	-	500	Köy	45	Emirhan Viranı	*	200	800
22	Kul Viran	-	500	*	46	Çandır-ı Küçük	*	300	*
23	Güller	500	500	Köy	47	Aşağı Çandır	*	100	*
24	İlca	300	*	Köy	48	Mucri	*	370	*

No	Mezraanın Adı	1485	1520	1569	No	Mezraanın Adı	1485	1520	1569
49	Çandır-ı Bütürk	*	100	*	73	Arpacı	*	190	Köy
50	Çığrak Geriş	*	150	*	74	Süleyman Şeyh	*	250	800
50	Gölcük	Köy	860	Köy	75	Gölcük	*	*	1300
52	Söğüdü	*	650	*	76	Uluclar	Köy	200	500
53	Büki	*	422	*	77	Kızılıbüki	*	100	*
54	Mesarun	*	200	*	78	Bayramı ve Kartana	Bayramı Zemin	400	Köy
55	Meşale Deresi	*	195	*	79	Habib ve Neccas	*	500	350
56	Bulgan	*	540	*	80	Kızılca Alan	*	200	350
57	Minkel	*	300	*	81	Gevhertas	*	500	Köy
58	Ümera ve Yer Dam	*	-	*	82	Kara Ağaç	Köy	300	Köy
59	Müsellem	*	1751	*	83	Abana	*	200	*
60	Göçeri	*	200	*	84	Giresuy	*	500	*
61	Urablu	*	300	*	85	Öcek ve Bahşayış	*	490	Köy
62	Arpacur	*	150	*	86	Yenice	Köy	200	-
63	Kuzu Yarusu	*	600	*	87	Beyicük ve Sarı Pınar	*	300	Köy
64	Tuhru-yi Diğer	*	200	*	88	Mihail	Köy	532	Köy
65	Evlâd-ı Bütürk	*	1000	Köy	89	Afşar	*	200	*
66	Avşar	*	400	*	90	Güççük	*	50	*
67	İki Taş	*	400	Köy	91	Taylar Büki	*	200	Köy
68	Kürce Tuzla	*	200	Köy	92	Kürek Viranı	*	200	Köy
69	Körtükler	*	250	Köy	93	Yemünlü	*	250	*
70	Kültüne	*	300	Köy	94	Yenurşa	*	501	*
71	Yörtükler	*	300	*	95	Hırasa	*	500	Köy
72	Masir	*	200	400	96	Kuzdibi	*	300	800

No	Mezraanın Adı	1485	1520	1569	No	Mezraanın Adı	1485	1520	1569
97	Gürün ve Şeyh	*	500	1500	121	Yılanluca ve Pir Sekun	*	*	3500
98	Arnelye-i Aşağı	*	600	*	122	Sufa Geriş ve Bozca Armut Köy	*	Bozca Armut Köy	700
99	Sevindik Bükü	Köy	-	150	123	Akyazı	*	*	1000
100	Naht	-	-	Köy	124	Bağlar Ağılı	Çiftlik	Çiftlik	800
101	Kütce	*	*	500	125	Beyi Deresi	*	*	500
102	Eğile	*	*	500	126	Bağçe	*	*	-
103	Araplu	*	*	283	127	Ağca Taş	*	*	-
104	Kirasalan ve Ağcataş	*	*	1400	128	Emirhan Safi	*	*	-
105	Kuru Gazi	*	*	1400	129	Mesaha	*	*	-
106	Karasıl	*	Köy	100	130	Kayducuk	*	*	-
107	Kuru Göl	*	*	360	131	Çırak	*	*	-
108	Gelmentüs	Köy	Köy	1000	132	Kara Ali	*	*	-
109	Künç	Köy	Köy	800	133	Kuru Köy	Köy	Köy	-
110	Gönder Bala	*	*	1000	134	Alımsak	*	*	-
111	Uluyazı ve Reşid	*	*	499	135	Ton Çukuru	*	*	-
112	Yemlü Boğazı	*	*	1100					
113	Çayviran	*	*	500					
114	Mikail	*	*	500					
115	Kızıl Göl	*	*	1100					
116	Mamacan	*	*	200					
117	Cender	*	*	-					
118	Yenice	*	*	1000					
119	Cuvsıl	*	*	400					
120	Görçek	Köy	Köy	400					

- Geliri belirtilmemiş mezraalar

* Kaydına rastlanılmayan mezraalar

C- KIR İSKÂN MERKEZLERİNDE YERLEŞME VE NÜFÛS

Kazâda daha önce belirtildiği gibi, yerleşmeler, kalenin iç kısmı hariç, sadece köy ve mezraalarda gerçekleşmiştir. Bu yerleşmeler, umûmiyetle reâyâ ve müsellemlere âittir. Bu sebeble, bu bölümde önce toprağa bağlı reâyâ ve sonra müsellemler incelenecek, ardından da, kazânın tahminî nüfûsu verilmeye çalışılacaktır.

1- Toprağa Bağlı Reâyâ (Timar Raiyyeti)

Osmanlı İmparatorluğu'nda kırsal kesimin esas unsurunu, reâyâ teşkil etmekte idi. İmparatorluk içinde, reâyânın nüfûs ve dağılışı hakkında en sağlıklı bilgiler, tahrir defterinde mevcûd idi. Ancak, XV. ve XVI. asır Osmanlı vergi tahrirlerinde kaydedilen nüfûs, vergi dağıtımına esas olan nüfûs idi¹⁹¹. Bu yüzden toplam nüfûs yerine, sadece vergi mükellefleri ya da yetişkin erkekler kaydedilmekte idi. Bu kayıtlarda yalnız, evli ve bekâr erkekler arasında ayırım yapılmakta idi¹⁹². Bunlara rağmen tahrirler sayesinde, herhangi bir yerleşim yerinin nüfûs kitlesi, hacmî, hatta dinamizmi hakkında bilgi edinmek ve bunları değerlendirmek mümkündür¹⁹³. Tahrir işlemi belirli aralıklarla yapıldığından, nüfûs seyrini, yükseliş-düşüş nispetlerini anlamak ve diğer yerlerle mukayese etmek imkân dahilindedir¹⁹⁴. Tahrir defterlerinde vergi nüfûsu, hâne ve mücerred tabirleriyle belirtilirdi. Hâne tâbiri, tam ve yarım çift tasarruf edenlerle, yarım çiftlikten daha az toprak tasarruf edenleri ve hiç toprağı olmayan evlileri içine almaktaydı¹⁹⁵. Mücerredler ise durumları bölgeden bölgeye değişen bekârları ifâde etmekteydi¹⁹⁶.

Kır toplumunda, vergi mükellefi reâyâ dışında, padişah berâtıyla bir devlet hizmetine

191Ö. Lütfi Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *TM X*, (İstanbul 1953), s.9.

192Huricihan İslâmoğlu-İnan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü*, İstanbul 1991, s.61.

193Feridun Emecen, "Osmanlı Tahrir Defterleri", s.145.

194Feridun Emecen, "a.g.m.", s.145-146.

195Halil İnalçık, "Raiyyet Rûsûmu", s.37-46.

196Halil İnalçık, "a.g.m.", s.42.

tayîn edilip raiyyet rûsûmundan muâf olan askerîler¹⁹⁷ ile vergilerin bir kısmından umûmiyetle avârizdan bağışlanmış olan muâf ve müselleme reâyâ da¹⁹⁸ yaşamaktaydı. Devletin umûmiyetle tatbik ettiği en basit muâfiyet şekli, avâriz vergisinden ibaretti¹⁹⁹. Avâriz vergisi, Osmanlı İmparatorluğu'nda tanzimatın ilânı tarihine kadar fevkâlade hallerde ve bilhassa harp masraflarını karşılamak için divânın teklifi ve padişahın emri ile halkın doğrudan doğruya devlete vermeğe mecbûr olduğu her türlü hizmet, eşya ve para şeklindeki tekâlîfe verilen isimdir²⁰⁰. Osmanlı tahrir defterlerinde nüfûs, "avâriz hânesi" ve "hâne-i gayr ez avâriz" olarak ikiye ayrılırdı. Avâriz hâneleri vergilendirilmiş hâneleri, diğerleri ise derbentçilik, tuzculuk, madencilik, celeplik, şahincilik gibi belirli bir hizmetle yükümlü olanları; kadı, nâib, sipahi, muhassıl, müderris gibi resmi görevlileri; imam, hatip, müezzin, zaviyedâr şeyh, seyid gibi din adamlarını; körlük, delilik, düşkünlik gibi bedeni sakatlıkları olan kimseleri içine almakta olup, vergilerin tamamından veya bir kısmından muâfiyeti ifâde ederdi²⁰¹. Avâriz vergisinin taksiminde, memleket nüfûsu bölgenin durumu ve zamanın şartlarına göre birtakım avâriz hânelerine bölünmüştü. Bu avâriz hâneleri içinde 3-15 hâne, 1 avâriz hânesi oluştururdu. Avâriz hâneleri dağıtılan vergiyi kendi aralarında öderdi²⁰². Bununla birlikte bu asırlarda 1 hânenin, aynı zamanda avâriz hânesi sayıldığı hakkında da görüşler mevcûddur²⁰³.

Bu genel bilgilerden sonra kazânın kır kesiminde XV. yüzyıl sonu ile XVI. yüzyılda reâyânın nüfûs durumu incelenebilir. Burada, kır kesiminde geri hizmet kıtalarından sayılan müselleme teşkilâtı dışında, müslüman ve gayri müslim reâyâ ile muâfların, nâhiyelere göre dağılımı gösterilecektir. Ancak, şunun belirtilmesi lâzımdır ki,

197Askerî tâbirinin kapsadığı zümreler için bkz. Ö.Lütfi Barkan, "Edirne Kassamına Âid Tereke Defterleri", *Belgeler*, III/5-6 (Ankara 1968), s.4-8 ve Halil İnalçık, "a.g.m.", s.49-50.

198H.İnalçık, "a.g.m.", s.52-54.

199H.İnalçık, "a.g.m.", s.52.

200Ö. Lütfi Barkan, "Avâriz", *IA*, II, s.13.

201Halil Sahillioğlu, "Avâriz", *TDVİA*, IV, s.108-109. Ayrıca bkz. Ö.Lütfi Barkan, "Avâriz", s.15 ve H.İnalçık, "a.g.m.", s.53.

202Ö.Lütfi Barkan, "a.g.m.", s.14. Avâriz vergisinin toplanması husûsunda ayrıca bkz. F.Emecen, "Kayacık Kazâsının Avâriz Defteri", *İÜFTED* XII, (İstanbul 1980), s.159-161.

203F.Emecen, *Manisa Kâzası*, s.123. dp.43.

1520 tarihli defter nâhiye esâsına göre düzenlenmediğinden için bu tarihte reâyânın dağılımı yerine, kazâ genelinde toplam sayıları verilecektir. Ayrıca, bu defter icmâl nitelikli olduğu için, kazâda Koyluhisar'a ait olmayan köyler, sipahi timarları olarak gösterilmiştir. Bu yüzden kazâyâ âit olmayan köyler ayıklanmaya çalışılırken, yerleşim birimlerinde ve dolayısıyla nüfûsta da elbette hata payı ortaya çıkacaktır. Bu husûsların göz önünde bulundurulması lâzımdır.

Kazâda kır kesiminin reâyâ nüfûs dağılımını gösterirken, muâf ve müsellemler nüfûsu oluşturan zümreler ayrıca nefer²⁰⁴ olarak belirtilmiştir.

Tablo 8: Kazâda 1485 Tarihinde Kır Nüfûsunun Hâne ve Mücerred olarak Dağılımı

NAHIYELER	Müslüman		Muaf ve Müsellemler		Gayri Müslim	
	H	M	H	M	H	M
Koyluhisar	110	25	10	-	109	19
Hasangeriş	2	-	-	-	-	-
Yemlü	2	1	-	-	-	-
Firuz	18	8	1	-	-	-
Naıblü	-	-	8	-	6	-
Sis-Orta	4	1	1	-	-	-
Şahne Çimeni	5	-	-	-	-	-
Toplam	141	35	20	-	115	19

Bu tarihte kazânın kır kesiminde muaf ve müsellemler nüfûs hep müslümanlardan idi.

Bu zümre aşağıda gösterilmiştir.

Zümreler	Nefer
Sipahi ve sipahizâde	4
İmam, hatip, müezzin	8
Şeyh, zaviyedâr vs.	8

²⁰⁴Nefer denince, hâne ve mücerred birlikte kastedilmektedir.

Tablo 9:Kazâda 1520 Tarihinde, Kır Nüfusunun Hane ve Mücerred Olarak Dağılımı

Koyluhisar Kazâsı	REÂYÂ		Muaf ve Müsellem	
	H	M	H	M
Müslüman	455	65	34	-
Gayri Müslim	6	4	15	-
Toplam	461	69	49	-

Bu tarihte Kazânın kır kesiminde muâf ve müsellemler nüfûsu oluşturan zümreler şunlar idi:

Müslüman zümreler	Nefer	Gayri müslim zümreler	Nefer
Sipahi, sipahizâde	31	Sis-Orta kalesinin serdâb	
Su yolcu	3	larını, su yollarını ve evle-	15
		rini tamir ile mükellef	

Tablo 10- Kazâda 1569 Tarihinde, Kır Nüfusunun Hâne ve Mücerred Olarak Dağılımı

NAHIYELER	Müslüman		Muaf ve Müsellem Müs.		Gayri Müslim		Muaf ve Müsellem G.Müs.	
	H	M	H	M	H	M	H	M
Koyluhisar	775	607	44	-	463	196	7	-
Hasangeriş	39	27	2	-	46	44	10	-
Yemlü	154	95	18	2	34	19	-	-
Firuz	153	68	2	-	2	-	-	-
Naıblü	186	147	98	5	130	2	20	-
Sis-Orta	225	134	8	-	6	5	-	-
Şahne Çimeni	154	81	34	1	69	34	-	-
Toplam	1686	1159	206	8	750	300	37	-

Bu tarihte kazânın kır kesiminde muâf ve müsellemler nüfûsu oluşturan zümreler şunlar idi:

Müslüman zümreler	Nefer	Gayri müslim zümreler	Nefer
Sipahi ve sipahizâde	101	Sis-orta kalesinin serdâb-	
Cebelüyan cemâati	13	larını, su yollarını ve evle-	20
Nöker ve nökerzâde	7	rini tamir ile mükellef	
Muhassıl	2	Köprücü	6
İmam, hatip, müezzin	12	Derbentçi	3
Zaviyedâr zaviyedarzâde	45	Kale hizmetkârı	6
Mescid görevlileri	4	Kale demircisi	1
Sayyad	4	Sarnıç mahzeninde tamirci	1
Derbentçi	9		
Su yolcu	2		
Tuzla hizmetkârı	9		
Kale hizmetkârı	1		
Demirci	1		
Cami tamircisi	2		
Ma'lûl	1		
Sebebsiz muaf	1		

Tablolardan anlaşılacağı üzere, kazâda başlıca iskân birimi Koyluhisar nâhiyesi idi. Koyluhisar nâhiyesinin bu özelliği, özellikle 1485'te daha bariz bir şekilde meydana çıkmaktadır. Diğer nâhiyeler bu tarihte henüz tam mânâsıyla iskân edilememişti. Bahsedilen bu nâhiyeler, Hasangeriş nâhiyesi dışında, ancak 1569'da 100'ün üzerinde reâyâ hânesi nüfûsuna sahip olmuştur. Müslüman reâyâlar, 1485'te umûmiyetle Koyluhisar nâhiyesinde toplanmıştı. Muaf ve müsellemler müslüman dışında, vergiye tâbi reâyâ Naiblü nâhiyesinde hiç bulunmazken, diğer nâhiyelerde ise çok cüz'i olarak dağılmışlardı. Müslüman reâyâ nüfûsu 1520'de hâne % 223 mücerred % 86, 1569'da ise hâne % 271, mücerred % 1683 oranlarında artış yaşamıştır. Gayri müslimlere gelince, onlarda 1485'te aynı müslümanlar gibi Koyluhisar nâhiyesinde toplanmışlardı. Naiblü nâhiyesinde yaşayan 6 hâne gayri müslim dışında, diğer nâhiyelerde gayri müslim reâyâyâ rastlanmamaktadır. Gayri müslim reâyâ sınıfında, 1520'de tablo 9'da görüleceği üzere, anormal bir düşüş yaşanmıştır. Buna karşılık, 1569'da kazânın kır kesiminde en yüksek nüfûs artışını yakalayan onlardı. Gayri müslim reâyâ nüfûsu, 1569'da hâne % 12400, mücerred % 7400 gibi artış oranlarını yakalamıştır. Buna rağmen gayri müslimler

tablo 10'da görüleceği üzere, Firuz ve Sis-Orta nahiyelerinde çok küçük bir nüfus oranına sahiptiler. Öte yandan gayri müslimlerle ilgili olarak defterlerde etnik yapı bakımından dikkat çekici bazı ilgi noktalarında göze çarpmaktadır. Bu da özellikle 1569'da bazı gayri müslimlerin, kavmî menşeleri hakkında muhtelif tefsirlere imkân verecek şekilde, Türkçe adlar taşımalarıdır. Bu durumu bir dereceye kadar kültürel etkileşime bağlamakla beraber, bunların yaygın olarak görüldükleri yerler ve sayıları hakkında yapılacak geniş kapsamlı bir çalışma, şüphesiz bu konuda ileri sürülen fikirlerin daha sağlam bir zemine oturmasını sağlayabilir²⁰⁵.

2-Müsellemler

Koyluhisar kazâsında yaşayan zümrelerden birisi de müsellemlerdi. Bilindiği gibi müsellemler, yayalarla birlikte Osmanlılar'ın kuruluş devirlerinde askerî bakımdan başlıca güçlerden birini oluşturuyordu. Yeniçeri ocağının teşkilinden önce avârız-ı divâniyye karşılığı sefere giden, sefer esnasında masraflarına karşılık günde 1 akçe alan ve barış zamanında köyde çiftlik tasarruf edip zirâatla uğraşan yaya ve müsellemler, sultandan ücret aldıkları için hassa askeri sayılıyorlardı²⁰⁶. Ancak, tam anlamıyla vergilerden tamamen muâf olmadıkları için hukuki anlamda askerî değillerdi. Yeniçeri ocağının teşkilinden sonra, geri hizmete alınan yaya ve müsellemler yıllarca sürecektir yeni bir statüye tâbi' kılınmışlardı²⁰⁷. Buna göre müsellemler; görevleri karşılığı bir çiftlik tasarruf edecekler, ulûfeleri kaldırılacak, buna karşılıklıta rüsûm-ı şer'iyyeden muaf olacaklardı²⁰⁸. Böylece yaya ve müsellemler geri hizmete alınmalarına rağmen, çiftlikler kendilerine iktâ-ı istiglâl²⁰⁹ yani muâfiyetle verildiği için hukûken askerlik vasıf ile

205Feridun Emecen, "Osmanlı Tahrir Defterleri", s.153-154.

206Muzaffer Arıkan, "Yaya ve Müsellemlerde Toprak Tasarrufu", *Atatürk Konferansları VIII*, 1975-1976, s.175; Halime Doğru, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaya-Müsellemler-Taycı Teşkilâtı*, İstanbul 1990, s.2-3.

207Halime Doğru, *a.g.e.*, s.10.

208M.Arıkan, "a.g.m.", s.175; H.Doğru, *a.g.e.*, s.10-11.

209Bu türk iktâ, islam arâzi sistemine Romalılar'ın locatio (iltizam)ından esinlenerek girmiştir. Bu tür iktâlarda yalnız aşar ve haraç gelirinden istifâde gibi menfaat ve veraset hakkı tanınmıştır. Mülkiyet devlete aittir. Bu tür iktâlara Osmanlılar'da özellikle ilk devirlerde zâviye vakıflarında rastlanır. Bkz.

onurlandırılıyorlardı²¹⁰. Müsellemlerin yayalardan farkı atlı hizmet görmeleri olup²¹¹, geri hizmete alındıktan sonra inşaat ve hayvancılık sektöründe hizmet vermeye başlamışlardı²¹².

Kuruluşlarından beri ocak²¹³ esası üzerine teşkilâtlandırılan yaya ve müsellemler, timarlı sipahi teşkilâtının dışında ayrı sancak ve nâhiye teşkilâtına sahiptiler²¹⁴. Ancak bu sancaklar, coğrafi bölgelerden çok, belirli zümreleri kapsayan terimlerdi. Müsellem nâhiyelerin başında serasker veya çeribaşı, sancakların başında ise müsellemler sancakbeyi bulunuyordu²¹⁵. Ancak ne Koyluhisar'da ve ne de Koyluhisar'ın bağlı bulunduğu Rûm Vilâyeti'nde²¹⁶ müsellemler için oluşturulmuş nâhiye ve sancak vardı. Dolayısıyla Koyluhisar kazâsındaki müsellemler yerleri sipahi sancağı içinde bulunuyordu. Bu gibi sipahi sancağı içinde bulunan yaya ve müsellemler toprakları, kanunnâmelerde "yaya yeri" "müsellemler yeri" olarak adlandırılmakta ve sipahinin müdahâlesi yasaklanmakta idi²¹⁷.

Koyluhisar kazâsı müsellemlerine gelince, bunlar burada Osmanlı öncesi idârelerin askerleri olarak kabul edilebilir²¹⁸. Müsellemler, 1485'te kazâdaki 8 köy ve 3 mezraanın

Halil İnalçık, "İslâm Arazi ve Vergi Sisteminin Teşekkülü ve Osmanlı Devrindeki Şekillerle Mukayesesi", *Osmanlı İmparatorluğu, Toplum ve Ekonomi*, (İstanbul 1993), s.19, 26. Ayrıca bkz. Ö.Lütfi Barkan, "Türk-İslam Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğunda Aldığı Şekiller: Mülk Topraklar ve Sultanların Temlik Hakkı", *Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler I*, (İstanbul 1980), s.244.

210M.Arıkan, "a.g.m.", s.181; Halime Doğru, *a.g.e.*, s.10-11. Rûsûm-ı Şer'iyeden muâfiyet, raiyyet rûsûmundan ve avâızdan da muâffiyeti sağlamaktadır. Raiyyet rûsûmundan muâfiyet ise askerliği gerektirmektedir. Bkz. Halil İnalçık, "Raiyyet Rûsûmu", s.50.

211Ö.Lütfi Barkan, "Gelibolu Müsellem ve Piyadelerine Mahsus Kanun", *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirâi Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları, Kanunlar, I*, İstanbul 1943, s.67.

212H.Doğru, *a.g.e.*, s.123-129.

213Maaşlarına mukabil bir çiftlik tasarruf eden, avâız-ı divaniyye'ye karşılık bir hizmetle yükümlü tutulan, görevleri ve vergi bağışlıkları nedeniyle askerî sayılan bir yaya veya müsellemler ile bir yamaktan meydana gelen üniteye ocak denilmekte idi. Bkz. M.Arıkan, "a.g.m.", s.176-177.

214M.Akdağ, *Türkiye'nin İktisâdi ve İçtimâî Tarihi, I*, İstanbul 1995, s.331.

215H.Doğru, *a.g.e.*, s.38.

216Metin Kunt, *Sancaktan Eyâlete, 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdâresi*, İstanbul 1978, Ek:I, s.128.

217M.Arıkan, "a.g.m.", s.178.

218Özellikle müsellemlerin kadimlik yurtlarına eşmesi vb. gibi ifâdeler, bunların Osmanlı fethinden

tümünü ve 11 köy ile 1 mezraanın da sadece divanî hisselerini tasarruflarında bulunduruyorlardı. Müsellemlerin tasarruflarındaki bu hisselerin geliri belirtilmemiştir. Bu hisseler 1520'de timara tahsis edilmiştir. Müsellemler 1485 tarihli defterde "el-Müsellemiye" başlığı altında yazılmışlardır. Bu başlıktan sonra umûmiyetle, "Kadimden kona geldikleri çiftliklerine eşerler"²¹⁹. "Kadimlik yurtlarına eşerler"²²⁰, "İki baştan kadimlik yurtlarına eşerler"²²¹. "Divanîsine eşerler"²²² gibi kayıtlar yer almaktadır. Yine aynı defterde, bazı müsellemlere çift veya nim çift gibi tasarruf ettikleri arâzi miktarını gösteren kayıtlar düşülmüştür²²³. Bunun yanında, aynı tarihte müsellemlere tahsis edilmiş bazı özel çiftliklere de rastlanılmaktadır. Bu çiftliklerin kayıtları altında bir çiftlik, nim, üç öküzlük gibi büyüklüklerini gösteren ifâdeler belirtilmiştir²²⁴.

Tablo 11: Kazâda 1485 Tarihinde Müsellemler ve Müsellemlere Tahsis Edilen Çiftliklerin Dağılımı

NAHIYELER	Müsellemler Sayısı	Tasarruflarındaki Çiftlikler		Müsellemler Orjinli Çiftlikler	
		Tam	Nim	Sayıları	Çift mik.
Koyluhisar	103	18	9	11	8
Hasangeriş	16	5	-	4	3.5
Yemlü	-	-	-	-	-
Firuz	37	8	12	1	1
Naıblü	-	-	-	-	-
Sis-Orta	19	1	3	-	-
Şahne Çimeni	10	2	-	7	11
Toplam	185	34	24	23	23.5

Tablo 11'de görüldüğü gibi, müsellemlerin en yoğun bulunduğu bölge Koyluhisar nâhiyesidir. Diğer taraftan Hasangeriş müsellemleri, nâhiyenin merkezinde

önceye dayandıklarını gösterir. Bkz. Halil İnalçık, "Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğu'na", *Osmanlı İmparatorluğu, Toplum ve Ekonomi*, (İstanbul 1993), s.95.

219BA, TD37, s.792.

220BA, TD37, s.792.

221BA, TD37, s.804.

222BA, TD37, s.802.

223Bkz. BA, TD37'de Müsellemlerle ilgili bölümler

224Mesela; BA, TD37, s.795'de el-Müsellemiye başlığı altında "Çiftlik-i Ahmed, nim".

oturuyorlardı²²⁵. Bu tarihte Hasangeriş nâhiyesinde 1 mezraa dışında, civârında hiçbir yerleşim birimi yoktu²²⁶. Osmanlılar'ın bölgeyi ele geçirdiklerinde müsellemler için bu nâhiyeyi kurmuş olmaları ihtimal dahilindedir²²⁷. Ancak bunu kanıtlayacak hiçbir belge elimizde yoktur. Fatma Acun, Şebinkarahisar ile ilgili bir çalışmasında şöyle fikir yürütmektedir: Hasangeriş nâhiyesinde müsellemlerden birisi Kutlu Bey oğlu Yar Hasan, tam çiftlik tasarruf etmekte ve muhtemelen bölgedeki müsellemlerin lideri idi. Onun adı nâhiyeye verilmiş olabilir. Nâhiyenin adının diğer kısmı, "geriş"²²⁸ terimi, kısa nehir sularının aktığı vadi anlamına gelir. Gerçekten de nâhiyenin bulunduğu bölgede güneydeki Kelkit Irmağı'na dökülen çeşitli akarsular bulunur. Bu da nâhiyenin adına eklenen geniş terimini açıklar²²⁹.

1520'de ise Koyluhisar kazâsı ve bu tarihte bağlı bulunduğu Rum vilâyeti müsellemlerinin durumunda önemli değişiklikler olmuştur. Bu tarihli kanûnnâmeğe göre; Rum Vilâyeti'ndeki kadim müsellemler hizmetlerinin çoğunu beceremedikleri için müsellemlik kaldırılmış ve müsellemlerin elinde bulunan yerlerin vergileri, padişaha has yazılmıştır. Ancak Rumili Beylerbeyi Şadi Paşa'nın müsellemlere ihtiyaç duyması sebebiyle Rûm vilâyetindeki müsellemler yeni bir statüye kavuşturulmuştur. Bu statüğe göre, Defter-i Taceddin (TD 37)'de yazılı müsellemler eskiden olduğu gibi atları ve silahları ile birlikte sefer zamanları sefere katılacaklardır. Aralarındaki raiyyet ve raiyyet oğulları yine raiyyet olarak kalacaktır. Müsellemlere dahil her yirmi cabadan birisi de sefere gitmek zorundadır. Sefere katılmayanların, sefere katılmadıkları yıllara ait hukûk-ı şer'îye ve rûsûmu örfiyeleri, cürm-i cinâyetleri ve arûsâneleri hass-ı hüdâvendigar için zabtolunacaktır²³⁰. Nitekim, bu tarihte defterin kanûnnâmesine uygun olarak müsellemlere hâsıl yazılmıştır. Kazada müsellemlerin ödediği vergiler de aynı tarihli defterde belirtilmiştir. Buna göre müsellemler niyâbet ve bad-ı heva vergileri

225BA, TD37, s.806.

226BA, TD37, s.807.

227Fatma Acun, "a.g.m.", s.142.

228Geriş terimi için bkz. Bahaeddin Yediyıldız, *Ordu Kâzası Sosyal Tarihi*, Ankara 1985, s.43, dp. 216.

229Fatma Acun, "a.g.m.", s.142-143.

230Bahaeddin Yediyıldız, *a.g.e.*, s.81-82.

ödemekteydiler. Bu vergiler padişah ve beylerbeyi hasları arasında yarı yarıya paylaşılmıştı²³¹. Bu tarihli defter icmâl olduğu için aşağıdaki tabloda, müsellemlerin nâhiyelere göre dağılımı yerine, kazâ içindeki toplam sayıları verilmiştir. Ayrıca bu defterde, müsellemlere ait çift veya nim çift gibi arâziler belirtilmediği gibi, müsellemler orjinli çiftliklerin arazi büyüklüğü de umûmiyetle belirtilmemiştir.

Tablo 12: Kazâda 1520 Tarihinde Müsellemler ve Müsellemlere Tahsis Edilen Çiftlikler

Kazânın Adı	Müsellemler Sayısı	Müsellemlerin Hasılı	Müsellemler Orjinli Çiftlik Sayısı
Koyluhisar	116	6490	28

Tabloda da görüldüğü gibi, kazâda bu tarihte müsellemler nüfusunda azalma vardır. Bu tarihli defterde, müsellemlerle ilgili ilginç kayıtlar dikkati çekmektedir. Bu kayıtlarda, bazı köylerdeki müsellemlerin kızılbaş olduğu belirtilmiştir²³². Buna şöyle bir yorum getirilebilir: Şah İsmail, Safevî Devleti'ni kurduktan sonra, Anadolu'ya gönderdiği ajanları ile yoğun bir propagandaya girişmiş ve bu bölgenin kızılbaş halkını kendisine bağlamaya çalışmıştır. Nitekim, 1512'de Anadolu'ya gelen şahın adamı Rûmiyeli Nur Ali Halife, Koyluhisar'a vardığı zaman, başına o taraf (Şebinkarahisar, Sivas, Amasya Tokat)²³³ alevilerinden üç-dört bin süvari toplanmıştı²³⁴. Şüphesiz, bunlar arasında Koyluhisarlı olanlar da bulunacaktır. Önemli olan, bu katılımcıların süvari olma niteliğidir. Müsellemlerin atlı askerler olduğu düşünülürse, bunlar arasında Koyluhisarlı müsellemlerin bulunması ihtimal dahilindedir. Bu durum, müsellemler nüfüsündeki azalmanın sebeplerini bulabilme imkânlarını vermektedir.

Kazâdaki müsellemlerin 1547'de reâyâ haline getirildiği görülmektedir. Bu tarihli defterde el-müsellemiye başlığı altında "...an karye-i mezbûre, hâliyâ raiyyet Fermûde

²³¹BA, TD387, s.562.

²³²BA, TD387, s.563; BA, TD387, s.568.

²³³Faruk Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara 1992, s.34.

²³⁴İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi II*, Ankara 1988, s.229.

Şüd, hassa-i padişah-ı alempenâh" tabiri bulunmakta ve onun altında müsellemler çift, nim çift, bennak, caba gibi statüleriyle yazılmıştır²³⁵. Reâyâ haline getirilen müsellemler, hem bu tarihte hem de 1569'da defterlerde, "raiyyet oğlu raiyyet" olarak kanûnnâmelerde ifâde edilen reâyâlardan ayrı yazılmışlardır. 1569'da reâyâ haline getirilen müsellemlerin % 98'i padişah haslarına, % 2'si de timara bağlanmıştır. Bu tarihte de, 1485'te aynı isimlerle mevcûd olan müsellemler orjinli çiftliklere rastlamak mümkündür²³⁶. Ancak çiftliklerin büyüklüğüne dâir, bu defterlerde de düzenli bilgi verilmemiştir. Gerek reâyâ haline getirilen müsellemlerin ayrı yazılması ve gerekse müsellemler orjinli çiftliklerin kaydı, bunların hâlâ ayrı bir statüye tâbi' olmasından değil, sadece defterlerde devamlılığı sağlama amacından kaynaklanmıştır.

Tablo 13: Kazâda 1569 Tarihinde Reâyâ Haline Getirilen Müsellemler ve Müsellemler Orjinli Çiftliklerin Dağılımı

NÂHIYELER	Çift	Nim	Bennak	Caba	Mücerred	Müsellemlerin Hasılları	Müsellemler Orjinli Çiftlikler
Koyluhisar	20	21	34	145	186	22100	3
Hasangeriş	1	-	-	1	5	800	6
Yemlü	-	-	-	-	-	-	-
Firuz	-	-	-	-	-	-	4
Naıblü	-	-	-	-	-	-	-
Sis-Orta	3	6	1	79	62	5130	-
Şahne Çimeni	-	-	-	-	-	-	1
Toplam	24	27	35	225	253	28030	14

Tablo 13'de görüleceği üzere, Şahne Çimeni ve Firuz nahiyelerinde, aslı müsellemler olan reâyâ bulunmamasına rağmen, müsellemler orjinli çiftlikler bulunmaktadır. Ancak tablo 9'da görüleceği üzere, bu nâhiyelerde 1485'te müsellemler bulunmakta idi.

Sonuç olarak denilebilir ki, Koyluhisar kazâsında kökleri, Osmanlı fethinden önceye dayanan müsellemler, 1520'de önemli bir statü değişikliği geçirmişler ve bu değişiklik, onların reâyâ haline getirilme sürecini açmış ve bu süreç 1547'de, belki de bu tarihten önce tamamlanmıştır.

235BA, TD255 çeşitli yerler.

236Mesela, BA, TD478, s.284'te "Çiftlik-i der Karye-i Akpınar, der dest-i Hamza Veled-i Ali, el müsellemiye"

3- Kazânın Tahminî Nüfûsu

XV. yüzyılın sonu ve XVI. yüzyılın büyük bir kesimine âit olmak üzere, gerek reâyâ ve gerekse müsellemlere dâir yapılan tespitlerden sonra, kazânın tahminî olarak nüfûsunu hesaplamak mümkündür. Bunun içinde hâne tâbirinin kaç kişiye tekâbül ettiğini tayin etmek gerekir. Bu husûsta çok değişik görüşler mevcuttur. Burada hâne için 5 çarpanı²³⁷ kabul edildi ve bekarlar toplama eklendi. Bununla birlikte, kazânın genel nüfûsunun doğruya yakın bulunabilmesi için kale görevlilerinin de nüfûsa eklenmesi lâzımdır. Kale görevlileri bir tek 1520'de belirtilmiş idi. Burada bu zümrenin sayısı her üç tarih için aynı kabul edilmiştir. Bu durumda kazânın her üç tarihte müslüman, gayri müslim ve toplam olarak nüfûs vaziyeti ve artış oranları aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 14: Kazânın 1485, 1520 ve 1569 Tarihlerinde Tahmini Nüfûsu

Zümreler	1485	%	1520	%	1569	%
Müslüman	2095	78	3425	97	10962	72
Gayri Müslim	594	22	109	3	4235	28
Toplam	2689	100	3534	100	15197	100

Tablo 15: Kazâdaki Nüfûs Artış Oranları

Zümreler	1485-1520	1520-1569
Müslüman	% 64	% 220
Gayri Müslim	% -82	% 3785
Kazâ Geneli	% 31	% 330

Tablolarda görüldüğü üzere, kazânın nüfûsu 1485'den 1520'ye kadar olan dönemde, normal bir artış düzeyi yaşamıştır. 1520-30 yılları arasında Kanunî döneminde yapılan tahrirlere dayanılarak yapılan çalışmada, bu tarihlerde Koyluhisar'ın bağlı bulunduğu Rum Vilâyeti'nin nüfûsu tahminen 869.600 olarak gösterilmiştir²³⁸. Buna

²³⁷Bu konuda bkz. Ö.Lütfi Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları", s.11-12 ve Nejat Göyünç, "Hâne Deyimi Hakkında", *IÜFTD*, XXXII, (İstanbul 1979), s.331-348.

²³⁸Ö. Lütfi Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları", s.11.

göre Koyluhisar'ın 1520'deki nüfusu, aynı tarihlerde vilâyet nüfusunun yaklaşık % 0.4'ünü oluşturuyordu. Aynı tarihte Koyluhisar kazâsının tâbi' bulunduğu Şarkî Karahisar Sancağı'nın merkez kazâsının nüfusu ise 17880 idi²³⁹. Bununla birlikte bu tarihlerde gerek Koyluhisar, gerek Rum Vilâyeti ve gerekse doğu bölgelerine ait rakamların, Yavuz Sultan Selim dönemi harp ve istilâları sonrasında hâkim olan istikrârsız vaziyet dolayısıyla, nüfusun pek iyi sayılmamış olması ihtimali veyahut memleketin pek dağınık veya harap bir vaziyette bulunması sebebiyle ihtiyatli karşılanması gerekir²⁴⁰.

Kazâda 1520-1569 dönemleri arasında, kazâ nüfusu büyük bir artış hızı yakalamıştır. Kazânın nüfusu yaklaşık % 330 oranında bir artışla 15197'ye yükselmiştir. Aynı tarihte, bu kazânın tâbi bulunduğu Şarkî Karahisar Sancağı'nın merkez kazâsı nüfusu da 49.601'e yükselmişti²⁴¹. Koyluhisar kazâsındaki bu nüfus artışı, Fernand Braudel'in Akdeniz havzası için 1500-1600 yılları arasında tespit etmiş olduğu % 100 civârındaki artışında üzerindedir²⁴².

Burada üzerinde durulacak mesele, kazâdaki nüfusun 1520 ile 1569 dönemleri arasında oldukça büyük bir oranda artmasıdır. Endüstri öncesi toplumlarda doğurganlık oranının yüksek olması ve 16. yüzyıl Anadolu'sunun kıtlık, salgın hastalık yada savaşların neden olduğu "olağanüstü" yüksek ölüm oranlarına rastlanılmaması, nüfus artışının büyük bir kısmını açıklasa da²⁴³, sanırız bölgede kurulan siyasal istikrarın belirtilmesi, konuyu açıklığa kavuşturacaktır. Koyluhisar'ında dahil olduğu bölge, Osmanlı hâkimiyetine geçinceye kadar birçok mücâdelelere sahne olmuştur²⁴⁴. Koyluhisar 1461'de alınmasına rağmen, bu bölgede siyasal kargaşa devam etmiştir. Koyluhisar'ın da dahil bulunduğu birçok bölge, halkının kızılbaş olmasından dolayı, Osmanlı-Safevî rekâbetinin odak noktalarından biri olmuştur. Anadolu'nun orta ve kuzey

239A.Sinan Bilgili, *a.g.t.*, s.168.

240Ö. Lütfi Barkan, "a.g.m.", s.17.

241A. Sinan Bilgili, *a.g.t.*, s.168.

242Fernand Braudel, *II. Felipe Dönemi'nde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I* (Çev.Mehmet Ali Kılıçbay), İstanbul 1993, s.485-486.

243H.İslamoğlu-İnan, *Devlet ve Köylü*, s.173.

244Bkz.Koyluhisar'ın Tarihi Bölümü.

kesimleri, ancak 1514'den sonra Osmanlı hâkimiyeti altında siyasî istikrara kavuşmuştur. Bu istikrar ise 1520'den sonra bu bölgelerdeki nüfus artışını doğurmuştur²⁴⁵. Ancak bu istikrar, sınır bölgesi olan doğuda henüz sağlanmamıştı²⁴⁶. Bu da, savaşın ve tehlikenin devam ettiği sınır bölgelerinden bahsedilen bölgelere göç ihtimalini doğurmaktadır²⁴⁷. Ancak, özellikle Koyluhisar için bunu örneklendirebilecek bir vesikaya sahip bulunulmamaktadır.

²⁴⁵Bu konuda bkz. H.İslamoğlu-İnan, *a.g.e.*, s.174-176. Aynı yazar çalışmasında incelediği Çorum, Niksar, Tokat bölgelerindeki nüfus artışının 1520 ve 1575 dönemleri arasında % 100'ü aşan oranda gerçekleşmiş olabileceğini belirtmektedir.

²⁴⁶Bu konuda bkz. M.Tayyib Gökbilgin, "Süleyman I", s.99-105.

²⁴⁷H.İslamoğlu-İnan, *a.g.e.*, s.176.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KOYLUHİSAR KAZÂSINDA ZİRÂAT HAYATI, İŞLETMELER VE TOPRAK İDÂRESİ

A- ZİRÂAT HAYATI

1- Zirâat Alanları

Bilindiği gibi, Osmanlı ekonomisinin temeli zirâate dayanmakta, halkın büyük bir kısmı da bu alanlarda çalışmakta idi. Toprak, üzerinde çalışanların geçimini sağlamakla kalmıyor, devlet ya da onun temsilcisi olan sipahiyle ilişkilerin düzenlenmesinde bir temel ödevi görüyordu. Vergiler, büyük ölçüde toprak ürünlerine dayalı olduğu gibi, reâyânın elinde bulunan topraklar da, onun hukuksal konumunu belirlemiş oluyordu¹. Devlet, giderlerini ve sipahilere yaptığı harcamaları karşılamak için tarımsal üretime mutlak bağımlı olduğundan tarım arazisi üzerinde denetimi sürdürme², tarla zirâatini ve hububat ekimini kontrol altına alma zorunluluğunu duymuştu³.

Zirâat alanları tasarruf şekilleri, mikdâr ve ölçüleri bakımından çeşitli birimlere ayrılıyordu. Kır kesiminde toprak ile meşgûl olan reâyânın elinde bulunan bu zirâat sahaları, "çift" (çiftlik), "nim çift", "zemin" gibi adlarla defterde kaydedilmekteydi⁴. Çiftlik, toprağın verimliliği ve bölgelerin husûsiyetlerine göre, büyüklüğü 60-150 dönüm arasında değişebilen ve bir çift öküzle işlenebilen tarım alanı idi⁵. Bu çiftlikler, bir hânenin geçimini sağlamasına ve devlet adına sipahiye kirayı ödemesine yetecek büyüklükte olup, sadece timar değil, aynı zamanda vakıf ve mülk arazilerde, zirâat yapılan toprakların temel ünitesi idi⁶. Nim çift ise bu alanın yarısı kadar yer idi⁷. Devlet, malî endişeler sebebiyle çiftliklerin parçalanmamasına önem verirdi. Çiftlik, ancak veraset çerçevesinde ikiye ayrılırdı⁸.

1Zeki Arıkan, *Hamî Sancağı*, s.100.

2H.İnalcık, "Çiftliklerin Doğuşu: Devlet, Toprak Sahipleri ve Kiracılar", *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticarî Tarım*, (İstanbul 1998), s.17.

3H.İnalcık, "Köy, Köylü, İmparatorluk", s.3.

4F.Emecen, *Manisa Kazâsı*, s.223.

5H.İnalcık, "Çiftlik", *TDVIA*, VIII. s.313 ve Ö.L.Barkan, "Çiftlik", *IA*, III, s.392.

6H.İnalcık, "Çiftliklerin Doğuşu", s.18 ve yine aynı yazar, "Çiftlik", s.313.

7H.İnalcık, "Raiyyet Rûsûmu", s.37.

8H.İnalcık, "a.g.m.", s.38 ve yine aynı yazar, "Çiftlik", s.314.

Koyluhisar kazâsının da dahil olduğu bölge ile ilgili, 1485 tarihli defterin kanûnnâmesi bulunmamaktadır. Bununla birlikte kazânın dâhil olduğu bölgede, bir çiftlik arâzisinin ölçüleri, 1520 tarihli Rum vilâyeti ve 1569 tarihli Şarkî Karahisar kanûnnâmelerinde zikredilmiştir. Buna göre bir çiftlik arâzinin miktarı, 1520'de 80-130 dönüm⁹; 1569'da ise 80-150 dönüm¹⁰ arasında değişmekteydi. Bir dönümlük yer, her iki kanûnnâmede boyu ve genişliği 40 adım gelen yer olarak tarif edilmektedir¹¹.

Kazâdaki bir diğer zirâat alanı da zeminlerdi. Sipahinin tapuya vermediği mezraa ve çiftlik türünden yerler, dönüm veya zemin olarak hariçten ekiliyordu¹². Bu gibi topraklardan dönüm veya zemin vergisi alınmaktaydı. Bölge ile ilgili kanûnnâmelere göre, bu vergi öncelikle hariçden gelip zirâat eden reâyâdan alınmakta idi¹³. Ancak yerli reâyâ da tam çiftlik veya nimçiftlikten az veya fazla yer ektiğinde, eksiğinden ve fazlasından dönüm başına bu vergiyi ödemek zorundaydı¹⁴. Kazâ ile ilgili defterlerde zeminler, zaman zaman el-mahsûl kısmından ayrı olarak, tasarruf eden şahısların ismi ile yazılmıştır¹⁵. Bunların altında, çoğunlukla nim çift gibi arâzinin büyüklüğünü gösteren veya 30 kilelik gibi üretim kapasitelerini belirten kayıtlar düşülmüştür¹⁶. Bölgede 1485'te dönüm resmi uygulamasına tesâdüf edilmemektedir. 1569'da ise bu vergi, dönüm resmi veya deştbanî vergisi ile birlikte zikredilen tapu-yı zemin adıyla alınmıştır. Kanûnnâmelerde, her sene işlenebilen verimli toprak için, iki dönüme bir akçe dönüm resmi alınması belirtilmiştir¹⁷. Dönüm resminden hareket edilerek, zemin olarak zikredilen arâzi parçalarının toplam dönüm miktarı ölçülebilirdi. Ancak, zemin vergisinin

9BA, TD 387, s.349. "Zira has yerden seksen dönüme ve mütevassitü'l-hâlden yüz dönüme ve ednâ yerden yüz otuz dönüme bir çiftlik itibar olunur."

10BA, TD 478, s.4. "Zira has yerden seksen dönüme ve mütevassıt olan yerden yüz dönüme ve ednâ olan yerden yüz elli dönüm bir çiftlik itibar olunur".

11Bkz.BA, TD 387, s.349 ve BA, TD 478, s.4.

12H.İnalçık, "Raiyyet Rûsûmu", s.47.

13BA, TD 387, s.349 ve BA, TD 478, s.4. "Ve hâriç raiyyet dönüm hakkın virür"

14BA, TD 387, s.349; BA, TD 478, s.4. Bu konuda ayrıca bkz. Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Reâyâdan Alınan Vergi ve Resimler", DTCFD V/5, (Ankara 1947), s.504.

15BA, TD 478, s.297; "Zemin-i İskender Paşa, Der Tasarruf-i Mezkûrin".

16BA, TD 478, s.285; "Zemin-i der tasarruf-i Musa Veled-i Pir Veli, resmin ve behresin virür. Nim", BA TD 478, s.321; "Zemin-i Hamza Veled-i Yusuf Sipahi, resmin ve behresin virür. 30 kilelik".

17BA, TD 387, s.349; BA, TD 478, s.4.

deştbanî vergisiyle birlikte zikrdilmesi ve bazı zeminlerin iskân birimi olarak gösterilmesi yüzünden bu yola başvurulamamıştır.

Kazâda, reâyâ tasarrufundaki çiftliklerden başka, doğrudan doğruya sipahiler tarafından işletilen ve umûmiyetle bir çiftlik kadar yer ihtivâ eden hassa çiftlikler de vardı. Bunlar, sipahi ve ailesi toprak işleriyle meşgul olmadıkları takdirde, sipahi tarafından, reâyâ çiftliklerinden ayrı olarak, şahsi ve serbest bir anlaşmayla kiraya verilebiliyordu. Ortaya çıkan kiracılık münasebetleri, ekseriyâ, mahallî örf ve âdetlere göre ayarlanan bir ortakçılık biçimini almaktaydı¹⁸. Barkan'a göre, 16. yy.da ehemmiyetini kaybeden bu çiftliklere az rastlanılmaktadır¹⁹. Nitekim tablo 16'da görüleceği üzere, Koyluhisar kazâsında da bu çiftliklerin sayısında azalma meydana gelmiştir.

Kazâda ayrıca tablo 16'da hususi çiftlikler grubunda gösterilen; sipahilere, vakıflara, vasıfları tam olarak belli olmayan kişilere tahsis edilmiş çiftlikler, müsellemler, orjinli çiftlikler ve kime tahsis edildiği belirtilmeyen, sadece ismi belirtilen çiftlikler de bulunmaktaydı. Özellikle, isim taşıyan ve vasıfları tam olarak tespit edilemeyen kişilerin tasarrufundaki çiftliklerin sayısında, 1569'da büyük bir artış olmuştur. Bu çiftliklerden bazıları üretim birimleri olup, yerleşik nüfûsa bile sahipti²⁰. Bu tür çiftliklerin zamanla köye dönüşme ihtimali yüksekti²¹. Bu son tür çiftliklerin birçoğunda, resim ve behrelerin alındığının kaydı²² ve vergi sütununda öşür vergisinin varlığı, bunların tapulu çiftlik olduğunu göstermektedir²³.

18Ö. Lütü Barkan, "Çiftlik", s.394.

19Ö.Lütü Barkan, "a.g.m.", s.394.

20Mesela, BA, TD 478, s.272'de kayıtlı olan Ağca Hisar Çiftliği buna örnek olarak gösterebilir.

21Fatma Acun, "a.g.m.", s.144.

22Mesela, BA, TD 478, s.318; "Çiftlik-i der tasarruf-ı Ahmed Veled-i Bayram, Haliya der tasarruf. Resim ve behresin virürler".

23Bu konuda 1545 tarihli Kanun-ı Öşür ve Haraç ve Sayir Rüsûm ve Bac-ı Reayay-ı Liva-ı Pojaga'nın bir maddesi oldukça ilginçtir. "Bundan evvel ba'zı kimesnelerin mukata'alu çiftlikleri olup defter-i cedidde ber vech-i maktu' üzerlerine yazılmış imiş. Haliyâ külliyyen mukata'a ref olunup öşür alınmak ferman olunmağın gerektir ki onun gibi çiftlik ve çayır ve bağ ve bahçeden öşür-i şer'î eda eyleyeler. Mukata'alu çiftliğimiz diyu hilâf-ı emir nizâ' etmeyeler. Mâdem ki her kişi tapulu çiftliklerin ve çayırların ve bağ ve bahçesin zabt idüp öşür-i şer'isini bî-kusur edâ eyleyeler..." Ö.Lütü Barkan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirâi Ekonominin Hukukî ve Mali Esasları Kanunlar, I*, İstanbul 1943, s.305.

Kazâda zeminlerin dışında, umûmî olarak zirâat alanlarının dağılımı, aşağıda tablo 16'da gösterildiği gibidir.

Tablo 16: Kazâda 1485 ve 1569 Tarihlerinde Yer Alan Çiftlikler ve Dağılımları*

NÂHIYELER	Müslüman Reâyâya Âid Çiftlikler				Gayri Müslim Reâyâ Âid Çiftlikler		Müsellemelere Âid Çiftlikler		Hassa Çiftlik		Husûsi Çiftlik	
	1485		1569		1485		1485		1485	1569	1485	1569
	Tam	Nim	Tam	Nim	Tam	Nim	Tam	Nim				
Koyluhisar	1	51	22	87	-	50	18	9	24	13	24	18
Hasangeriş	-	-	2	8	-	-	5	-	-	-	5	12
Yemlü	-	-	1	8	-	-	-	-	1	-	-	2
Firuz	-	5	-	7	-	-	8	12	3	4	1	6
Naıblü	-	-	1	15	-	6	-	-	1	-	2	1
Sis-Orta	-	5	3	13	-	-	1	3	-	-	-	-
Şahne Çimeni	2	-	-	18	-	-	2	-	-	-	13	9
Toplam	3	61	29	156	-	56	34	24	29	17	45	48

Yukarıdaki tabloda gayri müslimlere âid çiftlikler, 1569'da bunların İspençe vergisine tâbi' olmaları ve ellerindeki arazi miktarlarının kaydedilmemesi yüzünden belirtilmemiştir. Kezâ müsellemeler de aynı tarihte reâyâ durumunda oldukları için, bunlara âid çiftlikler de, bu tarih için reâyâ çiftlikleri arasında belirtilmiştir. Bununla birlikte kazâdaki zirâat alanları, sadece bunlardan ibâret değildir. Şüphesiz, bunlara bağ, bahçe ve bostanların da eklenmesinin gerekliliği belirtilmelidir.

2- Zirâî Kesimde Çalışanlar ve Hukukî Statüleri

Osmanlı İmparatorluğu'nda tarım arazisinin kullanımını düzenleyen hukuksal çerçeveyi, şeriat ile padişahın koyduğu örfî kanun sağlıyordu. Seriât bireyin genel anlamda toprak üzerindeki tasarruf haklarını güvenceye alırken, kanun, daha ziyâde, tarım arazisi üzerindeki devlet denetiminin sürdürülmesiyle ilgiliydi²⁴. Osmanlı İmparatorluğu, uyguladığı mirî toprak rejimi sayesinde, bütün köylü sınıfını ve tarım ekonomisini kontrol ve düzenleme imkanı buluyordu. Mirî arâzi rejiminde, bir çift öküzü ve onun

* Tabloda Koyluhisar nâhiyesinde, müslüman reâyâya âid nîm çift arazilerden, 1485'te 2 tanesi, 1569'da ise 1 tanesi hariç reâyâ elindedir. Yine 1569 tarihinde Koyluhisar, Naıblü, Şahne Çimeni nâhiyelerinde bu nîm çift arazilerden 1'er tanesi sipahizâdelerin tasarrufundadır.

24H.İnalçık, "Çiftliklerin Doğuşu", s.17.

işleyebileceği kadar toprağı, tapu rejimi kuralları dairesinde tasarrufu altında bulunduran köylü ailesi, zirâî rejimin ana ünitesi olarak sistemin temelini oluşturuyor²⁵ ve buna karşılık çift resmi ile yükümlü oluyordu. Bu bir çiftlik arâzisinin yarısını, yani nîm çift arâziyi tapu ile tasarrufunda bulundurursa, o zamanda çift vergisinin yarısı ile yükümlü oluyordu. Bu iki vergi toprağına bağılı vergilerden sayılmıştı²⁶.

Koyluhisar kazâsında 1520 ve 1569 tarihli kanûnnâmelere göre çift resminin miktarı 57 akçedir. 1485 tarihli defterin kanûnnâmesi olmamasına rağmen, kayıtlardan bu tarihte de 57 akçe olduğu görülmektedir. Nîm çift vergisinin miktarı 1520 ve 1569 tarihli kanûnnâmelerde 28.5 akçe olarak belirtilmesine rağmen, gerek 1485, gerekse diğer tarihlerde, uygulamada 28 akçe alındığı, buçuk miktarın hesaba katılmadığı görülmektedir²⁷.

Bununla birlikte, kazâda bu tür topraklara tasarruf edenlerin yanısıra, bunlara sahip olamayan reâyâ da bulunmaktaydı. Defterlerde, bunlardan evli olanlar bennak, bekar olanlar ise mücerred olarak kaydedilmekteydi. Bennaklar, ekinlü veya çiftlü bennak ve caba bennak olmak üzere ikiye ayrılmaktaydı. Nîm çiftten az arâzi tasarruf eden reâyâyâ ekinlü bennak, hiç arâzi tasarruf etmeyene de caba bennak denilmekteydi²⁸. Gerek 1520 tarihli Rum vilâyeti, gerekse 1569 tarihli Şarkî Karahisar kanûnnâmelerinde bennaklar bu şekilde tefrîk ve tarif edilmişlerdir. 1485'te ekinlü ile bennak eş manada kullanılmış, caba ayrılmıştır. Çünkü, isimleri altında ekinlü olarak gösterilenler, vergi sûtûnu kısmında bennak, caba olarak gösterilenler caba olarak kaydedilmişlerdir. 1520 tarihli defterde sadece hâne ve mücerred ayrımı vardır. Bundan bennak ve cabaların evli olarak hâneye dahil edildikleri anlaşılmaktadır. 1569 tarihli defterde ise ekinlü terimi yerine sadece bennak kullanılmış, caba bennaklar da caba olarak kaydedilmişlerdir. Gerek 1485'te defterdeki uygulamalara göre, gerekse 1520 ve 1569'da kanûnnâmelere göre bennak resmi 18, caba resmi 13 akçe olarak alınmıştır²⁹.

25H.İnalçık, "Köy, Köylü, İmparatorluk", s.3-6.

26H.İnalçık, "Raiyet Rûsûmu", s.37.

27BA, TD 387, s.349 ve BA, TD 478, s.2. "Resm-i çift üzerine tamam çiftlik kaydolunan ra'iyetten elli yedi akçe ve nîm çiftten yigirmi sekiz buçuk akçe (TD 387'de nısf resim)... alınıp".

28Neşet Çağaday, "a.g.m.", s.491-493; Halil İnalçık, "Raiyyet Rûsûmu", s.44-46.

29BA, TD 387, s.349 ve BA, TD 478, s.2. "...Ve bir miktar yer tasarruf eden ekinlü bennaktan on sekiz

Mücerred ise, ataları hizmetinde olmayıp kendi öz kârlarında olan bekarları ifade etmekte idi. Mücerredlerin durumu bölgelere göre değişmekte idi³⁰. Koyluhisar kazâsında mücerredler her üç tarihte de vergiden muaf tutulmuştur³¹. Ancak, mücerred evlenirse Rum Vilâyeti kanûnnâmesine göre caba resmi, Şarkî Karahisar kanûnnâmesine göre bennak resmi ile yükümlü olacağı belirtilmiştir³². Yine her iki kanûnnâmede de bunlardan çift kaydolmayanların çiftliğe malik oldukları takdirde, çift resmi ile yükümlü olacaklarına dâir kayıt vardır³³.

Kazâda 1485'te serbest olmayan timarlarda, çift resmi ve bağlantılardan niyâbet hissesi ayrılmıştır. Bu tarihli defterin kanûnnâmesi olmadığı için bu hisselerin kime tayin edildiği bilinmemektedir. Defterdeki uygulamalara göre, çift resminden 15 akçe, nîm çift resminden 7.5 akçe, bennak ve caba resminden 5'er akçe bu hisse için ayrılmıştır. Serbest olmayan timarlarda bu şekilde raiyyet rûsûmundan hisse kesintisine 1569'da rastlanılmamaktadır.

Bu genel bilgilerden sonra, kazânın kır kesiminde çift sahibi olan ve olmayan reâyânın dağılımı aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

Tablo 17: Kazâda Müslüman Reâyâ Elindeki Toprak Miktarı

NÂHIYELER	Çiftlik Tasarruf Edenler				Çiftlik Tasarruf Etmeyenler					
	Tam		Nîm		Bennak		Caba		Mücerred	
	1485	1569	1485	1569	1485	1569	1485	1569	1485	1569
Koyluhisar	1	22	49	85	30	234	22	410	24	607
Hasangeris	-	2	-	8	-	8	-	13	-	27
Yemli	-	1	-	8	2	74	-	70	1	94
Firuz	-	-	5	7	10	90	4	56	8	68
Naıblı	-	1	-	14	-	79	-	75	-	147
Sis-Orta	-	3	5	13	-	45	-	125	1	134
Şahne Çimeni	2	-	-	17	1	73	-	54	-	81
Toplam	3	29	59	152	43	603	26	803	34	1158

akçe ve caba kaydolunan reâyâdan on üç akçe alınır (TD 387'de... "caba kaydolunan bennakden ki ez'af-ı reâyâyâ himayet olunmuş emr-i müstahsendir. Kanun-ı kadim üzere on üç akçe alınır.")

30H. İnalçık, "Raiyyet Rûsûmu", s.42-43.

31BA, TD 387, s.349 ve BA, TD 478, s.4. "... ve defterde (TD 387'de hâlf'anir-rûsûm), kaydolunan mücerredlerden nesne alınmaz."

32BA, TD 387, s.349. "..Ve mücerred olan teehhül etse caba resmi alınır" BA, TD 478, s.4" ve mücerred olan teehhül etse bennak resmi alınır ve bennak ekinli olsa ekinli resmi alınır."

33BA, TD 387, s.349 ve BA, TD 478, s.4. "Ve çift kaydolmayanlar çiftliğe malik olsalar resm-i çift alınır ve bu babda i'tibar çiftlik miktarına dâirdir".

Tabloda görüleceği üzere, gerek çiftlik tasarruf eden, gerekse tasarruf etmeyen reâyânın sayısında büyük bir artış yaşanmıştır. Ancak, bu artışta büyük bir nispetin müsellemlerin reâyâ haline getirilmesinden kaynaklandığı belirtilmelidir. Bu arada tablodan da anlaşılacağı üzere, nîm çift sayısındaki artış, tam çiftliklerin parçalanmasından değil, nüfus artışına paralel olarak yeni nîm çiftliklerin oluşmasından meydana gelmiştir. Bununla birlikte yukarıda belirttiğimiz artış, aşağıda gösterilen tablodan da anlaşılacağı gibi, çiftlik tasarruf etmeyen reâyâ sayısında daha yoğun bir biçimde gerçekleşmiştir. Aşağıdaki tablo 18'de sadece hâneler değerlendirmeye alınmıştır.

Tablo 18: Çift, Nîm, Bennak ve Cabaların Birbirleri ile Nispetleri

Sene	Hâne Yekûnu	Çift ve Nîm Çift	%	Bennak	%	Caba	%
1485	131	62	% 47	43	% 33	26	% 20
1569	1587	181	% 11	603	% 38	803	% 51

Devlet için mirî arâzi rejiminde esas olan, daha önce de belirtildiği gibi, çiftliğe sahip köylü olmasına rağmen tablo 18'de görüleceği üzere, çiftlik (tam, nîm) tasarruf edenlerin sayısında 1569 tarihine göre % 36 oranında bir azalma meydana gelmiştir. Daha önce incelendiği üzere, kazâda son tarihe göre hem iskân birimlerinde, hem de nüfus sayısında artış meydana gelmişti. Ancak, yukarıda tablo 18'de görüleceği gibi, çiftlik tasarruf edenlerin oranındaki düşüş, M.Cook'un 16. yüzyıl Anadolu'sunda hem nüfusun, hem de ekili toprakların artmasına karşın, nüfus artışının ekilen alanlardaki artıştan daha hızlı olduğu yolundaki görüşünü desteklemektedir³⁴.

Kazâda yukarıda belirtilen yazılı reâyâ dışında, ayrıca, hariç reâyâ da yaşamaktaydı. Hariç reâyâ, bir sipahinin elinde bulunan ve henüz tapu ile başkasının tasarrufuna verilmemiş olan toprakları, başka köyden gelerek işleyen köylüydü³⁵. Hariç reâyâ, raiyyet rüsûmunu, defterde kime yazılmışsa ona; öşr ve salâriyesini ise hangi sipahinin toprağında zirâat ederse ona verirdi³⁶. Rum vilâyeti kanûnnâmesine göre, böyle birisi tam çiftlik miktarı yer işlerse nîm resim, yani çiftlik için ödenen resmin yarısını

³⁴Huricihan İslamoğlu-İnan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü*, s.179.

³⁵Bahaeddin Yediyıldız, *Ordu Kazası*, s.113.

³⁶H.İnalçık, *Sancak-ı Arvanid*, Giriş Kısmı, s.XXXII.

ödemektedir³⁷. Böyle bir indirimin sebebi, fazla yer ekilmesi ve üretimin arttırılması gayesiyle Osmanlı idârecilerinin aldıkları bir tedbir olmalıdır³⁸. Eğer hariç reâyâ yarım çiftlikten daha az yer ekerse, her sene işlenebilen verimli yerler için iki dönüme bir akçe dönüm vergisi ödemek zorundadır³⁹. Bölge ile ilgili kanûnnâmeler tapu ile yer tasarruf eden hâriç reâyâ ile sipahinin kendi reâyâsı arasında tercih yapılmasını yasaklamıştır⁴⁰.

Tablo 19: Kazâdaki Hâriç Reâyânın Dağılımı

Sene	Çift	Nim Çift	Bennak	Caba	Mücerred
1485	-	2	1	2	1
1569	-	1	11	2	2

Kazâda yaşayan diğer bir grup gayri müslimler idi. Gayri müslimler, 1485'te defterdeki uygulamalara göre hem müslüman reâyâ gibi raiyyet rüsûmunu (çift, nîm çift, bennak, caba) hem de cizye vergisini ödemekle yükümlüydüler. Baş vergisi sayılan cizye⁴¹, bülûğa ermiş gayri müslim erkeklerden alınan ve şahıs başına vaz'edilmiş bir vergi idi⁴². Bu vergiye tâbi' olmak için ferdin 300 akçelik malı olması şart koşulduğu

37BA, TD 387, s.349. "Sipahiden çiftlik tutan hâric ra'yyet ki çiftliğin tamam rüsûmunu eda itmeği iltizam itse resm-i çift bütün çiftlikten nisf resm alınur."

38Bahaeddin Yediyıldız, a.g.e., s.113.

39BA, TD 387, s.349. "Nısfıdan ekalli olan yerlerden eğer arâzi-yi sagîrden olup ve yâhud hâss yerler olsa ki her yıl zira'at olunur, hasıl vire iki dönüme bir akçe alınmak kanun-ı resme mutâbıktır" BA, TD 478, s.4 "ve sipahiden çiftlik tutan hâriç ra'yyetten tamam çift resmin ve nim çiftlik tutandan nisf resmin olup ve nısfıdan ekall olan yerlerden ekinli bennâk resmin alurlar diyü zikrolan dahil ra'yyettedir. Ve hâriç ra'yyet dönüm hakkın virür. Eğer a'lâ yer olup her yıl ekilirse iki dönümden bir akçe ve eğer ednâ olsa üç dönüme bir akçe alınmak kanun-ı kadime mutabıktır."

40BA, TD 387, s.350 "ve bir hâriç ra'yyet resm-i tapu ile tasarruf ettiği yer alınub dâhil ra'yyete verilmek memnu'dur. Hâriç ile dâhil ortasında tercih men' olunmuştur" BA, TD 478, s.4 "Ve bir hariç ra'yyet ber vech-i tapu mutasarrıf olduğu yer elinden alınub dâhil ra'yyete virilmek memnu'dur ve hâriç ile dâhil arasında tercih men' olmuştur.

41H.İnalçık, "Cizye", TDVİA, VIII, s.45.

42Neşet Çağatay, "Reâyâdan Alınan Vergi ve Resimler", s.493. B.C. Nedkoff, cizyeye tâbi fertlerin 14-75 yaşları arasında olduklarını belirtmektedir. Bkz. a.g.y. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Cizye" (Terc.Ş.Altundağ), Belleten, VIII/32 (Ankara 1944), s.621.

gibi⁴³, vücûd ve akılca da sağlam olması gerekliydi⁴⁴. Umûmiyetle, devlet hazinesi için toplanan cizye, Koyluhisar kazâsında, şehzâde haslarına gelir olarak yazılmıştı⁴⁵. Bu verginin hem hâne, hem de mücerredlerden 25 akçe olarak tahsîl edildiği anlaşılmaktadır. Gayri müslimlerin 1520 ve 1547'de sadece çift resmi ve bağlantıları ile mükellef oldukları ve başka vergiye tâbi' olmadıkları anlaşılmaktadır. Nitekim, bu husûs 1547 tarihli TD 255'in kanûnnâmesinde, "Ve livâ-i mezbûre keferesi rûsûm-ı örffiyye-i müte'ârefe virmekte, reâyâsı gibidir, sayir vilâyetler gibi İспенçe virmezler." şeklinde belirtilmiştir⁴⁶. Ancak, 1569'da gayri müslimler, İспенçe vergisi ile yükümlü olmuşlardır. Bu husus, aynı tarihli defterin kanûnnâmesinde, "Ve livâ-i mezbûre keferesi rûsûm-ı örffiyye-i müte'ârefe virmekde defter-i atikte sâyir reâyâ gibi mukayed iken hâliyâ emr-i padişâhî mûcibince ispençeye kaydolunmuşlardır" şeklinde belirtilmiştir⁴⁷. İспенçe vergisi, bülûğ çağına ermiş, köylü, göçebe, şehir ve kasabada oturan, evli veya bekâr, topraklı veya topraksız her gayr-i müslim erkekten alınan örfî baş vergisi idi⁴⁸. İспенçe vergisi, Koyluhisar kazâsında tımara tahsis edilmiş olup, hem hânelerden hem de mücerredlerden 25 akçe olarak tahsîl edilmiştir.

3- Alınan Vergilere Göre Yetiştirilen Ürünler

a) Hubûbat ve Bakliyât

Osmanlı zirâat sektöründe en başta gelen mahsûlleri, başta buğday ve arpa olmak üzere hubûbat ürünleri teşkil etmekteydi. Tapu tahrir defterlerinden anlaşıldığına göre, bu ürünler kazâda hemen hemen her köyde yetişmekteydi. Buna karşılık, halkın gıda maddeleri arasında olan darı, mısır, mercimek, kabak, burçak ve soğan oldukça az yetiştirilmekteydi. Bu ürünlerden 1485'te burçak, mercimek, kabak ve soğanın, 1569'da ise darının üretimine rastlanılmamaktadır. Buğday ve arpadan alınan öşür vergisi⁴⁹, 1485

43Neşet Çağatay, "a.g.m.", s.494.

44B.C. Nedkoff, "a.g.m.", s.621.

45BA, TD 37, s.792, "Cizye-i hassa-i Şehzâde. 6 Neferen Fî 25=150"

46BA, TD 255, s.3.

47BA, TD 478, s.3.

48Halil İnalçık, "Raiyyet Rûsûmu", s.56-62.

49Öşür, bütün İslâm devletlerinde şer'i kurallara göre toprak ürünleri üzerinden alınan vergidir. Bu vergi,

Osmanlı İmparatorluğu'nda yıllık üretime, toprağın verimliliğine, sulama durumuna ve bölgelere göre

tarihli defterde behre-i gendüm ve behre-i cev; 1569 tarihli defterde ise hinta ve şa'ir adları ile kaydedilmiştir⁵⁰. Timar sahipleri tarafından bizzat işletilmeyen hassa çiftlikleri mahsûlünden alınan vergiler ise, 1485 tarihli defterde hassa-i gendüm ve hassa-i cev⁵¹ veya sadece mahsûl-i çiftlik-i hassa⁵²; 1569 tarihli defterde ise, an hassa⁵³: gendüm, cev⁵⁴ veya sadece an hassa şeklinde belirtilmiştir. Aynî olarak alınan oşürün miktarı, tahrir defterlerinde müd⁵⁵ veya kile gibi ölçülerle belirtilmiştir. Ancak, sipahi dirliklerinin değerleri akçe olarak gösterildiği için, carî fiyatlar göz önüne alınarak bir de bunun nakdî karşılığı, yanî "tahrir kıymeti" kaydedilmekte idi⁵⁶.

Koyluhisar kazâsındaki hubûbat ve bakliyâtın çeşitleri ve bunların nakdî karşılığı aşağıda tabloda gösterildiği gibidir.

Tablo 20: Kazâdaki Hubûbat ve Bakliyâtın Kile ve Müd Cinsinden Tahrîr

Mahsüller	Kıymetleri*		15 69	
	1485		Kile	Müd
Buğday	3	60	6	120
Arpa	2	40	5	100
Mısır	2	40	5	100
Darı	2	40	-	-
Burçak	-	-	5	100
Mercimek	-	-	6	120
Kabak	-	-	5	100
Soğan	-	-	6	120

önemli değişiklikler göstermektedir. Bu konuda bkz. Ö.Lütfi Barkan, "Öşür", *İA*, IX, s.482-488.

50BA, TD 37 ve BA, TD 478'de muhtelif sayfalar.

51BA, TD 37 muhtelif sayfalar.

52Misal. BA, TD 37, s.792.

53Misal, BA, TD 478, s.286.

54Misal, BA, TD 478, s.292.

55Müd, sıvılar ve taneliler için kullanılan bir ölçü olup, bölgeden bölgeye değişebilmekteydi. Bkz.

Robert Mantran, *XVI-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu* (Çev.Mehmet Ali Kılıçbay), İstanbul 1991, s.21. dp.5 ve W.Hinz "İslâm'da Ölçü Sistemleri" (Çevr.Acar Sevim) *Türklük Araştırmaları Dergisi*, (İstanbul 1990), Sayı:3, s.56-58. BA TD 478'in kanunnâmesinde belirtildiği üzere bölgede 1 müd 20 İstanbul kilesidir.

56Lütfi Güçer, *XVI-XVII Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'da Hubûbat Meselesi ve Hubûbattan Alınan Vergiler*, İstanbul 1964, s.58-59.

* Tabloda bu ürünler, 1569 tarihli defterde kile cinsinden belirtilmiştir. Burada 1 müddün 20 kileye eşit olmasından yola çıkılarak, bunların müd olarak karşılıkları bulunmuş ve tabloda gösterilmiştir.

Tablo 20'de görüldüğü gibi, her iki tarihe nazaran, buğday, arpa ve mısırdaki artışın akçelik bir artış meydana gelmiştir. Resm-i Piyaz adıyla vergisi alınan soğanın ise tek bir kayıt dışında⁵⁷, hep akçe olarak değerleri gösterilmiştir. Hububat ve bakliyatın alınan öşür nispetinin nâhiyelere göre dağılımının gösterildiği, aşağıdaki tablo 21'de 1485 ve 1569 tarihlerinde yetiştirilmeyen ürünlere bu tarihler için bölüm ayrılmamıştır.

57BA, TD 478, s.300.

Tablo 21: Hububat ve Bakliyattan Alınan Öşür Toplamının Nâhiyelere Göre Dağılımı*

NAHIYE	BUĞ DAY		ARPA		MISIR		DA RI		BUR ÇAK		MERCİMEK		KA BAK		SOĞAN			
	1485		1485		1485		1485		1569		1569		1569		1569			
	Kile	%	Kile	%	Kile	%	Kile	%	Kile	%	Kile	%	Kile	%	Kile	%		
Koyluhisar	5246	92	8459	45	4233	91	6063	46	120	100	32	180	100	10	100	10	100	
Hasangeriş	-	-	640	3	-	-	420	3	-	-	20	6	-	-	-	-	-	
Yemli	-	-	1780	9	-	-	1210	9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Firuz	309	6	1743	9	320	7	1240	10	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Naibü	120	2	2970	16	100	2	1662	13	-	-	120	39	-	-	-	-	-	
Sis-Orta	-	-	1090	6	-	-	700	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Şahne Çimeni	-	-	2370	12	-	-	1820	14	-	-	70	23	-	-	100	100	-	
Toplam	5675	100	19142	100	4653	100	13115	100	120	100	310	100	180	100	10	100	10	100

* Defterlerde, sipahi çiftliğinde üretilen ürünlerden alınan vergi, bazen ürün ayrımı yapılmaksızın yukarıda belirtildiği gibi genel bir toplam içinde verilmiştir. Bunun için her nâhiyede reâyânın kendi çiftliklerinde yetiştirdiği ürün (buğday, arpa) miktarını esas alarak hassa çiftliklerinde buğday ve arpa için ayırım yapma yoluna gidilmiştir.

Tablo 21'de görüleceği üzere, bölgede en fazla üretimi yapılan mahsül önce buğday, sonra arpadır. Bu ürünlerin daha ziyâde Koyluhisar'da büyük yekûn tutması, iskân birimleri ve nüfusun genelde bu nâhiye etrafında toplanmasından dolayıdır. Sadece 1485'te Firuz nâhiyesinde, hayvan yemi olarak kullanılan arpanın⁵⁸, buğdaya oranla fazla yetiştirilmesi, bu nâhiyede yaşayan Firûz cemâati ile alâkalı olabilir. Bölgede hubûbat üretimine 1485'te 4 nâhiyede rastlanılmamaktadır. Bu üretim 1569'da her nâhiyede görülmekle birlikte, dengesiz bir dağılım görülmektedir. Hubûbat üretimi bakımından bölgenin en zayıf nâhiyeleri Hasangeriş ile Sis-Orta'dır. Bölgede bakliyat üretimi ise tablo 21'de görüleceği üzere, yok denecek kadar azdır.

Bu bilgilerden sonra, kazâda hubûbat ve bakliyatın toplam üretimi, alınan öşür oranından yola çıkılarak hesaplanabilir. Bölge, 1520 tarihli kanûnnâmeye göre iki baştan ta'sir olunmuştur⁵⁹. Yani, reâyâ 1/5 oranında vergi ödemektedir. Ancak bu 1/5, kuramsal olarak malikâne sahipleri ile divanî hisseleri arasında eşit olarak bölünen tahıllar ve diğer ürünlerden alınan çifte öşür anlamına gelmektedir⁶⁰. Malikâne-divanî sisteminin temelinde bu esas yatmaktadır⁶¹. Bu sistemde, malikâne sahibinin aldığı öşür, toprak kirası, devletin ya da temsilcisinin aldığı öşür ise, mülk harâcî topraklardan şer'an onda birden nıfsa kadar alınması mümkün olan haracdır⁶². Bölgede, 1559 tarihli kanûnnâmeye göre reâyâdan humus (1/5) vergi alındığı anlaşılmaktadır⁶³. Bu durumda, Osmanlı kanunlarına göre, reâyâdan sâlâniye⁶⁴ vergisi alınmamıştır⁶⁵. Bölgedeki toplam üretim hesaplanırken öşür miktarını her iki tarih için 5 ile çarpma yoluna gidilmiştir. Ayrıca, bu

58Arpa, Türkiye tahıl zirâatinde, hem ekiliş alanları büyüklüğü ve hem de yıllık üretim fazlalığı yönünden buğdaydan sonra, ikinci sırada yer alır. Yetişme süresi 75-80 gün olup, ekonomik olarak yurdumuzda buğday tarımının son bulduğu 1800-2000 m.lerden sonra 2200-2300 m.lere kadar ki yüksek bölgelerde, tarımı yapılabilir. Bkz.Hayati Doğanay, *Türkiye Ekonomik Coğrafyası*, Erzurum 1998, s.102.

59BA, TD 387, s.349.

60Huricihan İslâmoğlu-İnan, *a.g.e.*, s.75-76.

61Bahaeddin Yediyıldız, *a.g.e.*, s.83.

62Ö.Lütfi Barkan, "Malikâne-Divanî Sistemi", s.127.

63BA, TD 478, s.4 "ve reâyânın humûs mahsulünden..."

64Sâlâriye, timar sahibinin öşür tahsilâtı masraflarını karşılamak için öşre munzam ve onunla birlikte reâyâdan tahsil ettiği vergidir. Bu konuda bkz. Lütfi Güçer, *a.g.e.*, s.53.

65Bu konuda bkz. Ö.Lütfi Barkan, *Kanunlar I*, s.65, 115, 197.

konu ile ilgili hazırlanan tabloda, 1 istanbul kilesinin yaklaşık 25 kg'a tekabül etmesinden yola çıkılarak, toplam üretimin kg. cinsinden değeri gösterilmiştir⁶⁶.

Tablo 22: Kazâda Hubûbat ve Bakliyâtın Toplam Üretimi

Mahsüller	1485			1569			Artış %
	Öşür Yekûnu (Kile)	Üretim Yekûnu (Kile)	Kg Olarak Karşılığı	Öşür Yekûnu (Kile)	Üretim Yekûnu (Kile)	Kg. Olarak Karşılığı	
Buğday	5675	28375	709375	19142	95710	2392750	237
Arpa	4653	23265	581625	13115	65575	1639375	182
Mısır	120	600	15000	310	1550	38750	158
Darı	180	900	22500	-	-	-	-
Burçak	-	-	-	10	50	1250	-
Mercimek	-	-	-	10	50	1250	-
Kabak	-	-	-	100	500	12500	-
Soğan	-	-	-	133	665	16625	-

Bölgedeki üretim, kesin olmamakla birlikte, tablo 22'de gösterildiği gibidir. Bölgede en yüksek üretim artışı gösteren ürün buğdaydır. Tabloda gösterilen ürünlerden darı 1569'da; burçak, mercimek, kabak, soğan 1485'te yetişmedikleri için üretim artışları belirlenememiştir. Diğer taraftan üretimin seyri hakkında bir fikir vermek amacıyla, üretimin nüfusa göre oranını göstermek gereklidir. Aşağıdaki tablo 23'de bölgede üretimi en yoğun olan buğday ve arpanın kişi başına düşen miktarı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tablo 23: Kazâda Kişi Başına Düşen Buğday ve Arpa Miktarı

Seneler	Buğday	Arpa
1485	264	216
1569	157	108

Tablo 23'de görüleceği üzere, ürün miktarı artmasına rağmen, kişi başına düşen buğday ve arpa oranları azalmıştır. Yani, üretimdeki artış hızı, nüfus artış hızının oldukça gerisinde kalmıştır.

⁶⁶Robert Mantran, *a.g.e.*, s.21. ve H.İnalçık, "Osmanlı Metrolojisine Giriş" (Çev. Eşref Bengi Özbilen) *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* (İstanbul 1991), Sayı 73, s.32. W.Hinz ise çalışmasında 1 müddün 513.12 kg'a yani 1 kilenin 25.656 kg'a denk geldiğini belirtmektedir. Bkz."a.g.m." s.58.

b) Bağ, Bahçe Zirâati ve Meyvecilik

Kazâda hubûbat zirâatinden sonra en fazla görülen üretim bağ, bahçe, bostan zirâatidir. Defterlerin tetkikinden bu zirâatlerden bağcılığın ön planda olduğu anlaşılmaktadır. Bölge ile ilgili kanûnnâmelere göre, bağ ve bahçelerden vergiler aynı olarak değil, öşüre bedel haraç olarak nakit alınmaktadır⁶⁷. Yine kanûnnâmelere göre, bir sipahi çiftliğine bağ dikildiği takdirde, 1/4 oranında vergi alınmaktadır⁶⁸. Defterlerde bu zirâatlerden alınan vergiler, genelde resm-i bağ ve bahçe veya hums-ı bağ ve bostan şeklinde birlikte yazıldığı için bir ayrıma gidilememiştir⁶⁹. Üzümden elde edilen şıradan, resim alındığına dair 1485 tarihli defterde herhangi bir kayıt yoktur. Şıra resmi, 1569 tarihli defterde tek bir kayıt dışında genelde ayrı yazılmıştır. Defterdeki kayıttan anlaşıldığına göre, şıradan 1 men 3 akçe olmak üzere vergi alınmaktaydı. Şıra dışında, bu zirâat türlerinden alınan vergi değerleri sadece akçe olarak gösterildiği için, bu üretimlerin ölçüsü belirlenemedi. Meyveler, genelde defterde ayrı belirtildiği için onlardan ayrıca bahsedilecektir.

Tablo 24: Bağ, Bahçe ve Bostan Zirâatinden Alınan Vergi Miktarının Dağılımı

NÂHIYELER	1485	%	1569	%
Koyluhisar	1080	97	5935	83
Hasangeriş	-	-	30	0.4
Yemlü	-	-	500	7
Firuz	30	3	160	2
Naıblü	-	-	464	6
Sis-Orta	-	-	6	0.08
Şahne Çimeni	-	-	85	1
Toplam	1110	100	7180	100

Yukarıda belirtildiği gibi, şıradan sadece 1569'da vergi alınmış ve men ölçü birimi kullanılmıştır. 1520 tarihli Rum Vilâyeti kanûnnâmesinde bir batman (men)'in 18 vukiyye'ye eşit geldiği belirtilmiştir⁷⁰. 1 vukiyye 1.2828 Kg.a denk geldiğine göre⁷¹, 1 men yaklaşık 23.0904 kg etmektedir ki bu, İnalçık'ın 1 men için belirttiği 23.090 kg ile aynıdır⁷².

67BA, TD 387, s.350, BA, TD 478, s.4.

68BA, TD 387, s.350, BA, TD 478, s.5.

69BA, TD 37, ve BA, TD 478'de çeşitli yerler.

70BA, TD 387, s.351.

71H.İnalçık, "a.g.m.", s.28; W.Hinz, "a.g.m.", s.30.

72H.İnalçık, "a.g.m.", s.29.

Tablo 25: Bölgede 1569 Tarihinde Şıra Üretimi

NAHIYELER	Öşür Yekûnu (Men)	Üretim Yekûnu (Men)	Kg.Olarak Karşılığı	%
Koyluhisar	2225	11125	256876	89
Hasangeriş	-	-	-	-
Yemlü	100	500	11545	4
Firuz	4	20	462	0.1
Naıblü	180	900	20781	7
Sis-Orta	-	-	-	-
Şahne Çimeni	-	-	-	-
Toplam	2509	12545	289664	100

Koyluhisar kazâsında özellikle 1485 tarihli defterden anlaşıldığına göre, ceviz, elma, armud, zerdali, yeşil erik gibi meyveler yetiştirilmekteydi. Defterlerde meyveler bir iki istisna ile ceviz dışında, genellikle meyve terimi ile belirtilmiştir⁷³. Cevizden alınan verginin kaç kile veya müd olduğu bazen defterlerde belirtilmiştir. Buna göre cevizin kilesi 1485'te 3 akçe⁷⁴, 1569'da ise 6 akçe⁷⁵ idi. Bu yüzden sadece cevizin üretim kapasitesi belirlenebilmiştir. Diğer meyvelerin kile ve müdü hakkında bilgi sahibi olunamadığı için bunların sadece öşür miktarı gösterilmiştir.

Tablo 26: Bölgede Ceviz Üretimi

NAHIYELER	1485				1569			
	Öşür Yekûnu (Kile)	Üretim Yekûnu (Kile)	Kg Olarak Karşılığı	%	Öşür Yekûnu (Kile)	Üretim Yekûnu (Kile)	Kg. Olarak Karşılığı	%
Koyluhisar	310	1550	38750	100	177	885	22125	45
Hasangeriş	-	-	-	-	33	165	4125	8
Yemlü	-	-	-	-	143	715	17875	37
Firuz	-	-	-	-	3	15	375	1
Naıblü	-	-	-	-	31	155	3875	8
Sis-orta	-	-	-	-	-	-	-	-
Şahne Çimeni	-	-	-	-	4	20	500	1
Toplam	310	1550	38750	100	391	1955	48875	100

73BA, TD 37, ve BA, TD 478'de muhtelif yerler.

74Mesela, BA, TD 37, s.794. "Öşr-i girdekan, 10 Kile 30"

75Mesela, BA, TD 478, s.290, "Ceviz, 5 kile 30"

Tablo 27: Bölgede Ceviz Dışında Diğer Meyvelerden Alınan Öşür Miktarı

NAHIYELER	1485	%	1569	%
Koyluhisar	350	100	1988	92
Hasangeriş	-	-	80	4
Yemlü	-	-	100	4
Firuz	-	-	-	-
Naıblü	-	-	-	-
Sis-Orta	-	-	-	-
Şahne Çimeni	-	-	-	-
Toplam	350	100	2168	100

Tablolarla gösterilmeye çalışılan bağ, bahçe, bostan ve meyve zirâati hakkında genel olarak şunlar belirtilebilir: Bölge, 1485'te bu üretim faâliyetleri bakımından oldukça zayıf bir haldedir. Firûz nâhiyesinde çok cüz'i miktarda bostan zirâati dışında, belirtilen üretim faâliyetleri, hubûbat zirâtinde olduğu gibi Koyluhisar nâhiyesinde yapılmaktadır. Bu üretim faâliyetleri 1569'da diğer nâhiyelerde de yapılmasına rağmen dağılım düzensizdir. Öyle ki, tablo 27'de gösterilen meyve zirâatinde olduğu gibi, bazı nâhiyelerde üretime rastlanmamaktadır. Bölgede bu zirâat türlerinde, hubûbat zirâatinde olduğu gibi en zayıf kalan nâhiyeler Hasangeriş ve Sis-Orta'dır. Hatta Sis-Orta nâhiyesinde sadece 6 akçelik bostan zirâati dışında, ne bağcılık faâliyeti ne de ceviz ve diğer meyvelerin üretimi görülmemektedir.

c) Sinaî Bitkileri

Sinaî bitkileri arasında pamuk ve keten üretimi önemli bir yer tutmaktadır. Pamuktan alınan vergi, 1485 tarihli defterde bir kayıt dışında hep alınan öşür miktarı akçe olarak gösterilmiştir. Tespit edilen tek kayıta pamuk için vukiyye ölçü birimi kullanılmıştır. 1569'da ise, bu ürün için men ölçü birimi kullanılmıştır. Pamuktan, 1485'te tespit edilen kayıta göre, 1 vukiyye karşılığı 6 akçe alınmıştır⁷⁶. Aynı üründen 1569'da 1 men karşılığı 48 akçe alınmıştır⁷⁷. Pamuktan alınan vergi miktarının kaç vukiyye veya men olduğu belli olduğu için üretim kapasitesi tespit edilebilmiştir. Ancak

⁷⁶BA, TD 37, s.793. "Penbe 10 Vukiyye Fi 6=60"

⁷⁷BA, TD 478, s.281. "Penbe 1 Men=48"

keten için aynı durum söz konusu değildir. Her iki tarihli defterde sadece, ketenden alınan öşür miktarı akçe olarak belirtilmiştir⁷⁸. Bu yüzden keten için, sadece her nâhiyede alınan öşür miktarı belirlenebilmiştir. Pamukla ilgili olarak hazırlanan tabloda, üretim kapasitesi 1485 tarihi için vukiyye, 1569 tarihi için men olarak gösterilmiş ve toplam üretimin Kg. olarak değerleri belirtilmiştir.

Tablo 28: Bölgede Pamuk Üretimi

NAHIYELER	1485			1569		
	Öşür Yekûnu (Vukiyye)	Üretim Yekûnu (Vukiyye)	Kg. Olarak Karşılığı	Öşür Yekûnu (Men)	Üretim Yekûnu (Men)	Kg. Olarak Karşılığı
Koyluhisar	82.5	412.5	529	45	225	5195
Hasangeriş	-	-	-	-	-	-
Yemlü	-	-	-	21	105	2424
Firuz	-	-	-	1	5	115
Naiblü	-	-	-	8	40	924
Sis-orta	-	-	-	-	-	-
Şahne Çimeni	-	-	-	10	50	1155
Toplam	82.5	412.5	529	85	425	9813

Tablo 29: Bölgede Ketenden Alınan Öşür Miktarı

NAHIYELER	1485	%	1569	%
Koyluhisar	292	100	565	22
Hasangeriş	-	-	100	4
Yemlü	-	-	200	8
Firuz	-	-	365	14
Naiblü	-	-	395	16
Sis-Orta	-	-	244	10
Şahne Çimeni	-	-	660	26
Toplam	292	100	2529	100

Tablo 28 ve 29'dan anlaşılacağı gibi pamuk ve keten 1485'te sadece Koyluhisar nâhiyesinde yetişirken 1569'da üretim hem fazlalaşmış, hem de diğer nahiyelede gerçekleşmiştir. Bu iki üründen özellikle pamukta daha büyük bir miktarda artış görülmektedir. Bununla birlikte pamuk üretiminde gerçekleşen bu artışın herhangi bir ticari talebe cevap verip vermediği bilinmemektedir. Bölgede yer alan bir boyahâne,

⁷⁸BA, TD 37, s.794 "Öşür-i Ketan=100", BA, TD 478, s.327. "Resm-i Ketan=50"

pamuklu dokuma faaliyetlerine dikkat çekmektedir. Pamuk üretiminde Koyluhisar nâhiyesi öncülüğünü 1569'da da korurken, aynı tarihte keten üretiminde Şahne Çimeni nâhiyesi daha etkin bir duruma gelmiştir. Bölgede bu sınıâ zirâat faaliyetlerinde, üretim bakımından en zayıf nâhiyeler, diğer zirâat faaliyetlerde olduğu gibi Hasangeriş ve Sis-Orta'dır.

4- HAYVANCILIK

XV. ve XVI. yüzyıllarda, Koyluhisar kazâsında hayvancılık faâliyetleri açısından, hem başta koyun olmak üzere küçükbaş hayvan yetiştirilmekte, hem arıcılıkla uğraşılmakta ve hem de saray için avcı kuşları besletilmekteydi.

Kazâda koyundan alınan vergi, 1485'te resm-i ganem, 1569'da ise âdet-i ağnam adıyla alınmıştır⁷⁹. Ancak bu vergiler sadece koyundan alınan bir vergi olmayıp, diğer bazı küçükbaş hayvanları da kapsamaktaydı⁸⁰. Kazâda 1520 tarihli Rum Vilâyeti kanûnnâmesine⁸¹ göre, hem yerli, hem de yörükten, 1569 tarihli Şarkî Karahisar kanûnnâmesine⁸² göre ise sadece yerliden iki koyuna bir akçe resim alınmaktaydı. Bu verginin hesaplanmasında kuzulu koyun, kuzusuyla beraber, oğlaklı keçi, oğlağıyla beraber sayılırdı. Yani, oğlak ve kuzudan ayrıca vergi alınmazdı⁸³. 1485 tarihli defterdeki kayıtlara göre, serbest olmayan timarlarda, koyun resminin umûmiyetle yarısı, niyâbet hisesine ayrılmıştır⁸⁴. Koyunu olmayan veya ödeyeceği koyun resmi, caba resmi ile aynı miktarda olan yörükten sadece caba resmi alınmaktaydı⁸⁵. Çiftçi reâyâ için esas malî ünite nasıl tam bir çiftlik miktarı arâzi ise, temel iktisâdi faaliyeti hayvancılık olan konar-göçer reâyâ için bu ünite koyun miktarı idi. Bunlardan âdet-i ağnam tahsili için belirlenen en az koyun miktarı 24 ile 33 arasındaydı. Devlet, koyun miktarı bu belirlenen

79BA, TD 37 ve BA, TD 478'de çeşitli yerler.

80 Bu konuda bkz. Neşet Çağatay, "a.g.m.", s.486.

81BA, TD 387, s.349.

82BA, TD 478, s.5.

83Neşet Çağatay, "a.g.m", s.486.

84Mesela, BA, TD 37, s.795.

85BA, TD 387, s.349.

miktardan az olan yörüklerle, aynı çift resmi sistemde olduğu gibi farklı statü tanımaktaydı⁸⁶. Koyundan alınan resim belli olduğundan, bu hayvanların miktarını belirlemek mümkündür. Kazâda toplam koyun miktarı, kanûnnâmelerde ifâde edilen iki koyuna bir akçe alınmasından yola çıkılarak hesaplanmıştır.

Tablo 30: Kazâda Koyun Beslenen Köy Sayısı, Vergi Miktarları ve Koyun Adetinin Dağılımı

NAHIYELER	1485				1569			
	Köy Sayısı	Vergi Miktarı	Koyun Sayısı	%	Köy Sayısı	Vergi Miktarı	Koyun Sayısı	%
Koyluhisar	10	944	1888	72	3	1800	3600	74
Hasangeriş	-	-	-	-	-	-	-	-
Yemlü	-	-	-	-	-	-	-	-
Firuz	1	364	728	28	2	440	880	18
Naıblü	-	-	-	-	1	200	400	8
Sis-orta	-	-	-	-	-	-	-	-
Şahne Çimeni	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	11	1308	2616	100	6	2440	4880	100

Tablolardan anlaşılacağı gibi, 1485'e nazaran 1569'da koyun yetiştirilen köy sayısında azalma olmasına rağmen, koyun sayısında artış olmuştur. Ancak, kazâ genelinde koyun yetiştirme faaliyeti, her iki tarihte de yaygın değildi.

Bölge ile ilgili 1485 tarihli defterdeki resm-i kovan ve 1569 tarihli defterdeki resm-i küvâre vergileri, arıcılıkla uğraşıldığını göstermektedir⁸⁷. Bu iki vergi, reâyânın elinde bulunan arı kovanları mahsûlünden, bazı yerlerde bal, bazı yerlerde para olarak tahsil edilmekte idi⁸⁸. Kanunnâmelerde adı öşr-i asel olarak geçen vergi, 1520 tarihli Rum Vilâyeti kanûnnâmesine göre⁸⁹, bazı vilâyette iki kovandan bir akçe ve bazı vilâyette bir kovandan bir akçe; 1569 tarihli Şarkî Karahisar Kanunnâmesine göre⁹⁰ ise âlâ kovandan iki akçe, ednâ kovandan bir akçe alınmakta idi. Bu hükümlerden yola çıkarak bölgedeki

86Tufan Gündüz, "Osmanlı Devleti'nde Konar-Göçer Raiyyete Dair", *Akademik Araştırmalar*, (Erzurum 1996), Sayı:3, s.85-86.

87BA, TD 37 ve BA, TD 478'de çeşitli yerler.

88Neşet Çağatay, "a.g.m.", s.508.

89BA TD, 387, s.350.

90BA TD, 478, s.5

kovan sayısını hesaplamak mümkündür. Bu hesaplamada kovanlar verimli olarak kabul edilmiştir. Bölge ile ilgili 1485 tarihi için bir kanûnnâme mevcûd olmadığından bu tarihe daha yakın olan 1520 tarihli kanûnnâmenin kaydı kabul edilmiştir. Buna göre verimli kovanlara, 1485 tarihi için 1 akçe, 1569 tarihi için 2 akçe değeri uygulanmıştır.

Tablo 31: Kazâda Arıcılıkla Uğraşan Köy Sayısı, Vergi Miktarları ve Kovan Sayısının Dağılımı*

NAHIYELER	1485				1569			
	Köy Sayısı	Vergi Miktarı	Kovan Sayısı	%	Köy Sayısı	Vergi Miktarı	Kovan Sayısı	%
Koyluhisar	9	263	263	100	31	1789	895	40
Hasangeriş	-	-	-	-	7	455	228	10
Yemlü	-	-	-	-	10	830	415	18
Firuz	-	-	-	-	14	348	174	8
Naiblü	-	-	-	-	16	594	297	13
Sis-orta	-	-	-	-	9	180	90	4
Şahne Çimeni	-	-	-	-	13	313	157	7
Toplam	9	263	263	100	100	4509	2256	100

Tablodan da anlaşılacağı üzere, kazâda bal üretimi, 1485'te sadece Koyluhisar nâhiyesinde yapılırken, 1569'da bu üretim hem artmış, hem de tüm nâhiyelerde yaygınlaşmıştır. Evliya Çelebi, seyahatnâmesinde Koyluhisar'dan bahsederken, bu bölgedeki misk ve anber kokulu balın halk arasında "Koyluhisar Balı" diye meşhur olduğunu belirtmektedir⁹¹.

XV. ve XVI. yüzyıllarda, Koyluhisar'da saray için avcı kuşlardan, çakır, şahin, balaban gibi kuşlar yetiştirilmekteydi. Bu kuşların yuvaları, tahrir defterlerinde âşiyân olarak belirtilirdi. Bu kuş yuvaları sayyâd, âşiyâne-bâz veya kuşçu denilen kişilerin denetiminde olup⁹², bunların merkezdeki temsilcisi şikar ağalarıydı⁹³. Bahse konu sayyâdlar, yuva başına ve yuvaların cinsine göre, bu yuvalar kimin dirliğine yazılı ise,

* Şüphesizki, kazâdaki kovanlar verimli kabul edildiği için, tablodaki kovan sayıları bölgedeki en az kovan sayısı miktarını göstermektedir. Bu arada 1569'da vergi miktarından kovan sayısı hesap edilmeye çalışılırken, vergi miktarlarından artan birer akçelerin birer kovana tekâbül ettiği varsayılmıştır.

91Evliya Çelebi *Seyâhatnâmesi*, İstanbul 1314, s.198.

92Bahaeddin Yediyıldız, *Ordu Kazâsı*, s.131.

93Ahmet Işık, "Avcı", *TDVİA*, VI, s.114.

belli miktarda akçe ödemek zorundaydılar⁹⁴. Avcı kuşu yetiştiricileri ve bunların yanında çalışanlar, hizmetleri müddetince, avâriz-ı divâniye ve tekâlif-i örfiyeden muâftılar⁹⁵. Saraya kuş yetiştiren bu kuşçular, 1520 tarihli kanûnnâmeeye göre sayyadlıkları kaldırılıp, reâyâ yazılmışlardır⁹⁶. Defterlerden anlaşıldığına göre, her âşiyândan 50 akçe alınmaktaydı. Kazâda 1485'te Koyluhisar nâhiyesinde 16 âdet, Şahne çimeni nâhiyesinde 1 âdet, Firuz ve Sis-Orta nâhiyelerinde 5'er âdet ve Naibli nâhiyesinde 3 âdet olmak üzere toplam 30 âdet kuş yuvası subaşılarının hassı olarak kayıtlıydı⁹⁷. Diğer taraftan Koyluhisar nâhiyesinde, Saruhacı⁹⁸ ve Fitense⁹⁹ köylerindeki toplam 2 âdet çakır yuvası geliri, timar sahiplerine âitti. Kazâda bu dönemde toplam 32 kuş yuvasından elde edilen toplam gelir 1600 akçe idi. Âşiyân gelirleri, 1520'de beylerbeyi ve subaşılar arasında paylaştırılmıştı. Beylerbeyine âit âşiyân geliri 1630 akçe olup, yuva adedi belirtilmemiştir¹⁰⁰. Subaşılara tahsis edilen toplam 30 kuş yuvasından elde edilen gelir 1500 akçe tutmaktaydı¹⁰¹. Kazâdaki âşiyân gelirleri, 1569'da padişaha has olarak yazılmıştır¹⁰². Bu tarihte kazâda, Koyluhisar nâhiyesinde 17 âdet, Naibli nâhiyesinde 8 âdet ve Sis-Orta nâhiyesinde ise 5 âdet olmak üzere toplam 30 âdet kuş yuvası vardı. Ancak, bazı âşiyân kayıtlarının da kaç âdet kuş yuvası olduğu belirtilmemiştir. Bu yüzden kuş yuvalarının 30 âdetten fazla olabileceği belirtilmelidir. Bu dönemdeki âşiyân gelirleri ise 1840 akçe tutmaktaydı.

B- İŞLETMELER

Koyluhisar kazâsında XV. ve XVI. yüzyılda bulunan işletmeler, tahrir defterlerinden anlaşıldığına göre, bir boyahâne, bir tuzla ve sayıları nâhiyeden nâhiyeye değişen değirmenler idi.

⁹⁴Bahaeddin Yediyıldız, *a.g.e.*, s.131.

⁹⁵Ahmet Işık, "a.g.m.", s.114.

⁹⁶BA, TD 387, s.351.

⁹⁷BA, TD 37, s.816.

⁹⁸BA, TD 37, s.801.

⁹⁹BA, TD 37, s.804.

¹⁰⁰BA, TD 387, s.562.

¹⁰¹BA, TD 387, s.573.

¹⁰²BA, TD 478, s.346.

Kazâdaki boyahâne¹⁰³, Koyluhisar nahiyesinde, Boyasılık köyünde bulunmakta idi. Boyahâne gelirleri, genellikle mukataa yoluyla işletilmekte idi. Boyahâne ile ilgili, 1485 tarihli defterde herhangi bir kayıt yoktur. Boyahânenin geliri, 1520'de 1000 akçe, 1569'da ise 3000 akçe idi. Boyahânenin mukataası, 1569'da Budak adlı kişinin tasarrufundaydı. Boyahâne her iki tarihte de timar köyleri vergi kalemi içinde belirtilmiştir. Boyahânenin kaydına 1520'den itibaren rastlanması, bu imalathânenin, Osmanlı döneminde kurulmuş olduğunu göstermektedir. Boyahânenin tahrir defterindeki varlığı, kazâda dokumacılık faâliyetine işaret etmektedir¹⁰⁴. Özellikle pamuk ve koyun üretimindeki artış, elde kesin bir kanıt olmamakla birlikte, kazâda pamuklu ve yünlü dokuma yapılma ihtimalini göstermektedir.

Kazâdaki diğer bir işletme de, Şahne Çimeni nahiyesinde, Tuzla köyünde bulunan tuzludur¹⁰⁵. Muhtemelen köy ismini bu tuzladan almıştır. Tuzlalar da genellikle mukataa usûlüyle iltizama verilmekte ve geliri padişah haslarına yazılmakta idi¹⁰⁶. Kazâdaki tuzla geliri, 1485'te Zâim Rüstem Bey'in, 1520'de ise padişahın hasları arasında bulunurken, 1569'da timara tahsis edilmişti. Tuzlanın geliri, 1485'te 1000 akçe, 1520 tarihinde 3000 akçe, 1569'da ise 2999 akçe idi.

Kazâda, 1520 tarihli deftere göre, bir hamam bulunmakta idi¹⁰⁷. Ancak, hamamla ilgili açıklayıcı bir bilgi olmadığı gibi diğer tarihli defterlerde de hiçbir kayıt yoktur.

Kazâda bulunan değirmenler, küçük işletmeler olarak değerlendirilebilir. Osmanlılar döneminde değirmencilik özel bir öneme haiz olup, uygulanan teknoloji, klasik ortaçağ islâm teknolojisi idi. Osmanlı tahrir defterlerinde, bütün eyâletlerin yerleşim birimleri için değirmen sayıları ve kapasiteleri, âsiyab adı altında kaydedilmişti¹⁰⁸. Âsiyab resmi adı altında, su veya yel ile dönen un ve zeytinyağı değirmenlerinden; muhtelif yerlerde ve

103BA, TD 387, s.563; BA, TD 478, s.286-287.

104Huricihan İslâmoğlu-İnan, *a.g.e.*, s.196.

105BA, TD 37, s.809; BA, TD 387, s.563; BA, TD 478, s.360.

106Tuzlaların işletilmesi hakkında bkz. L.Güçer, "XV-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Tuz İnhisârı ve Tuzlaların İşletme Nizamı", *İFM*, XXIII (İstanbul 1962-1963), s.97-143.

107BA, TD 387, s.573.

108Harun Dıraman, "İslâm Dünyasında Un Değirmenciligi", *Tarih ve Medeniyet* (İstanbul 1998), Sayı:56, s.61.

zamanlarda, değişik miktarlarda vergi alınmaktaydı¹⁰⁹. 1485 tarihli defterde, değirmen kayıtlarının altında vergi olarak, mūd veya kile ölçüsüyle arpa ile buğday ve bunların karşılığı akçe değeri yazılmıştır. Ancak, verilen bu ölçülerin karşılığı bazen birbirine uymamaktaydı¹¹⁰. Bazen de değirmen kayıtlarının altına sadece kıt'a yazılmıştı¹¹¹. Bu uygulamalar, bu dönemde değirmenlerden muayyen, yâni kesim usūlüyle vergi alındığını göstermektedir¹¹². 1569'da ise, defterden anlaşıldığına göre işleyen değirmenlerden her ay için 5 akçe alınmıştır¹¹³. Bu durumda bir yıl süreyle kesintisiz işleyen değirmenlerden 60 akçe alınmaktaydı. Kazâdaki değirmenlerin çoęu, reâyâ elinde olmasına rağmen bazılarının sipahi ile kale dizdarı tasarrufunda olduğu veya vakfedildiği de görülmekteydi¹¹⁴. Aşağıdaki tabloda kazâdaki değirmenlerin sayısı ve bunlardan alınan vergiler gösterilmiştir.

Tablo 32: Kazâdaki Değirmen Sayısı ve Bunlardan Alınan Vergilerin Dağılımı

NAHIYELER	1485			1569		
	Değirmen	%	Değirmen Resminin Miktarı	Değirmen Sayısı	%	Değirmen Resminin Miktarı
Koyluhisar	11	69	445	14	30	945
Hasangeriş	-	-	-	-	-	-
Yemlü	-	-	-	9	20	235
Firuz	3	19	50	4	9	90
Naıblü	2	12	100	7	15	295
Sis-orta	-	-	-	9	20	210
Şahne Çimeni	-	-	-	3	6	80
Toplam	16	100	595	46	100	1855

Tabloda da görüldüğü gibi, kazâda değirmen sayısında 1569'da, 1485'e nazaran

109Neşet Çağatay, "a.g.m.", s.503.

110Mesela; BA, TD 37, s.800'de "Âsiyab, Mevlana İshak; Gendüm 15 kile, cev 15 kile= 70" şeklinde kayıt düşülmüştür. Halbuki bu tarihte gendüm (buğday)'ün kilesinin 3 akçe, cev (arpa)'in kilesinin 2 akçe olduğu düşünülürse, bunların karşılığı olarak verilen değerin 75 akçe olması lâzımdır.

111BA, TD 37, s.801.

112Aynı durum için bkz. Bahaeddin Yediyıldız, *Ordu Kâzası*, s.128.

113BA, TD 478, s.276. "Âsiyab Cerib, Fî 4, 1 şehr=20", BA, TD 478, s.285 "Âsiyab, 1 bâb, Fî 6, 1 şehr=30"

114Değirmenlerin BA, TD 478, s.351'de sipahi; BA, TD 478, s.356'da kale dizdarının tasarrufunda olduğu, BA, TD 478, s.305'de vakfedildiği görülmektedir.

yaklaşık % 187 civarında bir artış olmuştur. Bu durum bölgede nüfus ve hububat üretiminde meydana gelen artışın değirmen sayısındaki artışa yansımaları olarak değerlendirilebilir.

C- KAZADA TOPRAK İDÂRESİ

Osmanlı İmparatorluğu'nda arâzi genel olarak mîrî, vakıf ve mülk olarak üç kısımdan oluşmaktaydı. İmparatorlukta, kuruluş devrine hâkim olan tarihi hadiseler ve içtimaî-iktisadî şartlar dolayısıyla, mîrî arâzi, hakim toprak rejimi olmuştur¹¹⁵. Osmanlı toprak düzeninde esas olan, bu rejim ve ancak bu rejim üzerinde kurulabilen tımar sistemi idi. Tımar sistemi, Osmanlı hükümdarının kesin otoritesi altında bulunan bölgelerde, özellikle temel yönetim biriminin sancak olduğu alanlarda uygulanmakla birlikte, bu sistemin carî olduğu bölgelerde bile vakıf veya malikâne- divanî sistemi gibi değişik tasarruf çeşitlerine rastlanmaktaydı¹¹⁶. Koyluhisar kazâsında da mîrî arâzi yanında vakıf ve mülk topraklar bulunmaktaydı.

1- Vakıf ve Mülk Arâzi

a) Vakıf arâzi ve vakıf eserleri

Vakıf, uzun asırlardan beri, bütün islâm memleketlerinde çok büyük önem kazanmış, içtimaî ve iktisadî hayat üzerinde derin tesîrler oluşturmuş, dinî-hukukî bir müessesedir¹¹⁷. İslam ülkelerinin tamamında pek çok önemli hizmetler ifâ eden vakıf; mü'mînin Allah'a yakın olmak için menkûl ve gayri menkûl mülkü veya emlakını dinî, hayrî veya sosyal bir gayeye tahsis etmesidir¹¹⁸. Cemiyetin içinde içtimâî muavenetin yayılmasında etkileri inkâr edilemeyecek olan vakıfların menşei hakkında değişik görüşler öne sürülmüştür. Şüphesiz vakıfların meydana gelmesinde dinî ve hayrî gayeler yanında,

¹¹⁵Bu konuda bkz. Ö.Lütfi Barkan, "Türkiye'de Toprak Meselesinin Tarihi Esasları", *Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler, I*, s.136-137. ve yine aynı yazar, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kuruluş Devrinin Toprak Meseleleri", *Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler I*, s.281-290.

¹¹⁶Zeki Arıkan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*, s.121.

¹¹⁷Fuad Köprülü, "Vakıf Müessesesinin Hukukî Mahiyeti ve Tarihi Tekâmülü", *VD II*, (Ankara 1942), s.9.

¹¹⁸Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf", *JA*, XII/II, s.153.

vâkıfın istediği şekilde, aile mülk ve servetini islâmın şer'î miras hukukuna ve devletin müsâderesine karşı koruma hiss ve gâyelerinin de etkisi vardır¹¹⁹. Bununla birlikte amme vakıflarının, yukarıda belirtilen gâyeyelere matûf evladlık vakıflara nispetinin daha fazla olduğu yapılan çalışmalarla ortaya konmuştur¹²⁰.

Türk kültürünün yerleşmesinde, kentlerin gelişmesinde, kentlere hizmet veren kamu yapılarına gelir sağlanmasında vakıfların önemi büyüktür¹²¹. Halî ve harab olan memleketlerin iskân ve kolonize edilmesi, zirâî sahada büyük işletme ve sulama tesislerinin meydana gelmesi vakıflar yoluyla gerçekleşiyordu¹²².

Koyluhisar'da vakıf müessesesinin incelenen dönemler içinde çok geniş bir yer tutmadığı görülmektedir. Kazâda vakıflar yoluyla özellikle zâviyelere gelir sağlanmaktaydı. Bu vakıfların büyük çoğunluğu köy, mezraa zemin gibi arâzilerdi. Koyluhisar kazâsı, malikâne-divanî sisteminin uygulandığı bölgelerden birisi idi. Bu sistem içerisindeki toprakların vakfedilmesi durumunda vakfedilen şey, toprak ve toprak üzerinde yaşayan köylülerden alınan her türlü vergiler olmayıp, sadece toprağın kuru mülkiyet hakkını kapsamaktaydı. Bu mülkiyet hakkına malikâne hissesi denilmekte olup, bu hisseyi elinde bulunduran vakıf sahibi, sadece mahsûlden alınan öşür miktarının yarısını ifâde eden bir kira almak hakkına sahipti¹²³. Bununla birlikte, kazâda bu sistemin uygulandığı bölgelerde malikâne hissesinin vakfedilmesine çok nadir rastlanılmaktadır.

Kazâdaki vakıflarla ilgili bilgiler, 1485, 1520 ve 1569 tarihli defterlerin yanısıra, Selim II zamanında düzenlenmiş, tarihsiz 557 numaralı evkaf defterinde de mevcuttur.

119Fuad Köprülü, "a.g.m", s.24-32.

120Ö.Lütfi Barkan, "Türk-İslâm Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğu'nda Aldığı Şekiller: Şer'î Miras Hukuku ve Evlatlık Vakıflar", *Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler I*, İstanbul 1980, s.219.

121Bu konuda bkz. Doğan Kuban, "Anadolu Türk Şehri", s.67-68 ve Hilmi Ziya Ülken "Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği", *VD, IX*. (Ankara 1971), s.13, 37.

122Ö.Lütfi Barkan, "Vakıflar ve Temlikler", *VD II*, (Ankara 1942), s.354, 358 vd.

123Bkz.Ö.Lütfi Barkan, "Malikâne-Divan Sistemi", *THİTM. II*, (İstanbul 1939), s.121.

1- Câmiiler

Koyluhisar kazasında, gerek tapu tahrir defterlerinden ve gerekse vakıf defterindeki kayıtlardan sadece Koyluhisar kalesi yakınındaki Koyluhisar câmii hakkında, yapılan vakıflar dolayısıyla bilgi bulunmaktadır. Bununla birlikte kazâ içinde birçok köyde câmi olduğu anlaşılmasına rağmen, bunlar hakkında hiçbir bilgi yoktur. Sadece müslüman şahıslardan bazılarının üzerinde bu câmiilerde imam, müezzin veya ferraş olduğuna dâir kayıtlar düşülmüştür.

a) Koyluhisar Camii

Bu câmiinin ne zaman ve kimler tarafından yapıldığı hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Tapu tahrir defterlerindeki vakıfla ilgili kayıtlara ve vakıf defterine göre, bu câmiye Koyluhisar nâhiyesindeki bir bağatın¹²⁴ malikâne hissesi ve Kurugöl mezraası¹²⁵ vakfedilmiştir.

Câmiye tahsis edilen bağatı oluşturan bir bahçe, câmi müderrisinin vakfı iken, bir bağda câmi hatibinin tasarrufundaydı. Bağatın vakıf, yani malikâne hissesi 1520'de 330 akçe, 1569'da 500 akçe ve vakıf defterine göre 550 akçe idi. Vakıf defterine göre bu gelirden câmi hatiblerine günde 12 akçe ayrılıyordu.

Câmiye tahsis edilen diğer bir gelir de Kurugöl mezraasıydı. Bu mezraa 1569 tarihli defterde, câmi hatibine tevcih edilmiş görülmektedir. Mezraa ile ilgili vakıf defterindeki kayıta mezraanın câmiide hitâbet görevinde bulunanların ve müezzinin tasarrufunda olduğu ve timar erbabından kimsenin kabul edilmeyeceği kabul edilmiştir. Mezraanın hasılı, hem 1569'da hem de vakıf defterine göre 360 akçe idi.

2- Zâviyeler

Zâviye, ıstılâh olarak, herhangi bir tarikata bağlı dervişlerin, bir şeyhin idâresinde topluca yaşadıkları ve gelip-geçen yolculara, ücretsiz yiyecek, içecek ve yatacak yer sağlayan, yerleşme merkezlerinde veya yol üzerindeki bina veya bina topluluğunu ifade

124BA, TD 37, s.791; BA, TD 387, s.563, 568; BA, TD 478, s.288; BA, TD 557, s.20.

125BA, TD 478, s.300-301; BA, TD 557, s.21.

etmektedir¹²⁶. Menşe'i ve başlangıcı ne olursa olsun, zâviyelerin, tasavvufun yayılışıyla eşitlik arzettiği ve değişik dinî, içtimâî, iktisâdî ve hatta siyasî âmillerin etkisiyle islâm dünyasında çabucak yayıldıkları görülmektedir¹²⁷. Osmanlılar'da XVI. asırda zâviye istilâhı; şehir, kasaba ve köylerdeki küçük tekkeler için kullanılmakla birlikte, asıl, ticâret ve seyâhat yolları üzerindeki misafirhaneleri ifâde etmekteydi¹²⁸. Zâviyelerin, Osmanlı iskân ve kolonizasyon tarihinde önemli bir yeri vardı: XIII.asrın ilk çeyreği içinde Anadolu, Moğol istilâsı yüzünden muhtelif tasavvuf cereyanlarına mensup bir takım şeyh ve dervişlerin sığınağı olmuştu¹²⁹. Bu dervişler gerek Selçuklular, gerekse beylikler devrinde Anadolu'da zâviyeler açmışlardı. Devlet adamları da, şeyhlerin nüfûzundan faydalanmak için zâviyeler yaptırdıkları gibi, bu zâviyelere zengin vakıflar tahsis etmişlerdi. Osmanlı beyliği de bu siyâseti aynen takip etmişti¹³⁰. Zâviye şeyhleri önce yerleştikleri yerlerde faâliyetlerini sürdürecekleri birer zâviye açıyorlardı. Sonradan da bu zâviyelerin etrafında yavaş yavaş iskân birimleri, köyler oluşuyordu. Önceleri kendiliğinden gelişen iskân hareketini temsil eden zâviyeler, daha sonra devletin mütemâdi kontrolünde çalışan umumî hizmet müessesesi şeklini almışlardı¹³¹.

Anadolu ve Rumeli'nin islâmlaşması bakımından etkinliği tartışılmaz olan zâviyelerin Osmanlı idâresi bakımından başlıca fonksiyonunun; tanınan vergi muâfiyeti karşılığı yolcuları ağırlamak ve "ayende ve revendeye verilen hizmetler" olduğu görülmektedir. Bunun yanında zâviye şeyhlerinin tehlikeli geçit yerlerinde asayişin ve emniyetin te'mini gibi derbent görevlerini de yerine getirdikleri görülmekteydi¹³². Bu yüzden dervişlerin ıssız ve تنها yerlerde te'sîs ettikleri zâviye ve tekkeler derbent

126S.Farûkî, A.Yaşar Ocak, "Zâviye", *İA*, XIII, s. 468.

127S.Farûkî, A.Yaşar Ocak, "a.g.m.", s.469.

128A.Yaşar Ocak, "Zâviyeler", *VD* XII, (Ankara 1978), s.258.

129Bu konuda bkz. İrene Melikoff, "İlk Osmanlılar'ın Toplumsal Kökeni", *Osmanlı Beyliği 1300-1389*, (İstanbul 1997), s.148-158 ve A.Yaşar Ocak, "Osmanlı Beyliği Topraklarında Sufî Çevreler ve Abdalan-ı Rum Sorunu (1300-1389)" *Osmanlı Beyliği 1300-1389*, (İstanbul 1997), s.159-172.

130Ö.Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I: Kolonizatör Türk Dervişleri, *VD* II (Ankara 1942) s.292; S.Farûkî, A.Yaşar Ocak, "Zâviye", s.470-471,

131Ö.Lütfi Barkan, "a.g.m.", s.295-297.

132Ö.Lütfi Barkan, "a.g.m." çeşitli yerler.

kategorisine de sokulabilir¹³³.

Koyluhisar kazâsındaki zâviyelerin, genelde köylerde ve göçebe muhitlerinde faâliyyette bulunan heterodoks dervişler tarafından kurulduğu kabul edilebilir. Çünkü, zâviyelerin isimlerine bakıldığında, genelde abdal, baba, şah kulu gibi lakap ve adlar görülmektedir¹³⁴.

Kazâdaki zaviyeler ve bunlara tahsis edilen gelirler şunlardır:

2-a) Kara Abdal Zâviyesi¹³⁵

Naiblü nâhiyesi sınırları içinde bulunan zâviyenin meşihâtı ber vech-i iştirak tasarruf olunmaktaydı. Zâviyeye, Naiblü nâhiyesindeki Kaçuni köyünün geliri vakfedilmişti. Zâviyenin geliri, 1520'de 300 akçe; 1569'da ve ayrıca vakıf defterine göre 1200 akçe idi. Vakıf defterine göre, bu gelirden meşihata günlük 19 akçe, yiyecek masraflarına senelik 870 akçe ayrılmıştı.

2-b) Taşgun Abdal Zâviyesi¹³⁶

Sis-Orta nâhiyesinde bulunan zâviyenin meşihâtı ber-vech-i iştirak tasarruf olunmaktaydı. Zâviyeye, aynı nâhiyedeki Ahi Damı Köyünün geliri tahsis edilmişti. Zâviyenin geliri, 1485 ve 1520'de belirtilmemiş olup 1569'da ve vakıf defterine göre 720 akçe idi. Vakıf defterine göre, bu gelirden meşihata günlük 1 akçe, yiyecek masraflarına ise senelik 380 akçe ayrılmıştı.

2-c) Abdülkerim Zâviyesi¹³⁷

Meşihâtı ber vech-i iştirak tasarruf edilen zâviyeye Koyluhisar nâhiyesindeki Bağçe köyüne bağlı bir mezraa ve bir zemin vakfedilmişti. Zâviyenin geliri, 1485'te 310 akçe; 1520'de 710 akçe; 1569'da 1820 akçe; vakıf defterine göre ise 2020 akçe idi. Vakıf

133C.Orhonlu; *Derbent Teşkilâtı*, s.102.

134Bu konuda bkz. A.Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı*, İstanbul 1996, s.63-65.

135BA, TD 37, s.811; BA, TD 387, s.573; BA, TD 478, s.333; BA, TD 557, s.19.

136BA, TD 37, s.813; BA, TD 387, s.573; BA, TD 478, s.348; BA, TD 557, s.19.

137BA, TD 37, s.806; BA, TD 387, s.573; BA, TD 478, s.304; BA, TD 557, s.19.

defterine göre, bu gelirden meşihata günlük 3 akçe, yiyecek masraflarına ise senelik 740 akçe ayrılmıştı.

2 d) Şah Kulu Zâviyesi¹³⁸

Koyluhisar nâhiyesi sınırları içinde bulunan zâviyenin görevi, Koyluhisar kalesi dibinde ayende ve revendeye hizmet etmektir. Önceleri meşihat ber vech-i iştirak tasarruf edilmekteyken, sonraları tek bir kişi, Bayram adlı şahısta kalmıştı. Zâviyeye, İskefser kazâsına bağlı Ferekse Köyü, 4 zemin, 2 bağ vakfedilmişti. Ayrıca 1 zemin de Şeyh Attar'a vakfedilmişti. Zaviyenin geliri 1485'te 1000 akçe; 1520'de 1557 akçe; 1569'da ve ayrıca vakıf defterine göre 1700 akçe idi. Vakıf defterine göre, bu gelirden meşihata günlük 2 akçe, yiyecek masraflarına ise senelik 980 akçe ayrılmıştı.

2-e) Sofi Baba Zâviyesi¹³⁹

Koyluhisar nâhiyesi sınırları içinde bulunan zâviye 1485'te Kara Abdal'ın tasarrufundaydı. Meşihat, 1569'da ve vakıf defterine göre Ali adlı birisine âitti. Zâviyenin geliri, 1485 ve 1520'de 520 akçe; 1569'da ve ayrıca vakıf defterine göre 720 akçe idi. Vakıf defterine göre, bu gelirden meşihata günlük 1 akçe, yiyecek masraflarına ise senelik 360 akçe ayrılmıştı.

2-f) Şeyh Hasan Abdal Zâviyesi¹⁴⁰

Koyluhisar nâhiyesinde bulunan bu zâviye, 1485 tarihinde Şeyh Hsan Abdal'ın tasarrufundaydı. Daha sonraki tarihlerde meşihat, onun nesli tarafından ber vech-i iştirak tasarruf edilmekteydi. Zâviyeye, Koyluhisar nâhiyesinin en zengin köyü Muşaz'dan 1 bağ ve 1 çiftlik tahsis edilmişti. Zâviyenin geliri, 1485 ve 1520'de 800 akçe; 1569'da 1000 akçe ve vakıf defterine göre 950 akçe idi. Vakıf defterine göre, bu gelirden meşihata günlük 1 akçe, yiyecek masraflarına ise senelik 590 akçe ayrılmıştı.

138BA, TD 37, s.805; BA, TD 387, s.573; BA, TD 478, s.304; BA, TD 557, s.20.

139BA, TD 37, s.806; BA, TD 387, s.573; BA, TD 478, s.274; BA, TD 557, s.20.

140BA, TD 37, s.806; BA, TD 387, s.573; BA, TD 478, s.296; BA, TD 557, s.20.

2-g) Abdürrahim Çeribaşı Zâviyesi¹⁴¹

Koyluhisar nâhiyesinde Bostan Kulu Köyü sınırları içinde bulunan bu zâviyeye, aynı köyün malikâne hissesi vakfedilmişti. Bu köyün malikâne hissesi 1485'te Sofi adlı kişinin elinde olup, 1520'de Yakup adlı kişinin oğlu Nazır'a geçmişti. 1569'da defterdeki kayıtlara göre, bu hisse Abdürrahim Çeribaşı'ya geçmiş, o da bu hisseyi, kendi adıyla anılan zâviyesine vakfetmişti. Zaviyenin geliri belirtilmemiştir. Ancak vakıf defterine göre meşihata günlük 1 akçe ayrılmıştı.

Kazâdaki diğer vakıf arâzileri ise aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 33- Kazâdaki Diğer Vakıf Araziler ve Gelirleri

Vakfın Adı	Gelir Kaynakları	Gelirleri			
		1485	1520	1569	TD 557
Kulya Abdal ve İbrahim Abdal	Koğalı Mezraası	?	?	1000	1000
Mahmud Derviş Zaviyesi	Ulubaş Köyü (İki Baştan)	300	300	500	500
Sivas'taki Ali Baba Zâviyesi ¹⁴²	Korıcak Köyü Malikane Hissesi ¹⁴³	-	-	1360*	-
Sivas'taki Mehmed Abdal Zâviyesi	İlves Mezraası	?	280	1200*	-

b) Mülk arâzi

Koyluhisar kazâsı, Osmanlı İmparatorluğu'nda malikâne-divanî sisteminin uygulandığı bölgelerden birisi idi. Bölgedeki mülk arâzi bu sistem dahilinde incelenecektir. Koyluhisar'ın da dahil olduğu Rum Vilâyeti, 1520 tarihli kanûnnâmeye göre iki baştan ta'sir olunmuştu¹⁴⁴. Başta Rum Vilâyeti olmak üzere Karaman'dan

¹⁴¹BA, TD 37, s.799; BA, TD 387, s.565; BA, TD 478, s.305; BA, TD 557, s.20.

¹⁴²Bu zâviye ile ilgili şu çalışmaya bkz. Saim Savaş, *Bir Tekkenin Dinî ve Sosyal Tarihi*, İstanbul 1992.

¹⁴³Saim Savaş, çalışmasında bu köyün ismini Kuzucuk olarak göstermiştir. Bkz. *a.g.e.*, s.119.

Halbuki, tahrir defterinde bu köyün ismi (قور ياصه) şeklinde yazılmıştır.

* Bu rakam toplam vergi hasılı olup, malikâne hissesi değildir.

¹⁴⁴BA, TD 387, s.349.

itibaren büyük bir kısım doğu vilâyetlerinde tesâdüf edilen ve "iki baştan tasarruf" diye tabir edilen malikâne-divanî sistemine göre, vakıf veya mülk olan şey, sadece toprağın kuru mülkiyet hakkıydı. Bu itibarla, vakıf veya mülk sahipleri, mülkiyeti kendilerine âit olan bu toprakları işleyen köylüden yalnız bir toprak kirası istemek hakkına sahiptiler. Malikâne hissesi de denilen bu toprak kirası ise umûmiyetle mahsûlün (hububat, bağ, bahçe, bostan ve kovan öşrü ile değirmen resmi dahil) beşte, yedide veya onda biri olarak kabul edilmiştir. Bunun yanısıra, köylülerin devlete vermeğe mecbûr oldukları vergiler "divanî" namı altında doğrudan devlete, yani onu temsil eden sipahiye âitti¹⁴⁵. Bu durumda köylü yetiştirdiği ürünlerden bir veya iki onda bir malikâne hissesi olarak toprak sahibine verdiği gibi, ayrıca bir onda bir veya beşte bir de divanî hissesi olarak sipahiye vermekteydi¹⁴⁶. Malikâne sahiplerinin toprakları üzerindeki mülkiyet hakkı; satmak, hibe etmek veya vakfetmek, varisler arasında diğer menkul mülkler gibi ve şer'i hukuk kurallarına göre taksim etmek hususlarında, mutlak bir mülkiyetin gerektirdiği tüm şartları kapsamaktaydı¹⁴⁷. Öte yandan köylünün kendisine ve tasarrufundaki topraklara ilişkin her türlü uygulama malikâne sahiplerinin yetki alanı dışında idi ve bu uygulamalardan merkezi otoritenin temsilcisi olan tımarlı sipahiler sorumluydu¹⁴⁸.

Bölge ile ilgili olarak, malikâne hissesi gelirleri, sadece 1485 tarihli defterde ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Buna göre malikâne-divanî sisteminin uygulandığı köylerde; buğday ve arpadan alınan pay, meyve, pamuk, keten, bağ ve bostan ürünlerinden alınan öşür, değirmenden alınan vergi, malikâne ve divanî hisseleri arasında eşit olarak paylaşılmıştır. Malikâne sahipleri, ayrıca bizzat sipahi tarafından işletilmeyen hassa çiftlikleri mahsûlünden 1/10 pay almaktadır. Bununla birlikte, kovan resminden malikâne hisselerine herhangi bir pay ayrılmamıştır.

Kazâ ile ilgili defterlerin tetkikinden bu sistemin yavaş yavaş çözülmeye başladığı anlaşılmaktadır¹⁴⁹. Bölgede, 1485'te bu sistemin tam olarak uygulandığı köy sayısı 9,

145Ö.Lütfi Barkan, "Malikâne-Divanî Sistemi", s.121-122.

146Ö.Lütfi Barkan, "a.g.m", s.122.

147Ö.Lütfi Barkan, "a.g.m", s.123.

148Huricihan İslâmoğlu-İnan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü*, s.95-96.

149Ö.Lütfi Barkan, adı geçen makalesinin 136. sayfasında, Kadim Rum Vilâyeti'nde ikinci bir grup teşkil eden Şarkî Karahisar, Niksar, Koyluhisar, Ünye, Samsun, Bafra gibi mıntikalarda bu sistemin

mezraa sayısı ise 5 idi. Öte yandan aynı tarihte 1 köy ile 1 mezraanın malikâne hissesi vakfa ve 14 köy ile 2 mezraanın malikâne hissesi timara tahsis edilmiş olup, 5 köy ve 3 mezraanın malikâne hissesi ise müsellemlerin tasarrufunda bulunmaktaydı. Kazâda bu sistem, 1520'de 11 köy ve 4 mezraada, 1569'da ise 7 köy ve 4 mezraada uygulanmaktaydı. 1520'de malikâne-divanî sistemi uygulanan köy sayısındaki artışın bir kısmı, bu sistemin uygulandığı mezraaların köye dönüşmesinden kaynaklanmıştır. Bununla birlikte her üç tarihe âit verilen rakamların ihtiyatla karşılanması gerekir. Çünkü, malikâne-divanî sisteminin uygulandığı söylenen köylerin bir kısmında, malikâne hissesinin ancak yarısı mülk olma özelliğini koruyup, diğer yarısı timara tahsis edilmiştir.

Tablo 34: Kazâda 1485, 1520 ve 1569 Tarihlerinde Malikâne-Divanî Sistemine Tâbi' Köy Sayısı ve Bunların Oranı

Tarih	Toplam Köy Sayısı	Malikâne Divanî Sistemi Uygulanan Köy Sayısı	%	Toplam Mezraa Sayısı	Malikâne Divanî Sistemi Uygulanan Mezraa Sayısı	%
1485	98	9	9	44	5	11
1520	105	11	10	89	4	4
1569	136	7	5	64	4	6

Bu kısımda, sonuç olarak denilebilir ki, timar sistemi, imparatorluğun diğer birçok bölgesinde olduğu gibi, Koyluhisar'da da hakimdir. Devlet bir taraftan 1520 tarihli kanûnnâme ile sahiplerinin nesli tükenen malikâne hisselerinin timara tahsis edileceğini belirtirken¹⁵⁰, diğer taraftan da çeşitli yollardan bu hisselerle el koyuyordu. Nitekim, 1569'da Eblani¹⁵¹ ve Seledede¹⁵² köylerinde sahipleri kızılbaş olan malikâne hisseleri padişah haslarına katılmıştı. Devlet bu çaba ve tedbirlerle, kendi rejimi adına zararlı gördüğü bu sistemi kaldırmayı amaçlamaktaydı. Bununla birlikte bu eski tasarruf şekli, zayıf bir durumda olsa da bölgede varlığını halen sürdürmekteydi.

Bölgedeki malikâne sahipleri ve bunların gelirlerini oluşturan köy ve mezraalar aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

inhilâl halinde olduğunu belirtmektedir.

150BA, TD 387, s.349.

151BA, TD 478, s.291.

152BA, TD 478, s.298.

Tablo 35: Bölgede 1485 Tarihinde Mülk Sahipleri ve Bunların Hisseleri

Mülk Sahipleri	Hisseleri
Veled-i Nuri	Mişaz köyü 1/2 m.h
Sofi	Bostan Kulu köyü m.h
Evlâd-ı Yağan	Selede köyü mh.
Sofi Çelebi Veled-i Saîd Çelebi	Eblani köyü m.h.
Abdurrahman vereseleri	Çorak mezraası 1/2 mh.
Ağacık	Aksekü köyü m.h.
Menteşe	Fetihse köyü m.h.
İsa ve Güzel Ağa	Hais, Kire köyleri, Tuhru, Evlâd-ı Küçük mezraaları m.h.
Abdürrezak	Beyzi mezraası m.h.
Nebi ve Veli	Cünbeşir köyü m.h.
Tur Ali	Eski mezraası m.h.

Tablo 36: Bölgede 1520 Tarihinde Mülk Sahipleri ve Bunların Hisseleri

Mülk Sahipleri	Hisseleri
Yakup	Bostan Kulu köyü m.h
Evlâd-ı Yağan	Selede köyü mh.
Sofi Çelebi Veled-i Saîd Çelebi	Eblani köyü m.h.
Abdurrahman vereseleri	Çorak köyü 1/2 mh.
Bayram Veled-i Mehmed	Aksekü köyü mh.
Menteşe	Fetinse köyü m.h.
İsa ve Güzel Ağa	Hais, Kire köyleri, Tuhru, Evlâd-ı Küçük mezraaları m.h.
Abdürrezak	Beyzi mezraası m.h.
Tur Ali	Eski mezraası m.h.
Veled-i Ahmed	Mesarnub köyü 1/2 m.h.
Evlad-ı ramazan	Tahir ve Bozca Armud köyleri m.h.

Tablo 37: Bölgede 1569 Tarihinde Mülk Sahipleri ve Bunların Hisseleri

Mülk Sahipleri	Hisseleri
Abdurrahman vereseleri	Çorak köyü 1/2 m.h.
Abbas, Seydi Ali, Kasım	Aksekü köyü, Eğile Mezraası mh.
Süngur Veled-i Yar Ali	Mesarnub köyü 1/2 mh.
Ramazan Veled-i Ali Kethûda	Fetinse köyü 1/2 m.h.
İlyas ve Habib	Fetinse köyü 1/2 m.h.
Akkoca ve Ali	Eski köyü m.h.
İsa ve Güzel Ağa	Hais ve Kire köyleri ile Tuhru mezraasının 1/2 m.h. Evlad-ı Küçük mezraası tam m.h.
Mustafa Veled-i Müslime Hatun	Hais ve Kire köyleri ile Tuhru mezraası 1/2 mh.
Abdürrezak	Beyzi mezraası m.h.

2- Mîrî Arâzi

Mîrî arâzi, Osmanlı İmparatorluğu'nda hakim toprak rejimi idi. Mîrî arâzinin mülkiyeti devlete, tasarrufu ise fertlere âitti¹⁵³. Bu arâzi rejiminde toprak, timar sistemi çerçevesinde yıllık gelirine göre has, zeâmet, timar olmak üzere üç gruba ayrılmıştı. Timar, Osmanlı İmparatorluğu'nda geçimlerini ve hizmetlerine âit masrafları karşılamak üzere, bir kısım asker ve memurlara, belirli bölgelerden kendi nam ve hesaplarına tahsîli selâhiyeti ile birlikte tahsis edilmiş olan vergi kaynaklarına ve bu arada bilhassa defter yazılarında yıllık geliri 20.000 akçeye kadar olan askerî dirliklere verilen isimdir¹⁵⁴. Devlet bu sistem sayesinde, vergi gelirlerini merkezde bir hazinede toplayıp oradan maaş dağıtılacak yerde -ki bu devrin şartları gereği çok güçlü- bu işi mahallinde istihkak sahiplerine havale edebilmekte¹⁵⁵ ve hem de Osmanlı ordusunun esas gücü olan 70-80.000 kişilik bir ordu meydana getirebilmekteydi¹⁵⁶. Aslında devletin askerî teşkilâtı, vergi sistemi olduğu kadar, devletin temel kurulları, toprak siyâseti ve eyâlet idaresi de bu sisteme dayanmaktaydı¹⁵⁷.

Kazâda bu sistem dahilinde, has, zeâmet ve timar topraklarının durumu aşağıda anlatılmıştır.

a- Haslar

Senelik geliri, yüzbin ve üstünde olan dirliklere has denilmekteydi. Eldeki tapu tahrir defterlerine göre kazâda bulunan haslar; padişah hasları, beylerbeyi hasları sancakbeyi hasları ve şehzâde hasları olmak üzere dört gruba ayrılmıştı.

153Ö.Lütfi Bakan, "Türkiye'de Toprak Meselesinin Tarihi Esasları", *Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler I*, s.127-128.

154Ö.Lütfi Barkan, "Timar", s.286.

155Halil İnalçık, "Osmanlı Timar Rejimi ve Sipahi Ordusu", *Türk Kültürü*, Sayı:118, (Ankara 1972), s.141.

156Ö.Lütfi Barkan, "Timar", s.287.

157Halil İnalçık, "Osmanlı Timar Rejimi", s.139.

1- Padişah Hasları

Kazâda 1485'te padişaha has ayrılmamıştır. 1520'de ise Şahne Çimeni nâhiyesindeki 3.000 akçe gelirlî tuzla ve müsellemlerin 4.000 akçe tutan nısf niyâbet ve bad-ı hevaları padişaha has yazılmıştır. Bu tarihte padişahın has gelirleri 7.000 akçe tutmaktaydı¹⁵⁸. 1569'da ise 1840 akçe gelirlî âşiyân yuvaları¹⁵⁹, reâyâ haline getirilen müsellemlerin 28.030 akçe tutan hasılları¹⁶⁰, sahipleri kızılbaş olan Eblâni köyünün¹⁶¹ 1150 akçe ve Seled köyünün¹⁶² 1.000 akçe tutan malikâne hisseleri, padişaha has olarak yazılmıştır. Padişah hasları bu tarihte 32.020 akçe tutmakta idi.

2- Beylerbeyi Hasları

Kazâda beylerbeyine sadece 1520'de has ayrılmış ve aynı tarihli icmal defterinde topluca belirtilmiştir¹⁶³. Bu tarihte beylerbeyine has olarak; Musalu ve Başfelek köyleri, Mesarnub köyünün divanî ve yarı malikâne hissesi, revgan-ı yaylak, çakır, şahin ve balaban kuşlarının yuvaları, Külüne köyündeki çayır, müsellemlerin nısf bad-ı heva ve resm-i arûsları, kale merdanları ve sipahilerin niyâbet ile nısf bâd-ı hevâ ve resm-i arûsları gelir olarak yazılmış olup, toplam 23.171 akçe tutmaktaydı.

3- Sancakbeyi Hasları

Kazâda 1485 ve 1520'de sancakbeyine herhangi bir gelir yazılmamıştır. Ancak, 1569 tarihli kanûnnâmede¹⁶⁴, sadece 1485 tarihli defterde kayıtlı bulunan Karagöl yaylağının¹⁶⁵ kadimden sancakbeylerinin tasarrufunda olduğu belirtilmiştir. Bu durumda yaylağın geliri olan 48 akçe, 1485'de sancakbeyinin hassı idi. Kazâdaki sancakbeyi

158BA, TD 387, s.562.

159BA, TD 478, s.346.

160BA, TD 478'de çeşitli yerler.

161BA, TD 478, s.291.

162BA, TD 478, s.298.

163BA, TD 387, s.562.

164BA, TD 478, s.8.

165BA, TD 37, s.816.

hassı, 1569'da sipahi, sipahizâde ve zâviyedarların nısf bâd-ı hevâ ile resm-i arâsanelerini kapsamakta olup, 1.000 akçe tutmaktaydı¹⁶⁶.

4- Şehzâde Hasları

Kazâda yaşayan gayri müslimlerden sadece 1485'te alınan cizye vergisi, şehzâde hassı olarak yazılmıştı¹⁶⁷. Bu tarihte cizye geliri 3350 akçe tutmaktaydı. Kazâda, 1520'de şehzâde hassı bulunmamaktaydı. 1569'da ise serbest olmayan tımarların âdet-i ağnamlarından elde edilen 10.000 akçelik gelir, beytü'l-mal, mâl-ı gâib, mâl-ı mefkûd, kaçgun ve post-ı vaşaktan elde edilen 3.000 akçelik gelir ve yaylaklardan elde edilen 2000 akçelik gelir şehzâde hassı olarak tayîn edilmiş olup toplam 15.000 akçe tutmaktaydı¹⁶⁸.

b) Zeâmetler

Senelik geliri, yirmibin ile yüzbin akçe arasında olan dirliğe zeâmet denilmekteydi.

Kazâda 1485'de sadece subaşı Rüstem Bey, zeâmete sahip bulunmaktaydı. Ancak zâim olarak zikredilen Rüstem Bey'in gelirleri has olarak kaydedilmişti. Rüstem Bey, bu tarihte 9 köyün tüm gelirine, 8 köyün sadece malikâne hissesine, 1 köyün sadece yarı malikâne hissesine ve tuzla ile âşiyân yuvalarından elde edilen gelirlere sahipti. Subaşı Rüstem Bey'in bu tarihteki toplam geliri, 21.888 akçe idi. 520 tarihli icmâl defterinde ise timar ve zeâmet erbâbının gelirleri bir arada yazıldığı için herhangi bir bilgi edinilememektedir. Ancak, aynı tarihli defterde, toplam 1.500 akçe tutan âşiyân yuvası gelirlerinin ve 4.000 akçe tutan beytü'l-mal, mal-ı gâib, mal-ı mefkûd, yava, kaçgun ve post-ı vaşak gelirlerinin, subaşılardan tasarrufunda olduğu kayıtlıdır¹⁶⁹. 1569 tarihli mufassal defterden de herhangi bir bilgi edinilememektedir.

166BA, TD 478, s.310.

167BA, TD 37'de çeşitli yerler.

168BA, TD 478, s.317.

169BA, TD 387, s.573.

c- Timarlar

Timar, dar anlamıyla senelik geliri, yirmibin akçeye kadar olan dirliklerdir. Bu dirliklere sahip olan timarlı sipahi, gelirinin kılıç tabir edilen ilk üçbin akçesi hariç diğer her üçbin akçe için bir cebelü beslemek zorundaydı. Kazâdaki timarların yapısının incelenmesine en iyi olanak sağlayan kaynaklar, 1485 tarihli muffassal ve 1520 tarihli icmâl defterleridir. Bu yüzden timarların bünyesi bu iki tarih açısından ele alınacaktır.

Kazâdaki timarlar gerek 1485 ve gerekse 1520'de sipahiler ve kale görevlilerine¹⁷⁰ aitti. Bunlar, serbest olmayan timarlar kategorisine girmekte idi. Bilindiği gibi timarlar, idarî ve malî açıdan serbest ve serbest olmayan timarlar diye ikiye ayrılmakta idi. Serbest timarlar, padişah hasları ile sultan ve vezir vakıflarından başka, vezir, beylerbeyi, sancakbeyi, nişancı, defterdar, divan katipleri, çavuşlar, çeribaşılar, subaşılar ve dizdar vb. gibi yüksek rütbeli idâre amirleri ile diğer memûr ve askerlerin has ve zeametlerini kapsamaktaydı. Bu timarlarda, umûmiyetle rüsûm-ı serbestiye denilen ve bazı kısımları da niyâbet ve bâd-ı heva adları altında kaydedilmiş olan vergiler, tam ve bağımsız olarak timar sahiplerine âit idi. Buna karşılık serbest olmayan sipahi timarlarının sahipleri ise bu vergileri serbest timar sahibiyle paylaşırdı¹⁷¹. Kazâda 1485'te serbest olmayan timarlardan serbest timarlar için ayrılan niyâbet hissesi¹⁷²; çift resminden 15 akçeyi, nîm çift resminden 7.5 akçeyi, bennak ve caba resminden 5'er akçeyi, bâd-ı heva vergisinin 1/3'ini, koyun vergisinin de umûmiyetle yarısını içermekteydi¹⁷³. Bu tarihli deftein kanûnnâmesi olmadığı için bu hissenin kime tahsis edildiği bilenememektedir. Ancak, 1520 tarihli icmâl defterinden anlaşıldığına göre, kazâdaki serbest olmayan timarların

170Bunlar, 1485 tarihli defterde kale mulâzımları; 1520 tarihli defterde ise kale merdânları olarak geçmektedir. Bahaeddin Yediyıldız, kale merdânlarını, hisar erenleri olarak, kale mülâzımlarını ise hisar erenlerinin yani kale merdanlarının yardımcılarını göstermektedir. Bkz. *Ordu Kazâsı*, s.92.

171Ö.Lütfi barkan, "Timar", s.310.

172Niyâbet vergisi, XVI. asır sancak kanunnâmelerinde daha hususi manâda cerimeler için kullanılmıştır. Bkz. Halil İnalçık, *Sancak-ı Arvanid*, Giriş Kısmı, s.XXVII Fekete ise, bu vergiyi suç işleyenlerden tahsil edilen para cezası olarak tarif etmekte ve bu verginin serbest timarlarda timar sahibine, serbest olmayan timarlarda ise kısmen hazineye ait olduğunu belirtmektedir. Bkz. L.Fekete, "Türk Vergi Tahrirleri", (Çev.Sadrettin Karatay), *Bulleten XI/42*, (Ankara 1947), s.315; Niyabet, dirlik ve düzenliğin sağlanması görevine bağlı bir vergi grubu idi. Bkz.M.Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi II*, İstanbul 1995, s.210.

173BA, TD 37'de çeşitli yerler.

niyâbeti, padişah ve beylerbeyi hasları arasında taksim edilmiştir¹⁷⁴. Anlaşılacağı üzere bölgede bu tarihlerde niyâbet ile bâd-1 hevâ vergisi aynı anlamda kullanılmamıştır. Burada bâd-1 hevâ, niyâbet hissesini oluşturan vergilerden birisidir¹⁷⁵. Kazâda, 1569 tarihli deftere göre, niyâbet vergisi bölümü kalkmış, sadece bâd-1 hevâ resmi alınmaya başlanmıştır. Bâd-1 hevâ vergisi, serbest olmayan timarlarda "nısf-1 bâd-1 hevâ ve arûsiyye" olarak zikredilmiştir¹⁷⁶. Bilindiği gibi bâd-1 hevâ zuhûrata bağlı vergilerden sayılmakta ve cürm ü cinâyet, arûsâne, çiftlik tapusu, ev tapusu, tütün, abd-1 âbık ile kenîzek muştuluğu, yava, büytülmâl, mâl-i gâib, mâl-i mefkûd ve deştbanî gibi vergileri kapsamaktaydı¹⁷⁷. Bununla birlikte aynı tarihli defterde, deştbanî vergisi, tapu-yı zemin vergisi ile birlikte bâd-1 hevâ¹⁷⁸ vergisinden ayrı olarak kaydedilmiştir¹⁷⁹.

Kazâda 1485'te 42 köy, 18 mezraa zeâmet hariç, timara tahsis edilmişti. Sipahilerin elinde 35 köy, 17 mezraa, kale görevlileri elinde ise 7 köy, 1 mezraa bulunmaktaydı. Bu tarihli defterde, timarların hisseli veya be-nevbet (müşterek) gibi çeşitli tasarruf biçimleri de belirtilmiştir. Bilindiği gibi bir timar aynı zamanda iki veya daha fazla kişinin tasarrufunda bulunabilirdi. Bu takdirde bunlar o timarı ya müşterek ya da hisseler halinde tasarruf ederdi. Timarların müşterek olması halinde köyler ve hisseler ayrılmamıştır ve hepsi için tek bir berat vardır. Bunlar genelde nöbetleşerek sefere giderdi. Timarın hisseli olması durumunda, hisse sahiplerinin hepsinin ayrı bir beratı bulunmakta ve her zaman sefere gitmekte idiler¹⁸⁰. Bu tarihte, kazâda timar sistemi içinde zeâmet olarak tahsis edilenlerin dışında, müstakil olarak tasarruf edilen 30 köy, 16 mezraa, müşterek olarak tasarruf edilen 7 köy, 1 mezraa ve hisseli olarak tasarruf edilen 5 köy, 1 mezraa bulunmaktaydı. Yine bu tarihte serbest olmayan bu timarlar gelirlerine göre¹⁸¹, tezkiresiz yani, doğrudan doğruya beylerbeyiler tarafından tevcih edilebilen timarlardı¹⁸².

174BA, TD 387, s.562.

175Aynı durum için bkz. Bahaeddin Yediyıldız, *a.g.e.*, s.127.

176BA, TD 478'de çeşitli yerler.

177Halil Sahillioğlu, "Bâd-1 Hevâ", *TDVİA*, IV, s.416-417.

178Bâd-1 hevâyı oluşturan vergilerin kazâda, nasıl ve ne oranda alınacağı hakkında bkz. BA, TD 478'de 2-8. sayfalar arasında yer alan kanunnâme kısmı.

179BA, TD 478'de çeşitli yerler.

180Halil İnalçık, *Sancak-ı Arvanid*, Giriş Kısmı, s.XXIV-XXV.

181Bkz. Tablo 39.

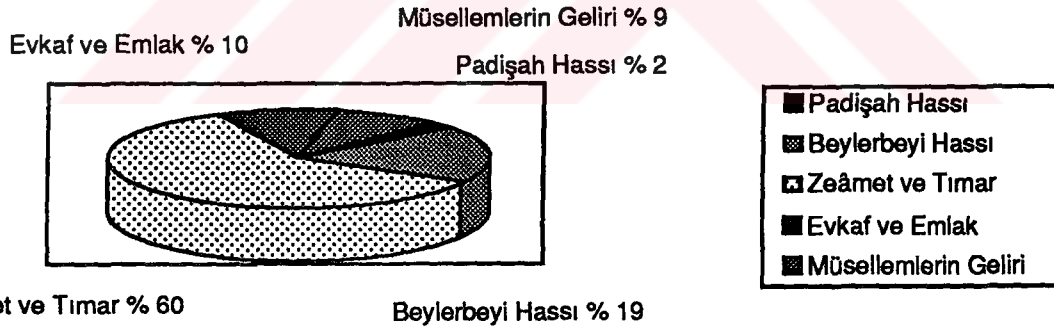
182Beylerbeyiler, 1530 tarihine kadar bütün timarları tevcih edebilmekteyden, bu tarihten itibaren sadece küçük timarları tevcih etmeye başlamışlardır. Bkz. Mehmed İpşirli, "Beylerbeyi", *TDVİA*, VI, s.71.

Kazâda 1520'de ise, padişah ve beylerbeyi haslarının dışında, timar ve zeâmet erbâbının elinde 79 köy, 52 mezraa¹⁸³, Koyluhisar kalesi merdanlarının elinde 53 köy, 26 mezraa, Sis-orta Kalesi merdanlarının elinde ise 11 köy, 5 mezraa bulunmakta idi¹⁸⁴. Sipahi ve zeâmet sahiplerinin gelirleri 88.281 akçe; Koyluhisar kalesi merdanlarının gelirleri, 84.058 akçe; Sis-Orta kalesi merdanlarının geliri ise 17.789 akçe idi¹⁸⁵. Ancak daha önce "Kır İskân Merkezlerinin Husûsiyetleri" bölümünde anlatıldığı gibi, bu tarihte bu timarları oluşturan bazı köy ve mezraalar kazâyâ âit olmayan köyler idi.

Kazada toprak idaresi belirtilen şekilde olmakla birlikte umumi bir fikir vermek için kazadaki gelirlerin pay sahipleri arasındaki dağılımının gösterilmesi gereklidir. Bunun için aşağıda sadece 1520 tarihini kapsayan özet tablolar verilmiştir.

Tablo 38: Kazâda 1520 Tarihinde Gelir Kategorilerinin Toplu Neticeleri*

Gelir Türleri	Hisse
Padişah Hassı	7.000
Beylerbeyi Hassı	59.660
Zeâmet ve Timar	191.128
Müsellemlerin Geliri	27.311
Evkaf ve Emlak	33.183
Toplam	318.282

Şema : I- Gelir Kategorilerinin Birbirleriyle Nispeti

183Bu tarihli defterde sipahi timarları ve zeâmetlere dahil köyler bir arada topluca verildiği için, timar ve zeâmete âit köyler arasında ayırım yapılamamıştır.

184BA, TD 387, s.573.

185BA, TD 387, s.573.

* Bu tablo bu tarihli defterin mücmel neticelerinden istifade ile hazırlanmıştır. Aynı defter önceki bölümlerde belirtildiği gibi icmal nitelikli olup, kazâyâ ait olmayan köy ve mezraları da içermektedir. Bu yüzden verilen toplam gelir, kazanın gerçek gelirinden fazladır.

Tablo 39: 1485 Tarihli TD 37'ye Göre Koyluhisar Kazâsında Timar Sâhibleri

Sıra	Timar Sahibinin Adı	Görevi	Hisse Sayısı	Timarın Cinsi	Hasıl
1	Yunus ve Piri Veledes	-	1	Be-nevbet	1417
2	Ferec	Koyluhisar Kalesi Mülazımı	1	-	400
3	Hüseyin V. Nur Ali	-	2	-	1467
4	Ali Ağa	-	1	-	1417
5	Çırak	-	2	-	1390
6	Ahmed Veled-i Tur Ali	-	1	-	653
7	Durak V. Emir Gazi	-	1	-	500
8	Mehmed V. Sungur ve Ayaş	Koyluhisar Kalesi Mülazımları	1	Hisseli	739
9	Hamza	Koyluhisar Kalesi Okçusu	1	İki Baştan	560
10	Mehmed V. İsmail	Kürekcî	2	-	1220
11	Yusuf	-	1	-	641
12	Yusuf ve Abdullah ve Seyyid Ahmed	Koyluhisar Kalesi Mülazımları	1	Be-nevbet	919
13	Bayram V. Hüseyin	-	2	-	1400
14	Pir Mezid	-	2	-	1719
15	Ağacık	Serasker	1	-	2961
16	Halil V. Şeyh Ahmed	-	1	-	250
17	Burak V. Şükrvermiş ve Yusuf	Koyluhisar Kalesi Mülazımları	1	İki baştan hisseli	500
18	Mehmet ve Petrik ve Taşoğlu	-	1	İki baştan hisseli	1544
19	Veli Ağa	-	1	-	1377
20	Taşoğlu	-	4	-	2970
21	Ali V. Mustafa	-	1	-	500
22	Petrik ve Pir Memiş ve Hamza v. Hasan	-	1	İki baştan Be-nevbet	600
23	Acayib Ağa	-	2	-	1304
24	Hasan ve İsa Evlad-ı Mehmed	Koyluhisar Kalesi Mülazımları	1	Be-nevbet	691

Sıra	Timar Sahibinin Adı	Görevi	Hisse Sayısı	Timarın Cinsi	Hasıl
25	Mustafa ve Abdülğani	-	1	B-nevbet	1048
26	Menteşe	-	1	-	859
27	Hamza ve İvaz ve Seydi Ali	-	1	Be-nevbet	600
28	Hüseyin	Koyluhisar Kalesi Anbardarı	1	-	300
29	İskender ve Yusuf ve Yar Hasan	-	1	Be-nevbet	100
30	Seyyid Ahmed V. Hüseyin	-	1	-	1000
31	Mehmed Veled-i İsmail Kürekçi ve Nur Ali	-	1	Hisseli	2000
32	Şeyh Murad V. Yusuf	-	2	Bir hisse iki baştan	1100
33	Seydi Ahmed	-	1	-	150
34	Hasan	-	2	-	1000
35	Pir Nazır ve Pir Mehmed ve Mesud	-	1	Be-nevbet	600
36	Pir Ahmed	-	1	-	500
37	Mehmed V. Sevdeş	-	1	-	500
38	Habil	-	1	-	500
39	Sendel ve Mahmud	-	1	İki baştan Be-nevbet	1000
40	Hasan V. Kara Live	-	1	-	800
41	Hamza V. Cemal	-	1	-	800
42	Şeyh Hasan Ağa	-	1	-	500
43	Piri V. Şadi	Koyluhisar Kalesi Mülazımı	1	-	806
44	Hamid Ağa	-	1	-	1000
45	İlyas ve Mümin ve İskender	-	1	Be-nevbet	300
46	Başlamış	-	1	-	500
47	Hüseyin V. Seydi	-	1	-	300
48	Kaya V. Bayılta	-	1	-	500
49	Yusuf Çavuş	-	1	İki baştan hisseli	500
50	Nazır	-	1	-	800
51	Petrik	-	1	-	500
52	Pir Veli	-	1	-	300

SONUÇ

Fatih Sultan Mehmed tarafından kesin olarak 1461 tarihinde Osmanlı hâkimiyetine katılan Koyluhisar, cumhuriyet dönemine kadar Şarkî Karahisar Sancağına bağlı kalmıştır. Koyluhisar bu sancakla beraber, tarihi belli olmamakla birlikte, önce Rum Beylerbeyliği'ne, 1514'te Erzincan-Bayburt Beylerbeyliğine, kısa bir süre sonra tekrar Rum Beylerbeyliği'ne ve 1536'dan itibaren ise Erzurum Beylerbeyliği'ne bağlanmıştır. İncelenen dönemler içinde Koyluhisar; Merkez, Hasangeriş, Yemlü, Firuz, Naıblü, Sis-Orta ve Şahne Çimeni olmak üzere toplam 7 nâhiyeden oluşmaktaydı.

Kazâ merkezi, 16. yy.da henüz gelişmemiş bir durumda olup, kale-şehir hüviyetindeydi. Bölge, ilk tahririne göre henüz iskân edilmemiş veya boşalmış köylere sahipti. Boş veya hariçten ekilen köyler 1485'te toplam köy sayısının % 21'ini oluşturmaktaydı. Ancak, bu oran 1569'da % 2.9'a kadar düşmüştü. Şüphesiz bu düzelmede, bölgenin Osmanlı hâkimiyeti altında siyasi istikrara kavuşması ve nüfusun artışı etkili olmuştur. Bölge genelinde nüfus artışı, 1485-1520 arasında % 31'lik bir artış gösterirken, bu oran 1520-1569 arasında % 330'a yükselmiştir. Kazâda nüfus çoğunluğu ise 1485'te % 78; 1520'de % 97; 1569'da ise % 72 gibi oranlarla müslümanlara aitti. Kazâda reâyâ dışında nüfusu oluşturan diğer bir unsur müsellemler idi. İşlevlerini zamanla kaybeden müsellemler 1547'de reâyâ haline getirilmiş ve yaklaşık % 98'i padişah haslarına, % 2'si ise timara bağlanmıştır.

Kazâda 16. yy'ın ikinci çeyreğinde meydana gelen iyileşme üretime de yansımıştır. Üretimin en fazla sağlandığı ürünler hububat olmuştur. Gerek hububat üretiminde gerekse bağ, bostan, sebze ve meyve üretiminde, Koyluhisar merkez nahiyesi her dönemde öncülüğünü muhafaza etmiştir. Diğer nâhiyelerde 1485'te üretim yok denecek kadar az iken, 1569'da bunlarda üretim potansiyeline ulaşmıştır. Kazâda üretim bakımından en zayıf nâhiyeler Hasangeriş ve Sis-Orta olmuştur. Bununla birlikte bölgedeki üretim artış hızı, nüfus artış hızının gerisinde kalmıştır.

Kazâda uygulanan toprak sistemi ise, imparatorluğun genelinde olduğu gibi timar sistemi idi. Bu sistem dahilinde gelirlerin büyük bir kısmına eşkinci sipahiler ile kale görevlileri tasarruf etmekteydi. Kazâda bu sistemin yanında, mülk sahiplerinin kısıtlı bir gelir hakkına sahip bulunduğu malikâne divani sistemi de uygulanmaktaydı. Bölgede 1485'te etkin olan bu sistem, 1569'a gelindiğinde gücünü oldukça yitirmiş bir halde varlığını sürdürebilmekteydi.

BİBLİYOGRAFYA**I- ARŞİV VESİKALARI**

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

a) Tahrir Defterleri

Nr.37, 387, 255, 478, 557

b) Kâmil Kepeci Tasnifi

Ruus Defterleri: Nr.209

II- YAYINLANMIŞ VESİKALAR

5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566) Tıpkıbasım, Ankara 1997

387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rum Defteri II (937/1530), Ankara 1998.

438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I. (937/1530) Ankara 1993.

BARKAN, Ö.Lütfi, "Edirne Kassâmına Âid Tereke Defterleri", *Belgeler*, III/5-6, (Ankara 1968), s.1-479.

_____, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirâî Ekonominin Hukukî ve Malî Esâsları, Kanûnlar, I*, İstanbul 1943.

BARKAN, Ö.Lütfi-MERİÇLİ, E.; *Hüdâvendigâr Livâsı Tahrir Defteri ,I*, Ankara 1988.

EMECEN, Feridun,. M., "Kayacık Kazâsı Avârız Defteri" *İÜEFTE*, XII (İstanbul 1982), 159-179.

GÖKÇE, Turan; "Anadolu Vilâyetine Dair 919 (1513) Tarihli Bir Kadı Defteri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, IX, (İzmir 1994), s.215-259.

İNALCIK, Halil; *Hicrî 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid*, Ankara 1987.

III. KAYNAK ESERLER

ÂŞIKPAŞA-ZÂDE, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Âlî Bey neşri, İstanbul 1332.

ESTERÂBÂDÎ, AZİZ-B.ERDEŞİR, *Bezm u Rezm* (Çev. Mürsel Öztürk), Ankara 1990.

İBN BİBÎ, *El Evamir'ül -Ala'iyе Fi'l-Umuri'l Ala'iyе I*, (Çev. Mürsel Öztürk) Ankara 1996.

- İBN KEMÂL, *Tevârih- Âl-i Osman, VII. Defter* (neşr. Şerafettin Turan) Ankara 1991.
- NAŞÛHÛ'S-SİLAHÎ (MATRAKÇI), *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn* (neşr. Hüseyin G.Yurdaydın) Ankara 1976.
- NEŞRÎ, *Kitâb-ı Cihânnümâ*, Taeschner'in faksimile neşri I, Leipzig 1951.

IV. ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER

- ACUN, Fatma, "15 ve 16. Yüzyıllarda Şebinkarahisar ve Civarında Yerleşim Modelleri", *Giresun Tarihi Sempozyumu, 24-25 Mayıs 1996 Bildiriler*, (İstanbul 1997), s.137-162.
- AFYONCU, Erhan, "Defterhâne", *TDVİA*, IX, s.100-104.
- AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi, I-II*, İstanbul 1995.
- ARIKAN, Muzaffer, "Yaya ve Müsellemelerde Toprak Tasarrufu", *Atatürk Konferansları VIII. 1975-1976*, (Ankara 1983), s.175-201.
- ARIKAN, Zeki, *XV- XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*, İzmir 1988.
- AYDIN, Dünder, *Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilâtı, Kuruluş ve Genişleme Devri (1535-1566)*, Ankara 1998.
- BARKAN, Ö.Lütfi, "Avârız", *İA*, II, s.13-19.
- _____, "Çiftlik", *İA*, III, s.392-397.
- _____, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I, Kolonizatör Türk Dervişleir", *VD*, II (Ankara 1942), s.279-386.
- _____, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kuruluş Devrinin Toprak Meseleleri", *Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler I*, (İstanbul 1980), s.291-290.
- _____, "Öşür", *İA*, IX, s.482-488.
- _____, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *TM*, X, (İstanbul 1953), s.1-20.
- _____, "Timar", *İA*, XII/I, s.286-333.
- _____, "Türk-İslâm Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğu'nda Aldığı Şekiller: Malikâne-Divanî Sistemi", *THİTM*, II (İstanbul 1939), s.119-184.

- _____, "Türk-İslâm Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğu'nda Aldığı Şekiller: Mülk Topraklar ve Sultanların Temlik Hakkı", *Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler I*, (İstanbul 1980), s.231-247.
- _____, "Türk-İslâm Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğu'nda Aldığı Şekiller: Şer'î Miras Hukuku ve Evlatlık Vakıflar", *Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler I*, (İstanbul 1980), s.209-230.
- _____, "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Arazî Tahrirleri: Hakana Mahsûs İstatistik Defterleri", *İFM, II/I*, (İstanbul 1941), s.29-59.
- _____, "Türkiye'de Toprak Meselesinin Tarihi Esasları", *Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler I*, (İstanbul 1980), s.125-149.
- BAYKAL, Bekir Sıtkı, Fatih Sultan Mehmed-Uzun Hasan Rekabetinde Trabzon Meselesi, *TAD, II*, Sayı 2-3 (Ankara 1964), s.67-81.
- BİLGİLİ, Ali Sinan, *XVI. Asırda Karahisar-ı Şarkî Kazası*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1989.
- BOSTAN, M.Hanefi, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat* (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1993.
- BRAUDEL, Fernand, *II.Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I*, (Çev.Mehmed Ali Kılıçbay), İstanbul 1993.
- BRYER, Anthony-WINFLELD, David, "Koloneia", *The Byzantine Monuments And Topography Of The Pontos, I*, (Washington 1985), s.147-153.
- CAFEROĞLU, Ahmet, "Türk Tarihinde Nöker ve Nökerzâdeler Müessesesi", *IV.Türk Tarih Kongresi, Ankara 10-14 Kasım 1948, Kongreye Sunulan Bildiriler* (Ankara 1952), s.251-261.
- ÇAĞATAY, Neşet, "Osmanlı İmparatorluğunda Reâyâdan Alınan Vergi ve Resimler", *DTCFD, V/5*, (Ankara 1947), s.483-511.
- ÇİÇEK, Kemal, "Osmanlılar'dan Önce Akdeniz Dünyasında Yapılan Tahrirler Hakkında Bazı Gözlemler", *OTAM, VI* (Ankara 1995), s.51-89.
- DARKOT, Besim, "Koyluhisar", *İA, VI*, s.880-881.
- DEVELİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 1993.
- DIRAMAN, Harun, "İslâm Dünyasında Un Değirmenciliği", *Tarih ve Medeniyet*, (İstanbul 1998), Sayı:56, s.59-62.

- DOĞANAY, Hayati, *Türkiye Ekonomik Coğrafyası*, Erzurum 1998.
- DOĞRU, Halime, *Osmanlı İmparatorluğunda Yaya-Müsellem-Taycı Teşkilâtı*, İstanbul 1990.
- EMECEN, Feridun, M., "Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Osmanlı Tahrir Defterleri", *Tarih ve Sosyoloji Semineri, 28-29 Mayıs 1990, Bildiriler*, (İstanbul 1991), s.143-156.
- EMECEN, Feridun, M., XVI. Asırda Manisa Kazâsı, İstanbul 1989.
- Evlîya Çelebi Seyahatnâmesi*, İstanbul 1314.
- FEKETE, L., "Türk Vergi Tahrirleri", (Çev.Sadrettin Karatay), *Bellekten*, XI/42 (Ankara 1947), s.299-328.
- GÖDE, Kemal, *Eratnalılar (1327-1381)*, Ankara 1994.
- GÖKBİLGİN, M.Tayyib, "15. ve 16. Asırlarda Eyâlet-i Rûm", *VD*, VI (İstanbul 1965), s.51-61.
- _____, "Nahiye", *İA*, IX, s.36-37.
- _____, "Süleyman I", *İA*, XI, s.99-105.
- _____, "XVI. Asırda Karaman Eyâleti ve Lârende (Karaman) Vakıf ve Müesseseleri", *VD*, VII, (İstanbul 1965), s.29-38.
- GÖYÜNÇ, Nejat, "Hâne Deyimi Hakkında", *İÜFTD*, XXXII (İstanbul 1979), s.331-48.
- GÜÇER, Lütfi, "XV-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Tuz İnhisârı ve Tuzarın İşletme Nizamı", *İFM*, XXIII/1-2, (İstanbul 1963), s.97-143.
- _____, *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hubûbat Meselesi ve Hubûbattan Alınan Vergiler*, İstanbul 1964.
- GÜNDÜZ, Tufan, "Osmanlı Devleti'nde Konar-Göçer Raiyyete Dair", *Akademik Araştırmalar* (Erzurum 1996), Sayı:3, s.84-87.
- HALLAÇOĞLU, Yusuf, "Derbend", *TDVİA*, IX s.162-164.
- _____, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilâtı Ve Yol Sistemi*, (Basılmamış Doçentlik Tezi), İstanbul 1982.
- HİNZ, Walter, "İslâm'da Ölçü Sistemleri", (Çev.Acar Sevim), *Türklük Araştırmaları Dergisi*, (İstanbul 1990), Sayı:3, s.1-82.

- _____, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd, XV. Yüzyılda İran'ın Milli Bir Devlet Haline Yükselişi* (Çev.Tevfik Bıyıklıoğlu), Ankara 1992.
- IŞIK, Ahmet, "Avcı", *TDVİA*, IV, s.113-115.
- İNALCIK, Halil, "Çiftlik", *TDVİA*, VIII, s.17-35.
- _____, "Çiftliklerin Doğuşu: Devlet, Toprak Sahipleri ve Kiracılar", *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticarî Tarım*, (İstanbul 1998), s.17-35.
- _____, "İslam Arazi ve Vergi Sisteminin Teşekkülü ve Osmanlı Devrindeki Şekillerle Mukayesesi", *Osmanlı İmparatorluğu, Toplum ve Ekonomi*, (İstanbul 1993), s.15-30.
- _____, "Köy, Köylü ve İmparatorluk", *Osmanlı İmparatorluğu, Toplum ve Ekonomi*, (İstanbul 1993), s.1-14.
- _____, "Mehmed II", *İA*, VII, s.506-535.
- _____, "Osmanlı Timar Rejimi ve Sipahi Ordusu", *Türk Kültürü*, Sayı:118, (Ankara 1972), s.139-146.
- _____, "Osmanlılar'da Raiyyet Rüsûmu", *Osmanlı İmparatorluğu, Toplum ve Ekonomi*, (İstanbul 1993), s.31-66.
- _____, "Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğuna: XV. Asırda Rumeli'de Hıristiyan Sipahiler ve Menşeleri", *Osmanlı İmparatorluğu, Toplum ve Ekonomi*, (İstanbul 1993), s.67-108.
- _____, "Ottoman Methods Of Conquest" *Studia İslamica II*, (Paris 1954), s.103-129.
- _____, "Osmanlı Metrolojsine Giriş" (Çev.Eşref Bengi Özbilen) *TDAD*, (İstanbul 1991), Sayı 73, s.21-50.
- _____, "Cizye", *TDVİA*, VIII, s.45-48.
- İPŞİRLİ, Mehmed, "Beylerbeyi", *TDVİA*, VI, s.69-74.
- İSLÂMOĞLU-İNAN, Huricihan; *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Köylü*, İstanbul 1991.
- İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Tahrir Defterleri Kataloğu.*
- KÖPRÜLÜ, Fuad, "Vakıf Müessesesinin Hukukî Mahiyeti Ve Tarihi Tekâmülü", *VD*, II, (Ankara 1942), s.1-35.
- KUBAN, Doğan, "Anadolu Türk Şehri", *VD*, VII (İstanbul 1968), s.53-53.

- MANTRAN, Robert, *XVI-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu*, (Çev.Mehmet Ali Kılıçbay), İstanbul 1991.
- MELİKOFF, İrene; "İlk Osmanlıların Toplumsal Kökeni", *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, (İstanbul 1997), s.149-158.
- MİROĞLU, İsmet, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası*, Ankara 1990.
- _____, *XVI. Yüzyılda Bayburt Sancağı*, İstanbul 1975.
- NEDKOFF, B.C., "Osmanlı İmparatorluğunda Cizye", (terc.Ş.Altundağ), *Belleten*, VIII/32, (Ankara 1944), s.599-652.
- OCAK, A.Yaşar, *Babailer İsyanı*, İstanbul 1996.
- _____, "Osmanlı Beyliği Topraklarında Sufi Çevreler ve Abdalan-ı Rum Sorunu (1300-1389)", *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, (İstanbul 1997), s.159-172.
- _____, "Zâviyeler", *VD*, XII, (Ankara 1978), s.247-269.
- OCAK, A.Yaşar-Farûki, S., "Zâviye", *İA*, XIII, s.468-476.
- OĞUZ, Mevlüd, "Taceddin Oğulları", *DTCFD*, VI (Ankara 1948), s.469-487.
- ORHONLU Cengiz, "Köprücülük", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar*, (İzmir 1984), s.70-74.
- _____, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilâtı*, İstanbul 1990.
- _____, "XVI. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Su-Yolcu Kuruluşu", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar*, (İzmir 1984), s.78-82.
- PAKALIN, M.Zeki, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, İstanbul 1993.
- SAHİLLİOĞLU, Halil, "Avârız", *TDVİA*, IV, s.108-109.
- _____, "Bâd-ı Hevâ", *TDVİA*, IV, s.416-418.
- SAVAŞ, Saim, *Bir Tekkenin Dinî ve Sosyal Tarihi*, İstanbul 1992.
- SEVGİN, Nazmi, *Anadolu Kaleleri, I*, Ankara 1959.
- Son Teşkilât-ı Mülkiyede Köylerimizin Adları*, İstanbul 1928.
- STRECK, M; "Kale", *İA*, VI, s.124-125.
- SÜMER, Faruk, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi, I*, (Ankara 1970), s.1-147.
- _____, *Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara 1982.

- ŞİMŞİRGİL, Ahmet, "Osmanlı Taşrâ Teşkilâtında Rum Beylerbeyliği", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, V, (İstanbul 1990), s.288-299.
- TAESCHNER, Franz, "Muhtelif Devirlerde Anadolu'nun Yolları Ve Cihan Münakalâtına Nazaran Vaziyeti", (Çev.Hamit Sadî), *DEFM*, VI/1 (İstanbul 1928), s.96-108.
- TANOĞLU, Ali, "Zirâatimizin Coğrafi Karakterleri ve Başlıca Meseleleri", *İFM*, IV/4 (İstanbul 1943), s.321-353.
- TANSEL, Selahattin, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasî ve Askerî Faâliyeti*, Ankara 1985.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul 1984.
- UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı, *Osmanlı Tarihi I*, Ankara 1988.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, "Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği", *VD*, IX, (Ankara 1971), s.13-37.
- ÜNAL, M.Ali, *XVI.Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, Ankara 1989.
- WOODS, John E., *Üçyüz Yıllık Türk İmparatorluğu: Akkoyunlular* (Çev. Sibel Özbudun), İstanbul 1993.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin, *Ordu Kazâsı Sosyal Tarihi*, Ankara 1985.
- _____, "Vakıf", *İA*, XII, s.153-172.
- YILDIRIM, Hüseyin, "Seyahatnâmelerde Ve Anılarda Sivas", *Toplumsal Tarih*, II/7, (Ankara 1994), s.24-31.
- YINANÇ, Mükrimin Halil; "Danışmentliler", *İA*, III, s.468-479.
- YÜCEL, Yaşar, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar II*, Ankara 1991.

16.Asırda Koyluhisar Kazası

